

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર જયતી માળા-૧

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર પ્રણીત

આત્મસિદ્ધિશાસ્ત્ર

સંપાદક
સુકુલભાઈ કવાથી

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ

અમદાવાદ-૬

પ્રકાશક
 મગનભાઈ પ્રમુદાસ દેસાઈ
 મહામાત્ર ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ, અમદાવાદ-૬
 મુદ્રક
 જીવલુચ્છ ડાહ્યાભાઈ દેસાઈ
 નવજીવન મુદ્રણાલય અમદાવાદ-૬

સર્વ હક્ક ગૂજરાત વિદ્યાપીઠને સ્વાધીન છે

પ્રથમ આવૃત્તિ ઈ સ ૧૯૫૪
 પ્રત ૧૫૦૦

પ્રકાશકનું નિવેદન

આ નાનકડો અધ્યાત્મ ગ્રંથ પ્રસિદ્ધ મરતા આનંદ થાય છે કવિશ્રી રાજવ્યદ્રના ભક્ત સ્વ૦ પૂજ્યભાઈ હીરાચંદ ગાધીજીના મિત્ર હતા અને તેમની પ્રવૃત્તિમાં હમેશા રમ લેતા હોયો પોતાની વૃદ્ધાવસ્થા હોવા છતાં ૧૯૩૦માં દાંડી જવા તે તૈયાર થયા હતા તેમણે વિદ્યાની પ્રવૃત્તિમાં પણ સારી મદદ કરી હતી જેના કળ સ્વરૂપે તેમણે વિદ્યાપીઠને જૈન ધર્મગ્રંથો ગુજરાતીમાં ઉતારાનું કામ સોંપેલું તે સાથે તેમની એવી પણ ઇચ્છા હતી કે કવિશ્રી રાજવ્યદ્ર નિમિત્તે પણ કાર્મિક સમારક રૂપે કરવું તે પરથી જૈન પ્રાશન સમિતિએ પ્રારંભ કર્યો છે. જૈન પ્રકાશન માળાની સાથે બીજી એક ગ્રંથમાળા ‘શ્રી રાજવ્યદ્ર જ્યોતી માળા’ નામથી ચેજવી અને તેનું પહેલું પુસ્તક કવિશ્રીનું ‘આત્મસિદ્ધિશાસ્ત્ર’ એ નકાર પાડ્યું તે મુજબ આ પ્રસિદ્ધ મરવામાં આવે છે બાઈ મુખ્યબાઈ કલ્યાણીએ તે કામ માથે લઈ શ્રી ગોપાળદાસ પટેલને એટની જવામતારીથી મુક્ત કર્યા છે મુખ્યબાઈ નિષ્ઠાપીઠના નવા સેવક છે તે એમ એ થયેના છે અને ધર્મ શિખણ કળા તથા સાહિત્યમાં ખૂબ રુચિ રાખે છે આ પુસ્તકનું સંપાદન મરવામાં વ્યયક તેમનો એ રસ સહેજે જોઈ શકશે ૫૦ સુખના-૧૭એ એમાં માર્ગદર્શન કર્યું અને પ્રસ્તાવના આપી તે માટે નિષ્ઠાપીઠ તરફથી તેમનો આભાર માનું છું.

૧-૧-૧૯૪૪

અનુક્રમણિકા

પ્રકાશકનું નિવેદન	૩
ઉપોદ્ધાત	૧
શ્રીમદ્ રાજ્યદ્રોની આત્મોપનિષદ્ [૫૦ મુખલાલ]	૧૪
આત્મસિદ્ધિશાસ્ત્ર	૭૬
દિવ્ય	૧૦૧
પરિચિદ્	૧૨૭
શુદ્ધિ-નૃસિંહ	૧૧૮

ઉપોદ્ધાત

૧ શ્રીમદ્ રાજવ્યદ્ર

અપૂત્ર અવસર એવો ક્યારે આવશે ?
ક્યારે ઘરેલું બાળાનર નિઃશ્વ ને ?
સવ સબધેનુ બધન તીવ્ર છગને
વિચરું શ્વ મહત્કુરુષને પથ ને ?

બાળા અપૂત્ર અસસરના હાલના હનનર મેડનારા અને ઉત્તરે
એ ઉચ્ચ બાલનાની સ્થિતિ પામનારા શ્રીમદ્ રાજવ્યદ્રનો જન્મ
સૌરાષ્ટ્રમાં મોગી પામે આવેના વસાહિયા નામના ગામમાં સવત
૧૬૨૪ના કારતક સુદ ૧૫૦ સુમંગલ દિવસે થયો હતો એમનું
બાળાપનુ નામ રામચંદ્રાભાઈ હતું એમના પિતાશ્રીનું નામ રાજાભાઈ
પર્યાણભાઈ મળેતા હતા અને માતૃશ્રીનું નામ દેવમાઈ હતું

શ્રીમદ્ બાલ્યકાળમાં વૈષ્ણવ નેમ જ જૈન ધર્મના મસ્કારો પામ્યા
હતા એમના પિતામહ શ્રીકૃષ્ણના ભક્ત હતા તેમની પામે નાનપણમાં
તેમણે કૃષ્ણભક્તિના પદો સંગળ્યા હતા તેથી તેમને એ વધથી જ
ધર્મ અને અતારો પ્રત્ય ભક્તિ તથા પ્રીતિ ઉત્પન્ન થયા હતા
રામ રાજા નામના એક માતૃ રામ નેમણે કહી પણ મધાવી હતી
પરંતુ માતૃપણે જ સસ્મરણ પ્રાપ્ત હતું તેમના માતૃશ્રી દેવમાઈ
આથી જૈન સસ્મરણ લાગ્યા હતા રામ વસાહિયાના બી-૧ વણિક
કુટુંબ પશુ જૈનધર્મી હતા તેઓ રામ વારંવાર બાળક રાજવ્યદ્રની
નાથે ચર્ચા કરતા અને તેથી વાંચ તેમની કડીની તથા ભક્તિ
વગેરેની ટેકડી પણ કરતા પરંતુ બાળ રાજવ્યદ્ર એ સૌ સોકોને પોતાના
શુદ્ધિને થોડા સમયે આપવા મથતા

એ અરમામા જોના પ્રતિકમણસુત્ર વચેરે પુસ્તકો તેમના જોનામાં આત્મા તેમા જાતુ વિનયપૂર્વક મન જગત અને શુદ્ધી મિત્રના ધ્યેય છે તેથી તેમાં તેમની પ્રીતિ થઈ પતા સ્વચ્છ મદેવાના તેમ જ બીજા આચાર નિચાર તેમને મેષ્યુના પ્રિય હતા અને તેમા જગત કર્તાની શ્રદ્ધા પણ બળી હતી પરંતુ નાનપણથી જ વરાગ્રપ્રધાન એવું તેમનું ચિત્ત ભોગપ્રધાન વૈષ્ણવ મત્રામ રતા ત્યાગપ્રધાન જૈનધર્મ તરફ વધારે ને વધારે ખેચાતું ગયું એમા એક વાર કહી લૂગી ગઈ અને ફરીથી તે બાધી નહીં ને વેળા બાધરા ન બાધરાનું કઈ કારણ પણ તેમણે શોધ્યું નહોતું આમ તેર વર્ષની વય સુધીમા તેઓ જાન ધર્મના રી પૂરે દૂર રગાર્ધ ગયા હતા

સાત વર્ષ સુધીનો નામમળ તેમણે રમત-ગમતોમા બતીત ક્યો હતો પરંતુ તે વખત દરમ્યાન વિચિત્ર કલ્પનાઓ અને મત્સ્યામક્ષાઓ તેમના અંતરમા થવા કરતી હતી ગમતગમતમા પણ વિનય મેગરસાની અને રાજેશ્વર જેવી જિગ્મુ પાત્ર પામસાની પરમ નિશાસા રજા કરતી

એ સાત વર્ષની વયે તેમના જીવનમા એક મહત્વની ઘટના બની વસાણિયામા અમીચદ નામના એક ગૃહસ્થ હતા તે થીમદ્ પર વહાત રાખતા હતા એક વખત તેમને સપ્ત રોએ તેથી તે તદ્દમળ ગુજરી ગયા આ વાત સાંભળતા બાળક રાજચક્ર તેમના પિતામહ પામે ગયા ગુજરી જતું એટલે શુ એનો ખ્યાન તેમને નહોતો એટલે તેમણે પિતામહને પૂછ્યું ‘અમીચદ ગુજરી ગયા કે ?’

પિતામહે વિચાર્યું કે એ વાતની નાગમને ખગર પડશે તો ભય પામશે એ કારણથી તેમણે બાળકનું ખ્યાન બીજે દોરના સારુ જમત્રા બેસતા કહ્યું અને બીજી આડીઅનળી વાતો કરના માડી પણ બાળક રાજચક્રે ગુજરી જતા વિશે આ પટેલી જ રખત સાંભળેલું હોવાથી તે સમજવાની તીવ્ર નિશાસા તેમને થઈ હતી એટલે ફરી ફરી તે જ સનાથ તેઓ કરતા રહ્યા એટલે પિતામહે છેવટે યાકાને કહ્યું હા, એ વાત ખરી છે’

બાળક રાજ્યદ્રને એનાથી મંઈ ઓટો સતોત થાય ? તેમણે પૂછ્યું : “હા હા, સુજાગી જતું એને શું ?”

પિતામહ મહે તેમણી જી નીકળી ગયો અને હવે તે દ્વારી, ચાવી કે બેની શું નહિ વળી ખાતુ પીતુ મ્યુ મરી શકે નહિ. માટે તેને તમામ પામેના મમાલુમા બાળી આવશે

પછી રાજ્યદ્ર થોડી વાર ધરમા આમતેમ ફરી બાનામાના તમાવે ગયા ત્યાં પાગ ઉપરના બે શાખાવાળા ગાવળ ઉપર નડી જોયું તો ખરેખર ચિના બગતી હતી ! કેવલા મહાલો આસપાસ એના જોયા તે વખતે રાજ્યદ્રને વિચાર થયો કે આના મહાલને બાળી દેવો એ કેવી ફૂરતા ? આવું શા માટે થયું ? આમ તેઓ તીવ્રતાથી વિચાર કરતા હતા મેરામા તેમના અતરૂનો મોક પ દો ખમી મો તેમને મહાલના જન્મજ માંતરનું કાર્તિક વર્ષન થયું અને તેઓ થોડા શાત થયા આવો જ બીજો અનુભવ તેમને જૂનાગઢનો ફિ નો જોવા ગયા ત્યાં ત્યારે ફરી વાર થયો હતો અને ત્યારથી તેમને પુનર્જન્મ વિષે દુ ખાતરી થઈ હતી

સાત વર્ષ પૂરા થયા પછી બાળક રાજ્યદ્રને નિશાને બેસાવામા આન્યા તેમની સ્મરણશક્તિ એટલી તીવ્ર હતી કે એક જ વાગ પાક વાગી જવાથી તેમને તે તદ્દન યા રહી જતો તેમની એ માદશક્તિને મરણે સામાન્ય માગડોની પેઠે તેમને ઘેર વાગી જવાની કાર્તિક જરૂર પડતી નહીં તેથી બહારથી તેઓ અમ્યામમા પ્રમાદી સાગના શાળામા શિખરાડી વખતે શિક્ષક પદ વાગી ગયું તેનાથી જ તેમને ચાની જતું અને એ મરણે એક માત્ર જોટલો અમથ પછી રીતો નહીં એવામા તો તેમણે આક પૂરા કર્યા અને બે વર્ષ જોટલી મુદતમાં સાતે ચોપગી પૂરી મરી !

તેટલી નાની ઉમરથી જ રસિક વાતો અને કથાઓ જોડી કાગ રસિક રીતે કંઠી જતાવવાની તેમનામા શક્તિ હતી આઠ વર્ષની વયથી કવિતા રચવાની તેમણે શરૂઆત કરી હતી જે પાછળથી તપાસતાં તેમને

સમાપ લાગી હતી આત્મા વર્ષની ઉમર દરમ્યાન તેમણે ૫૦૦૦ કૃતિઓ રચેલી કહેવાય છે નવ વર્ષની વયે તેમણે સમાપલ્ય અને મહાભારત સંક્ષેપમાં પદ્યમાં રચ્યા હતા.

પરંતેથી જ શ્રીમદ્ સ્વભાવે જન સરળ અને પ્રેમાળ હતા આવેલો પ્રથમ શુદ્ધિગાળી તેજસ્વી અને પ્રેમાળ વિદ્યાર્થી ગિરિકો તેમ જ સનાધ્યારીમોને પ્રિય થઈ પડતા વિના ન જ રહે વિદ્યાર્થીઓનો તેમના ઉપર એવો મધો પ્રેમ હતો કે જે નાખત માર્ગ કારણસર શિક્ષકે રાજ્યદ્રને કપકો આપ્યો એવે બીજે દિને તેઓ નિશાળે ન આવ્યા વિદ્યાર્થીઓ રાજ્યદ્રને ાળામાં ન જોતા તેમને ઘેર ગયા અને તેમની સાથે દૂર ખેતરમાં ચાલ્યા પા આ માત્ર શિક્ષક ત્યારે શાળામાં આવ્યા ત્યારે માર્ગને ન આવેતુ જોઈ તપાસ કરી ખેતરમાં જ્યાં બધા બેસા હતા ત્યાં આવ્યા અને રાજ્યદ્રને સમગ્રવી નિશાળમાં પાલ લઈ આ પા

નાનપણથી જ તેમનામાં નવુ જાણવાની નવુ સામગ્રીની અને નવુ શીખવાની તથા તેના ઉપર મનન કરવાની ભારે ટેવ હતી દરમિે વર્ષે તે તેઓ વચ્ચા નિપયો ઉપર જટાદાર રસિય બાપણો આપના અગિયાર વર્ષની સ્વથી તેમણે યોપાનિષામાં લેખ લખવા માડતા હતા અને ઇનામી નિવધો લખી યોગ્ય પારિતોષિકે પાછ સપાદન કર્યા હતા તે જ વરે સ્ત્રી-ગ્રંથગીની ઉપયોગિતા વિષે એક નિબંધ પત્ર તેમણે લખ્યો હતો બાર વર્ષની વયે ત્રણ દિવસમાં ધડિયાળ ઉપર તેમણે ત્રણસો કૃતિઓ લખી કાઢી હતી.

તેર વર્ષની વયે તેઓ અગ્રેનું અભ્યાસ કરતા રાજકોટ ગયા અગ્રેજ અભ્યાસ તેમણે કેટલા વખત મુની તથા કથા સુધી કર્યો હતો તેની કાંઈ મારિની મગી શમ્તી નથી પરંતુ બાવીસમાં વર્ષમાં લખેલા એક પત્રમાં તેમણે જણાવ્યું છે શિશુવયમાંથી જ એ (વિવેક ચૈતન્ય અને સુમૃદ્ધાની) જ્ઞાતિ ઉગવાથી મોર્ષ પ્રભરનો પગલાપામ્યાન ન થઈ ગયો ને માટ મ્મ બીજી વિચારણા (મર્ષ ચિંતા થતી)

નથી મરણ તેથી આત્મા વધારે વિડી થાત અને વિ પાલિ
કનેશો તો નાશ જ કરવો જુઓ દનો જેને જે થયું તે ક માણ
મર જ (થયું) ”

વળી તેર વાની વધથી એમને નિવમથી ખાનગીમાં નવા ના
વિગોનો અમાસ પ્રગ માડ્યો હને અને પછર વાની ૧૫ મુખીમાં
ધણા વિષે સખથી વિચાર્યું જાન એમને પ્રાપ્ત થયું ૧૬

તેર વાં પૂરા થયા જા તેમણે પિતાની દુખને મેમજ
શરૂ કર્યું ત્યાં પણ તેમણે મને તેમ રમનમાં ૨ પ્રપચમાં રખન
પાગવાને જ ને પોતાનું વાચન મનન ચાતુ જ રાખ્યું એ સમય દરમ્યાન
એમના અગતી છટાથી કચ્છદરબારને ઉપરે તેમને તબલા માટ
મોનાનના ત્યારે તેઓ જતા હતા વળી પાનપરથી જ વ્યવહારમાં
નીનિધર્મ ઉપર જાર મૂખાની તેમની નિર્મળ શક્તિ હતી તેઓ મોતે
જગ્યાએ ૩ પિતાની દુખને મે નાના પ્રશ્નની લીલાનદે કરી છે
અનેક પુસ્તકો વાચ્યા છે રામ દત્તાત્રિ નરિત્રો ઉપર કવિનાઓ
રચી છે જા મર્ષને મે ઓઢે અધિકો ભાવ ખો નથી કે
કર્ષને મે જોણુ નહુ તોળી હીનુ નથી એ મને ને જસ સાનરે છે ’

સન ૧૮૪૦ના આ સામા શ્રી રાત્વદ્રમા બીટ એક અદ્ભુત
રમિતુ દયન થાય છે વજાણિયા ગામ નાનું ૧૧૫થી અને રુસ
મનુ મોનો સમાગમ યોગે પેનાથી એમનુ મન પ્રવાસ તરફ રથા કરતું
સ ૧૮૪૦ના અરસામાં તેઓ મોરબી ગયા હતા મોરબીમાં તે વખતે
શાસ્ત્રી શકરનાથ માટેશ્વર જા અટવસાનના પ્રયોગો જહેરમાં કરી
જતાવતા એ જ અરસામાં મુનિમાં શ્રી ગુનાવજ મદારાજ
અજીવાન કરતા એ વખતે જાગ્રત પ્રમાણે દિલ્હરમાં બે જ પુરુષો
આરી ચમત્કારી સ્મરણશક્તિવાળા મજાતા હતા શ્રીમદ્ મોરબીમાં
હતા તે મને શાસ્ત્રીના અજીવાન થયા શ્રીમદ્ ત્યાં રાજર હતા
તેમની સ્મરણશક્તિ અદ્ભુત તો હતી જ એટલે તેમણે અજીવાન
જેવા કે તરન શીખી લીધા બીજે દિને વસતપ્રાગર્માં પ્રથમ

ખાનગીમાં મિત્રમણ સમક્ષ નવા નવા વિલેબા લઈ અવધાન કરી
ગતાન્યા ત્યાર પછી જાહેરમાં બે હાજર પ્રેક્ષકો મમતા બાર અવધાન
કરી જતાન્યા !

ત્યાર બાદ શ્રીમદ્ પોતાના અગત્ય મામ અંગે જામનગર ગયા
હતા ત્યાં તેમણે નિહાનોની બે સભાઓમાં અનુક્રમે માર અને મોળ
અવધાનો કરી જતાન્યા પછી એક વાર શ્રીમદ્ ગોટાદ ગયા હતા,
ત્યાં તેમણે જાવન અવધાન મારી પણ ખાસ પરિશ્રમ કે અભ્યાસ કપા
વિના જ કરી મતાન્યા એ જાવન અવધાનોનો ઘોરોધરો ખ્યાલ
તીન્નેની હકોમત પરથી આવો —

૧	નજી જણ સાથે ચોપાડે રમ્યા જવું	૧
૨	નજી જણ સાથે જાહેરે રમ્યા જવું	૧
૩	એક જણ સાથે જોતજ રમ્યા જવું	૧
૪	જાનરના પતા દેખરા ગમતા જવું	૧
૫	સરવાળા બા માફી ગુણકાર ભાગ્યદર મનમાં ગમ્યા જવું	૪
૬	માળાના પારામાં લાગી આવી ગયુંતરી પ્રવી	૧
૭	આઠેક નની સમસ્યાઓ પૂર્ણ રવી	/ ૮
૮	સોળ નવા સૂચવેલા વિલેબા ઉપર મધ્યસ્થોએ માગેલા વૃત્તમાં કરિલા રમતા જવું	૧૬
૯	મીઠા અંગ્રેજ નરત્ત અરમી લેગિન C ₂ , ગુજરાતી મગડી મગાળી, મરુ જોડે આદિ કોઈ પણ સોળ ભાષાના નારસો અનુક્રમ વિગિન રાખે પાળ ખતો કર્મના અનુક્રમ સહિત મ્હી આપવા અને નવ્ય મીઠા કામ પણ કમે જવા	૧૬
૧૦	વિદ્યાર્થીને મમજાવો	૧
૧૧	કેનાક અનકારના સિચાર	૨
		<hr/> ૫૨

એમ આવન કામની શરૂઆત એમનાથે કરવી એક કામનો કષ્ટક ભાગ કરી મીઠા કામનો કષ્ટ ભાગ કરવો પડી રીઝનો પડી એવાનો વળી પાછા પડેલા કામ ઉપર આપણે એમ સરળતા મમ પૂર્વે થતા મુઠ્ઠી વ્યા કરવા લખવું નહિ કે ફરી પૂછવું નહિ

સવન ૧૮૪૦માં શ્રી રાજ્યવતી મુનર્મમા સ્થિતિ હતી અત્રે તેમને લગાવવાન કરવાની પોતાની શક્તિનો પરિચય પ્રાપ્ત કરી દેવું તેમ જ નવ્ય સ્થળેએ કરાવે હો તેમની સેવા પ્રવાનો કરવાની શક્તિથી સોમે મુખ જની ગયા હતા અને તેમને સુવર્ણચંદ્ર આપ્યો હતો તથા સામાજ સરસ્વતી નુ માનવત્વ મિત્ર આપવામાં આવ્યું હતું કે જે એમની પ્રશસ્તિ થતા લાગી દાર્મિક ઓફિસ પાલિકા પાલિકા અગ્રિ અગ્રણ્ય હાપાઓએ મુખકે તેમની પ્રશસ્તિ કરી એમની વર્તની વધતા એ મુખ દિલ્હી આવી અનુન નાનસિક સમિતિ નેર્મ ૧૦ પિગરન આદિ પાશ્વત્ર વિદ્યાનો આશ્રયસ્થિત થઈ ગયા હતા

વળી અવધાન ઉપગત અનોકિ અર્થોન્નિય સ્થિતિ પણ શ્રોમદ્ધ ધરાવતા હતા તેમને પ્રથમ એક જ નોટના જુદા જુદા મના પુસ્તકો મનાવવામાં આવતા તથા તેમના નામ વાચતા દેશમાં આવતા ત્યાર પછી તેમની આ મોએ પાગ માધી વામાં આવતા અને એક પડી એક જુદા જુદા ક્રમમાં તે તેમના હાથમાં મુકવામાં આવતા આમ પુસ્તકને સ્પર્શ કરી તેના જ ઉપરથી દરેકનું નામ તેઓ આપી શકતા

શ્રી રાજ્યવતી આવી અનુન શક્તિથી સ્થિતિ થઈને મુનર્મની દાર્મિક માર્ગના મુખ્ય આવર્તિ સર આ મ સારજને તેમને મુરોપમાં જઈને તેમની આ શક્તિના પ્રયોગે બનાવવાનું આમદભર્યું મુખ્ય મુખ પરત તેઓ તેમ કરી શકતા નહી કારણ કે તેમને વિચારું કે મુરોપમાં પોતે જોઈ ધમીનુમાર રહી શકે નહી

વીસ વર્ષની વય પછી શ્રી રાજ્યદ્રે આ અવધાનો કરવાનું એક મ બધ કરી દીધું કારણ કે સ્મરણશક્તિના પ્રતાપરૂપ આ અવધાન પ્રવૃત્તિનો વધતો ચમત્કાર આત્મોન્નતિરૂપ શ્રીમદ્ને પ્રિય ન લાગે તો આત્મોન્નતિ અને આ ચમત્કાર બંને બિન્ન ભાસવાથી — સ માર્ગરોધક પ્રતીત થવાથી — શ્રી રાજ્યદ્રની અતરંગ વૈરોચ્ચમય, Cાસીન સંતુષ્ટરોધક ભાવના આ પ્રવૃત્તિને વિસ્તરવા ન દેતા વિરામ પમાડી દે છે

આમાં શ્રી રાજ્યદ્રની મહત્તાનું આપણને દર્શન થાય છે પડિત સુખનાનણ કહે છે એમ એટલી અદ્ભુત અવધાનશક્તિ, કે જેના દ્વારા હજારો અને લાખો લોકોને નિઃસુમાત્રમા આજીર્ણ અનુગામી બનાવી શકાય અસાધારણ પ્રતિભા અને અર્થલાભ સાધી શકાય તે હોવા છતાં તેમણે તેનો પ્રયોગ યોગવિઘ્નવૃત્તિઓની પેઠે ત્યાજ્ય ગણી તેનો ઉપયોગ અત્યુચ્ચ કાર્ય બણી કયો જેમ બીજા કોઈ સાધારણ માણસથી થવું શક્ય નથી

અગ્રી એમની બીજી અદ્ભુત શક્તિનો પણ ઉ રેખ કરી લઈએ માત્ર રમોઈ જેઈને જ, આખ્યા વિના કે હાથ લગાડ્યા વિના મઈ વાનીમા મીઠું ઓપું છે કે નાગે એ શ્રીમદ્ કહી શકના હતા

એવી જ બીજી એક અદ્ભુત શક્તિ તે ભવિષ્યમા બનનાર પ્રસંગનું તથા આખી વ્યક્તિના મનમા શું ચાલે છે એ જાણવાનું જ્ઞાન. શ્રીમદ્ દશ વર્ષની વયના હતા ત્યારે તેઓ રાજકોટ એમના મોસાગે મોરમીના ન્યાયાધીશ* ધારણીબાઈના સગાથે ગયા હતા તે વખતે શા હેમરાજબાઈ તથા શા માનગીબાઈ નામના મે કચ્છી ભાઈઓ શ્રી રાજ્યદ્રની ખ્યાતિથી આકર્ષાઈ તેમને ખાસ મળના મોરખી આપ્યા

* શ્રી રાજ્યદ્રના પરિચયમા આવેલી વ્યક્તિઓ વિષે વિરોધ માહિતી માટે જુઓ શ્રી ગણાદાસ પટેલ ન શ્રી રાજ્યદ્ર અથવા સદ્ગુણ લક્ષ્યચારીય ગોવિંદનમાઈ પટેલ હતા શ્રીમદ્ રાજ્યદ્ર જીવનકળા અથવા 'શ્રીમદ્ રાજ્યદ્ર અધ્ય-સત્યાગ્રહમારક ગ્રંથ

પણ શ્રી રાજચંદ્ર તો રાજચંદ્ર હતા એવે તેઓ ગાજો જવા ઊપડ્યા
આ તરફ થી રાજચંદ્ર ગાન વિમળ હાસથી તેમ । નાનમા જણાયું કે
એ કાઠી બાઈઓ સાં પૂી ઉપર જેણી તેમને મળ્યા આ ૧૨જા ૫
એટલે તેમણે ધારસીબાઈને કહ્યું 'તે જણ સ્વર્ગી આવતાર છે
તેમણે હિતારો નમારે ત્યા નાખરો ।'

ધારસીબાઈએ દા કહી જેને શ્રીમદ્ ગો કવર્તિઓને સમા
લેવા મળા તેઓ નજીક આગ્યા એટલે શ્રી રાજચંદ્રે તેમને નામ કંને
બોલાવ્યા "કેમ હેમરાજબાઈ ? કેમ માલસીભાઈ ?

તે બંને વિચારમા પડી ગયા કે આપણા નામ તેઓ કયાથી
જાણે છે ? કોઈને આપણે ખબર નો આપી નથી । તેથી મનેએ
આશ્ચર્ય પામીને પૂછ્યું "તમે કેમ જાણુ કે અમે અત્યારે આ જ માં
આવીએ છીએ ?"

શ્રી રાજચંદ્ર કહે આત્માની અનન્ય શક્તિઓ છે તે ૧૮ અમે
જાણીએ છીએ ।

શ્રી રાજચંદ્રની આ વાત સાં રી જ છે આત્માની શુદ્ધિ જાણવીએ
તો આપણને જાણુ જ્ઞાન સ્વરૂપ રીને આવ નએ નો કહેલા કે શાસ્ત્રોમા
ધારી સાર કંડસાર્મા આ યુ છે કે આત્મા ઉપર અજ્ઞાન અને ક્રોધોની
પાળ ફરી વળ્યા છે, તેથી આત્મા પોતની ઓક શક્તિઓ અંતે શુદ્ધ
સ્વરૂપ પ્રમાણે બોલે છે જેમ જેમ મનુષ્ય પોતાની એ મનિનતા વર
કરતો જાય છે તેમ તેમ તેની એ શક્તિઓ પ્રગટ થતી જાય છે

આવો જ બીજી પ્રસંગ જાણીતો છે ભાગ્યભાઈના પિતા
લતુભાઈને એક સાધુઓ બીજગાન આપ્યું હતું અંતે જગાન્યુ હતું
કે આ સાધના તમને ઉપયોગી થાય એમ નથી પરંતુ માર્ક યોગ્ય પુરુષ
મને તો તેને આપજો અને તેને જ્ઞાનપ્રાપ્તિ થશે એ બીજગાન મેંકે બીજા
કોઈ યોગ્ય પુરુષને આપણું કહી પોતાના પુત્ર સોભાજીભાઈને બતાવ્યું
હતું સોભાજીભાઈને શ્રીમદ્ બદ્ધ સાધક માણુમ લાગ્યા એટલે તેમણે
પોતાના પિતાની સમર્થિ લઈને મોરબી જહતી પ્રયાણ ક્યું મોરબી

આરી તે શ્રીરાજ્યને મળવા મળ્યા પણ એમને આવનાર નથી શ્રીરાજ્યને
બધુ એક કાચીમા તખી નાખ્યું અને તેમને વચ્ચે યુ સામાન્યભાઈ
તો તેમની આ અદ્ભુત રીતિ નિજાણી મુગ્ધ બની ગયા

સન ૧૮૪૪માં શ્રીરાજ્યનું જીવન ગૃહસ્થાશ્રમ ભણી વળે છે
તેમના જેવા મૂળથી વિચારવાન પુરુષ પુખ્ત વયે પડેલા સમની
જવામ હરી સ્ત્રીમરી એ મર્મ મનોદયામાં એ એમની જીવનમાધનાની
દૃષ્ટિએ જાણવા મળે, તો સા હોને એ હાકત ખૂબ ઉપયોગી થઈ
પડે પણ એ જામન નિમે તેમજે જે થોડાં ધણુ લખ્યું છે એ ઉપરથી
પૂરેપૂરું તારણ કાઢુ શક્ય નથી સમ પડેલાના વચ્ચે તેમજે લખ્યું
છે ‘કુટુંબની કાળજી કોળીના વાસની સમાર વધે છે ગમે તેટલી
તેની સુધારણા મળે તો પણ એમનથી જોયો મસાર ક્ષમ થનાનો
છે તેને મામે દિસ્યા પણ તે મજાનુદ્ધમા રહેવાથી થનાનો તથી
ક્યામનું (મલિન વૃત્તિઓનું) તે નિમિત્ત છે મોહો રહેવાનો અનાદિ
મળનો પનત છે અને સ. ૧૮૪૪ના મહા સુ ૧૭ ને રાજ
તેમના સમ થાય છે આ તેઓ ગૃહસ્થાશ્રમમાં પ્રવેગે છે તેમના
ધર્મપત્નીનું નામ કમળાઈ હતું તેઓ સદ્ગત શ્રી રાજાશ્ર
જગજીવન સના ભાઈ શ્રી પોપટનાન જગજીવન સના પુરી હતા

આમ તો શ્રીમદ્ ગૃહસ્થાશ્રમમાં પ્રવેશવા પરતુ સાથે સાથે
તેઓ ત્રિ આત્મમયનમાથી પણ પસાર થતા હતા ત્યાગ વૈરાગ્ય
તથા તત્ત્વજિજ્ઞાસા તેમનામાં એના જન્મેથી જનમ થતા જતા હતા
તેમની વે ના પોતાની જીવનિકામાં દર્શાવ્યા તેમજે લખ્યું છે

‘ત્યા આ થો ર ઉત્પ કારમો પરિગ્ર મર્મ પ્રપચ રે

જેમ જેમ તે દષ્ટિનીએ તેમ વધે તે વટે એક રચ રે।’

આ સ્થિતિમાં તેમનું આત્મમયન પરામહાએ પડેલે છે આમ તો
ઉચ્ચર્મ લગવાન મદાવીરને પણ ભોગવના પાયા તેમ સર્વને વેદના
જ પડે છે અમાનીઓ મોહભાવે મધભાવે વેદે છે ત્યાં જ્ઞાનીઓ
નિરાભાવે વેદે છે

એ કાળના તેમના પત્રો વાચનાથી એનના મનની સ્થિતિનો આપણને ખ્યાલ આવે છે બારીસમા વર્ષ સુધીની એમની આત્મ દશાનું એમા નિરૂપણ તેમણે મા સમ કૌન કુટિલ સ્વ વામા સ્મરણ કરાવે એટલી તીવ્ર નિષ્ઠા આત્મપરીક્ષા પ્રતા કરતા કર્યું છે તેમના લખના વર્ષ દરમ્યાન 'સ્ત્રીના સમઘમા મારા વિચાર'મા તેઓ લખે છે 'સ્ત્રી એ મસાગનું સ્વોત્તમ સુખ માત્ર આવરણિક દૃષ્ટિથી ક પાપુ છે પણ તે તેમ નથી જ જો જો પદાર્થો ઉપર જુગુપ્સા રહી છે તે તે પાથો તો તેના ચરીત્રમા રજા છે અને તેની તે મમ્મમિકા છે વળી એ સુખ હાણિક ખે અને ખસના દર રૂપ જ છે તે વેગાનો કેખાવ દ યમા ચીનગર્ભ રહી હસાવે છે કે શી આ નુનનપી? દ્રુકમાં કહેવાનું કે તેમા કઈ પણ સુખ નથી અને સુખ હોય તો તેને અનિચ્છે રૂપ વર્ણવી જુઓ એવે માત્ર મોદદશાને લીધે તેમ માન્યતા થઈ છે એમ જ જણ્યારો અગી દુ સ્ત્રીના અન્યત્રાદિ લાગતો વિવેક પ્રતા જોઈ થી પણ ત્યા ફરી આપમા ન જ ખેચામ એ વિવેક થયો છે તેનું સહેજ સચવન કર્યું સ્ત્રીમા હોય નથી પણ આત્મામાં છે અને એ હોય જનાથી આત્મા જો જુઓ છે તે અદ્ભુત આનંદરૂપ જ છે માટે એ હોયથી રહિત થતુ એ જ પરમ નિગ્રાસા છે '

મિ બહુના ગિજામુએ તે સમયના મધ્ય પત્રો વાચવા જરૂરી છે પરંતુ એ સૌ પત્રો નાચના આપણે એમ્સો વિવેક રાખવો ઘટે કે સુદ પુરુષો પોતાના હોતોને મોટા પદા જોવા જુઓ છે અને શુભોનું વર્ણન કરતા નથી એટલે સ્વાભાવિક રીતે આત્મા વર્ણનમા દોષો ઉપર વધારે ભાર મુકાયેનો જોવા મળે છે પરંતુ એટનું તો આપણે જોઈ શખાએ છીએ કે લખ કરીને શ્રી રાજ્યત્રે પોતા પર કારમુ મારયુદ્ધ નોનધું હતુ અને તેમા તેઓ દાયમા પ્રાણ લઈને ધૂમ્મા હતા પરંતુ થોડા જ વખતમા તેઓ તેમાથી વિજીતી અને વતુ તેજસ્વી થઈને મનાર નીડે છે તેરીસમા વર્ષમા તો રણસગ્રામની ધૂળને મલે એક થાત,

મમાદિત અને આત્મનહી પુરુષનું એમનામા દરન થાય છે એમની આનર દશા એ રિશિદ પ્રપન્ની તીનના પડકારી જાય છે આ રૂપમાં તેમની સમાધિલ્લા વધતી જાય છે

આ રીતે પ્રમાણ જ તેમને વેપારની તથા અથવા નાણા ઉપાધિઓ પશુ રહતી જતી હતી તોયે પોતે અતરમા પ્રાપ્ત રેલી સ્વચ્છતાથી એ મની ઉપાધિઓને તેઓ સમનાથી વેળા હતા તેમણે સ ૧૯૪૬ માં મુમુક્ષી શ્રી રાગપર જગજીવનનાસ આયે બાગીદારીમાં આપારમાં પ્રવેશ કર્યો હતો ગરબાનમાં પ્રપડ કરિયાણા અનજ વગેરે મોકલવાની આ ન તરીકે મમમજ હતુ પાળળથી ગોતીનો બહેળા પ્રમાણમાં આપાર મુરતના કવેગી નમીનય અને રમદ અને બીજાઓ સાથે કર્યો હતો તેમણે ગુનમાં પશુ ગી પ્રાગજીવન સ્વ જગજીવન સ્વ અને ના ગના શ્રી માણેજનાત ધેનાબર્દ આયે જાગમા કવેગતની પેઠી ખોતી હતી

પરતુ એ દાવે તેમનું આનરજીવન પશુ નિસ પામનું જતુ જ હતુ વેપાર કરવા તેઓ દુાને મેમના ત્યાર અમની પેની ઉપાધિમાંથી એપડા વગેરે તો દાવ પરતુ વધારે પ્રમાણમાં ત્યાં ધર્મચર્યો પડેના જોડા મગતા કામ પશુ કે તેઓ આ ધર્મચર્યો જોવામાં લાગતા જો એની સાથે એમની રોજનીલી* રહેતી એમાં તેઓ દિનસ કામ કરતા તે પ્રત્ય નહી લખતા પશુ શા પ્રિયારો કર્યો તે દપમનતા કોઈને મળ્યા ને જ્ઞાનચોષિ જરી તે લખતા જોઈ વાર કા થો પશુ એમાં જ લખત અને આની આધારાર લાખોને વેપાર કરતા તેમાં લાખાનિ પશુ રહી હેવ પરતુ જે જતુ એમને મન દાણિક હતુ એમનું તાચુ જીવન તો ધર્મવાળો અપિચાર્ય સમજ એમાં જોતપ્રિત રહેતું સ્થળ એમના વધતા જતા વ્યાપારની ઉપાધિઓમાં પશુ વર્મ અને તત્ત્વજ્ઞાનના પોતાના પ્રિય અભ્યાસમાં તેમણે ખનેન આવવા

* એ માટે તુઓ શ્રીમદ રાજવદ નુ આશ્વતરપરિણામ અવલોકન

દીધી નહિ પોતાના ઉચિત્ત ૭ સ્તમા સુખીનીથી જ્ઞાનમદ્ધિ કરતા
હતા તેમ જ હમેશા પુરોમા ગૂંચાયેના રહેતા હતા વળી વડમા
કેડાના મદિત્તઓ તો પોતે મુનિ ઝોડી આ પ જતા અને પોતાની
પેળાએ મદી જતા કે જ્યાં મુધી પેતે લખે નિ ન્યા મુધી મેઘએ
પોતાની સાથે પત્રવ્યવહાર પણ ચલાવેના નહિ તે સમયે તેઓ ચરેતર
મૌરમદ્ધ, ૪૨ વગેરે પ્રેરોમા જે ન સ્થગેમા ધનોમા કે પદારોમા
ધોળ વખત આત્મચિત્તનાવે ગેતા તેઓ રખેને પોતે ઓળખાઈ
જાય અથવા પોતાના સ્થાની ખમર પગી જાય તેવી ધાસ્તીથી ધણા
ગુપ્ત રહેવાનો હમેશા પ્રયાસ જતા હતા તેઓ વારવાર ઓળખાઈ
જતા અને લોભની મોગી સખ્યા તેમનાં ઉપદેશ અને શિક્ષાસ્થનો
અવલુ મરવાની મિત્રસાથી તેમની પાછળ પ ની

વળી એ વર્ષો દુઃખાન જેમની સ્થિતિ આપણને જનમિદેહીનું
સ્મરણ મરાવે એવી હતી એમ એ ઉદારણુ લખ્યે

ખજાત સધાના મુખ્ય આચાર્ય હરખચદ્ધ મદારાજના
સાધુઓમા રી સ જુજ મદારાજ કરીએ સાધુ હતા તેમનો શ્રીમદ્
આથે ગા/ પરિચય હતો શ્રી ન જુજ મદારાજના એક શિષ્ય શ્રી
દેવ રણુ નામના સાધુ મુશી વ્યાખ્યાતા હતા તેઓ એ વાર
શ્રીમદ્ રાજવદ્ધને મળના આન્યા હતા નાન રીત કરતા શ્રીમદ્ રાજવદ્ધે
દેવરણુજીને પૂછ્યું “વ્યાખ્યાનમાં કેના માણસો આવે છે ?”

દેવરણુજી — હમરેડ માણસો લરાય છે

શ્રીમદ્ — “સીઓને વ્યાખ્યાનમા દેખી નિકાઝ થાય છે ?”

દેવરણુજી — કાપાથી નથી થતો મનથી થાય છે

શ્રીમદ્ — ‘ મુનિએ તો મન વચન અને માયા એ ત્રણે ચોગથી
સાવનાનાં જોઈએ’

એવે દેવરણુજીએ આલેખ કરતા કહ્યું “ તમે ગાદીતકિયે બેસો
છો અને હીરામાણેક તમારી પામે પડેવા હોય છે ત્યારે તમારી વૃત્તિ
નિ ઝહોળાતી રોય ?

શ્રીમદ્ બોલ્યા 'મુનિ અમે તો કાળદૂત વિષ દેખીએ છીએ"
પત્રી તેમણે પૂચ્છુ 'તમે મેણુ છો?'

દેવશરણુ — "જેટલો વખત વૃત્તિ સ્થિર રહે ■ તેટલો વખત સાધુ છીએ'

શ્રીમદ્ — "તેરી રીતે સસારીને પણ સાધુ દેહ્યાય કે નહિ?"

શ્રી દેવશરણુ મોન રહ્યા

પત્રી શ્રીમદ્ બોલ્યા "નાળિયેરનો ગોળા જેમ જુગે રહે છે તેમ અમે રહીએ છીએ

એક ખીજું ઉદરજુ જોઈએ

એ વખત શ્રીમદ્ કરવા ગયા હતા સ્મશાનની જગ્યા આવી,
ત્યારે તેમણે તેમની સાથે હતા તે બાઈને પૂચ્છુ આ શું છે?'

તે બાઈએ જવાબ આપ્યો 'સ્મશાન

શ્રી રાજવ્યદ્રે કહ્યું અમે તો આખી મુગાઈને સ્મશાન સમાન જોઈએ છીએ'

વળી શ્રી રાજવ્યદ્રમા સાચી જિજ્ઞાસા હિંચ પામતા જ તેમના તરફ શ્રી સુદ મહારાજ ઇત્યાદિ સાધુપુરુષો તથા અખાતાનબાઈ સોબાગમબાઈ, જૂઠાબાઈ ઇત્યાદિ સદગુરુઓ વગેરે બધા વર્ગના મનુષ્યો ખેચાના લાગ્યા મહાત્મા આવીજ પણ બેરિસુઝ થઈને વિનાયનથી દિલમાં આવ્યા ત્યારે તેમના પરિચયમા આવ્યા હતા કે ધીરુએ શ્રીમદ્ નિરે પોતાની આત્મકથામાં તેમ જ અન્નમ્ર જીવે* ક્યાં છે તેમણે

મહાત્મા ગાંધીજી અચારીન મુગની અમગમ્ય ચક્રિ હોઈ એમના વચનોમા વિચારવાલાયક પણ હોય કે તેથી શ્રીમદ્ વિષેના એમના વિચારો જિજ્ઞાસુએ સદાપૂર્વક અનુશીલન કરવા યોગ્ય છે શ્રી ગેરપાનદાસ પટેલ સુપ્રસિદ્ધ શ્રી રાજવ્યદ્ર મા આવીજના સરમજીયા નામના પ્રકરણમા આવીજના શ્રીમદ્ વિષેના બધા લખાણો અકત્રિત કરવામા આવ્યા છે એમાથી શેરક અવતરણો લઈએ

હિંદુધર્મમા અને સકા પે. થઈ તે તમને તેના નિવારણમા મદદ કરનાર રામચંદ્રભાઈ હતા

આત્મકથામાં લખ્યું છે 'મારા જીવન ઉપર બિડી બપ પા નાર આધુનિક મનુષ્યે ત્રણ છે રામચદ્રબાઈએ તેમના જીવન સસર્ગથી દોસ્તોએ તેમના વકુલ તરફ હૃદયમાં છે નામના પુસ્તકથી તે રરિખને અંદુ ખિસ લાગે'—સર્વો ય નામના પુસ્તકથી મને અક્ષિત કર્યો '

વળી શ્રી રાજ્યદ્રને પોતાના પુસ્તકો ધ્યાનમાં માટે અવારનવાર અમદાવાદ આવવાનું થવાથી પણ કેનાડ પરિચયો વધ્યા હતા આમ તો પોતે સંપૂર્ણતા પ્રાપ્ત ન કરે ત્યાં સુધી બહાર ન આવવાની તેમની તીવ્ર ઇચ્છા હોવા છતાં તેમનો પ્રમુખ પુરુષાર્થ અને જીવન જ્ઞાન પ્રમણ દાકયા દકાર્થ ન રહ્યા પરિણામે તેમનું ભગ્નમણ વધતું જ ગયું એ સૌની સાથે શ્રીમદ્ જે તાત્ત્વિક ચર્ચાઓ કરતા હતા અને પત્રવલેવાર કરતા હતા, એ પણ તેમનો અનો પરિચય મેળવવા ઇચ્છનારો ઉપયોગી થઈ પડે એમ અસંભવ છે પરંતુ એટલું નક્કી રાખવું થઈ કે શ્રીમદ્ માત્ર ચર્ચા કરવા બાદર કે જીવિની કસરત ખાતર મ્હી વાતાનાય પ્રતા નહી જેને જીવનને જ્ઞાન કરવાની તાનાવેની જાગી છે આત્માની ઓગળા કરવાની જેને ત્રીન કંખના થઈ રહી છે એના જિજ્ઞાસુ લોકો માથે જ તેઓ આવી વાતો કરતા

મે કહ્યાના જીવનમાની પણ વીધું છે પણ સૌથી વધારે મર્દના જીવનમાથી મે મહત્ત્વ હતું હોય તો તે કવિશ્રીના (એકદે રાજ્યદ્રના) જીવનમાથી છે દયાધમ પણ હું તેમના જીવનમાથી શીખ્યો છું

માગ જીવનમા શ્રીમદ્ રાજ્યદ્રની છાપ મુખ્યત્વે છે મદામા દોસ્તોય તથા રરિખન કરતા પણ શ્રીમદે મારા ઉપર બિડી અસર કરી

તેમના જીવનમાની ચાર રીતે શીખી શકીએ (૧) સાચત વસ્તુમા ત મનતા (૨) જીવનની સરળતા આખા સસાર માં એકસરખી જિત્તિથી વ્યવહાર (૩) સત્ય અને (૪) અહિંસામય જીવન

તુપરાંત ગાંધીજી ઉપરના શ્રી રાજ્યદ્રના પત્રો પણ મનનીય ॥ ગાંધીજી દક્ષિણ આફ્રિકામાં હતા ત્યારે ધમ મયનમાથી પત્રાર ચના હતા તે વેળાએ તેમણે શ્રી રાજ્યદ્રને ૨૭ પ્રશ્નો પૂછ્યા હતા જેના ઉત્તરમાં તેમણે લખ્યો પત્ર મુમુક્ષુ જીવને ઉપયોગી થઈ પડે એવો છે એ બધા પત્રો માટે શ્રી રાજ્યદ્ર નાનું ગાંધીજી ઉપરના પત્રો વાંચ પ્રકરણ જુઓ

માત્ર મુદ્દય ખાતર પ્રથમ કુખારને શીમદ દોર કરી તેની સાન ઠેકાળે લાવના એક ઉદાહરણ લઈએ

એક નાગ શીમદ કેન્દ્રાક બાઈએ સાથે ધર્મચર્યા કરતા હતા તે વખતે એક મેઝ જરા દુર આરામખરદી પર પ થા પ થા ખીટી પીતા હતા તેમણે સામ જ પશ્ચ પૂજ્યો રાજવદબાર્ત, મો ! કેમ મગે ?”

તેના જવાબમાં શીગળચક્ર દોર કરી તમે અપાત્ર ને સ્થિતિમાં મેગ છો તે જ સ્થિતિમાં હાથ ઠે પગ કઈ પડે હતા ત્યાં નનાવ્યા નગર સિદ્ધર થઈ જાવ્યા તો તમારા નાનીથી ગમ્મો મેગર થઈ જશે !”

એ સામગી તેના રો તગન ત્યાં મર્ષ કર્મ ખીતી નાખી દઈ શીમદ પાસે આવી બેઠા

કેવી નાગ શી ! ત્યદ્રના બોલપ્રત્યેકમા ઈશ્વરી બોધકથા - Parable - ની રાખી ધાય કે એક જ પ્રસંગ ની લઈએ એમાં વિપરીતે પણ સ્પષ્ટ રીતે અમલતર જર એવી વિવેકપૂર્ણ સરગ પ્રશ્નોત્તરીથી કેવી પ્રજ્ઞાના દુર પોતાની ગત તેમજે મળા છે એનો ખ્યાલ આ રી

ની મહીપતરાને કપગમ અમ માનતા હતા કે જૈનધર્મથી ભારતવાસીની અનોગતિ નઈ છે એક વાર અમલાદમાં તેમનો શીમદ સાથે મેગાપ થયો શીમદ રાજચક્રે પૂજ્ય બાઈ, જૈ ! તમે અહિંસા શ્રમ મપ ત્યાં સત્યનુક્રમ સર્વમાખીલિત પરમાર્થ, પરીપમાર આપ નીતિ આગમ્ય આદારપાત નિવસન ઉચ્ચ આદિનો બોધ કરે છે

મહીપતરામ કહે હા

શીમદ — બાઈ જૈનધર્મ વિસા અમલ્ય, ચોરી, કુનપ, રતા, સ્વાર્થપગાયણના અનીતિ, અન્યાય વગર, તિરુદ આદાર નિદાગ મોજસોખ નિયમ નસા આજસ પ્રમાણ આદિનો નિરોધ કરે છે ?

મહીપતરામ — હા

શ્રીમદ્ — “કહો દેશની અયોગ્યિતા થાય ? અહિંસા સત્ય, સપ વા પરોપકાર પરમાય મર્યાદાનુ પા અર્થપ્રાપ્તિનિ ન્યાય નીતિ આરોગ્ય આપે અને રક્ષે એના ગુરુ આદારપાત્ર નિર્વસન ઉચ્ચ આદિથી કે તેથી ઉચ્ચ હિંસા અસત્ય સપ કરતા સ્વાર્થ પુટા ઝગપટ અનીતિ આરોગ્ય મળે અને ગરીબ મનને અનકલ કરે એના વિરુદ્ધ આદારવિકાર, વ્યસન મોજસોખ આગસ પ્રમા આદિથી ?”

મહીપતરામ — બીજાથી અર્થાત્ અહિંસા સત્ય આદિથી બનતાં એના હિંસા અસત્ય આદિથી

શ્રીમદ્ — “ત્યારે દેશની ઉન્નતિ એ બીજાથી બનતાં એવા અહિંસા, સત્ય નિર્વસન ઉચ્ચ, સપ આદિથી થાય ?”

મહીપતરામ — “હા”

શ્રીમદ્ — ત્યારે જૈનધર્મ દેશની અયોગ્યિતા થાય એવો બોધ કરે છે કે ઉન્નતિ થાય એવો ?

મહીપતરામ — બાઈ ૬-૫૧-૩૩ છુ કે જૈનધર્મ જેથી દેશની ઉન્નતિ થાય એના સાધનોનો મોધ કરે છે આવી સૂક્ષ્મતાથી વિવેક પૂર્વક મેં જે વિચાર કયો ન હતો અમને તો નાનપણમાં પાદરીની શાળામાં શીખતા મસ્મર થયેના તેથી વગર વિચારે અમે કહી દીડુ લખી મારું !”

વળી શ્રીમદ્ ગાત્રવ્યત્ના ઉદ્દારોમાં આપણને ધર્મોપદેશના મુલ્યનોત્તર રણેકો સમગ્રાય છે અહીં થોડાક જોઈએ

૧ અનુભવી વૈદ તો દવા આપે પણ દરદી જો ગમે ઉનારે તો રોગ મટે તેમ સદ્ગુરુ અનુભવ કરીને જ્ઞાનરૂપ દવા આપે પણ મુમુક્ષુ મહાત્મા જ્ઞાનરૂપ ગમે ઉનારે, ત્યારે મિથ્યાત્વરૂપ રોગ લેશે

૨ સત્પુરુષના અત રણે આચર્યો કિવા કહ્યો તે ધર્મ

૩ જોઈએ લક્ષ્મી મળતા ધત્તા જાણે અન્યાયથી રોઈનો જીવ જતો હોય તો અગ્રજો

૪ વતનમાં માળ થાઓ સત્તમાં યુવાન થાઓ જ્ઞાનમાં વૃદ્ધ થાઓ!

૫ આ કાળમાં આટલું રખ્યુ જાણ મત જાણ તત્ત્વજ્ઞાનીઓ, દાઢી માખા અને જાએ પરિમહનિરીક્ષક*

હવે આપણે શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર ૧૧ છંદની અતિમ ચર્ચા બાંધી વળીએ છીએ મં ૧૮૫૫-૫૬માં ગોખાનું કામકાજ તેમણે શરૂ કરેલું તેના બહાળા વેપારને અંગે તેમને શારીરિક શ્રમ મહુ પડેલો, અને તેથી શરીર પ્રકૃતિ બગડી હતી તે વખતે શરીર-સુધારણા અર્થે તેઓ ધરમપુર અમદાવાદ નજીક કોમ્પ અને રાજકોટ રહ્યા હતા સાથે સાથે તેમની સાધના પણ જોશભેર વૃદ્ધિગત થતી જતી હતી તેમને લાગ્યું કે ધધાનો હેતુ પૂર્ણ થયો છે માટે હવે સંસારનો ત્યાગ કરી બધા સમય ભોક્ષ બાલુમાં ગાગવો અને એ ચારુ તેમણે તૈયારી પણ કરવા માડી તે વખતે તેમની આસપાસ બધેબધે દુઃખપરિવાર વિસ્તરેલો હતો તેમના માતાપિતા હયાત હતા પ્તની હતા એ પુત્રો અને એ પુત્રી હતા એક ભાઈ અને ચાર બહેનો હતા કુટુંબ પૈસેટકે મુખી હતું બધે તેમની કાર્તિ પણ બહાર ફેલાઈ હતી આવી સુખમય સ્થિતિમાં મહુ શ્રીમદ્ નિરક્ત અવસ્થા બાંધી જ અપાણુ કરતા હતા

અને મ ૧૮૫૬માં શ્રીમદ્ ઔપુત્રાદિ અને લક્ષ્મીનો ત્યાગ કરી જ્ઞાનપ્રસ્થાશ્રમમાં પ્રવેશ કરે છે વળી આ વર્ષ દગ્ધમાન સપૂર્ણ સન્માસ લેવા માટે પણ નજર ચાલે છે ૫૭૮૦ દિન પ્રતિદિન એમનું શરીર લથડતું જતું હતું એવે એમના માતૃશ્રી વચ્ચે પડીને એટલી મહેતન માટે છે કે શ્રીમદ્ બીમારીમાંથી સાજા થાય ત્યારે તેમને ખુદીથી ગળ આપુ

* આવા સુત્રોધ વિચારરત્નો શ્રી ગોચાગ્રણ ૭ પટલ સપાદિત શ્રી રાજચંદ્રમાં વિવિધવાર આપવામાં આવ્યા છે જિન્યાસુએ એ પ્રથમાથી વાંચી મનન કરવા ચોન્ન તે ॥

પરંતુ શરીર તો વધારે ને વધારે બળવાનુ મળુ છેલી અવસ્થાએ તેમને સમઢણીને આધિ લાગુ પડ્યો છેવટે એ જ દર્દમાં સન ૧૮૫૫ના ચેત્ર માસ પાચમે તેત્રીય ત્રીજી દ્રુકે પરંતુ સમૂહ આધુન્ય બોગરી શ્રીમદ્ રાજ્યદ્રનો રાજ્યદ્ર મુખમે દેખેત્મર્થ થયો. જવસાન પહેલા એક માસ પૂર્વે જ તેમણે આ અતિથ પગની આગાની તેમના 'અતિથ વચનો'માં કરી હતી.

'હા જી તમારી પ્રવાસ પૂરા જવાનો હતો ત્યાં વચ્ચે મદગાનુ રણ સપ્રાપ્ત થયુ માથે ઘણો બોળે રહ્યો હતો તે આત્મચીર્યે કરી જોમ અ પાળે વેળે લેવાય તેમ પ્રવટના કરતા પગે નિકામિન હિ પમાન થાકે મદલુ કર્યો "

આમ, શ્રીમદ્ રાજ્યદ્રનો દાર દેહ પચમદામૂખા વિનીન દર્દગન પરંતુ 'નાસ્તિ યદા યગજાન જરામરણજ મયમ ।' એવો એમનો અશરદેહ તેમ જ એમના માત્માની દવનરેરક મુવાસ હમેશને માટે આપણી વચ્ચે હાજર જ છે

આપણે એટલું બક્ષમા રાખવુ રહ્યુ કે, શ્રીમદ્ રાજ્ય ના માત્ર માત્ર જીવનને જાણવાથી તેમની આત્મિક આભ્યતર દશાનો સાનો અથવા પૂરેપૂરો ખ્યાન ન જ આવી શકે એ માટે તેમના નખાણોનુ નિગપૂર્વક અનુશીનન કરવુ જોઈએ તેમનું જીવન મુખ્યત આભ્યતર દશાનો વિનય હોઈ તેની આભ્યતર દશાનુ મુરેખ ચિત્ર આલેખવા માટે સાધનાની જરૂર રહે છે પરંતુ હાલ તદમણ માટે શ્રીમદ્ રાજ્યદ્ર' આપણને આવીર્વાદરૂપ થઈ પડે છે એમની સ્વનત્ર કૃતિઓ, અનુવાદરૂપ કૃતિઓ જિજ્ઞાસુઓને તેઓના પ્રશ્નોના ઉત્તરરૂપે અથવા અન્ય પ્રસંગે લખાનેના લખાણો કે પત્રો તથા આપણે ચિનન કરતા નોંધરૂપે લખાયા હોય અગર તેમના ઉપદેશમાથી જ આ દોષ તેમ લખાણો એ સૌને 'શ્રીમદ્ રાજ્યદ્ર' નામના જુદા થયમા સગૃહીત કરવામા આગ્યા છે તેમા વચાનુએ શ્રીમદ્ રાજ્યદ્રનુ સમસ્ત આતર જીવન આપણી આગળ તારીખ ખડુ થયેનુ પ્રતીત થાય છે

શ્રીમદ્ રાજવદના સૌ લખાણોને નીચે પ્રમાણે વહેલી રાકાય —

(૧) મુમુક્ષુઓ પ્રત્યે લખાયેલા નેમના પત્રો (૨) સ્વનત્ર
લખ્યો (૩) મોક્ષમાળા જ્ઞાનામોઘ આત્મસિદ્ધિશાસ્ત્ર એ ત્રણ સ્વનત્ર
પ્રથિ (૪) મનિસમાગમ પ્રતિભાસિદ્ધિ આદિ સ્વનત્ર લેખો (૫)
શ્રીનીતિમોઘ વિભાગ-૧ પુષ્પમાળા મોઘરચન વચનામૃત મહાનીતિ
આદિ સ્વનત્ર મોઘરચનમાળાઓ (૬) આચરિતમય અથા ગુજરાતી
ભાષાતર (૭) શ્રી રત્ન ૨- આવમચ્ચરમાથી તથા ભાવણોત્તે અનુચિ
તથા સ્વરૌદ્યજ્ઞાન દ્રવ્યસમૃદ્ધ દર્શનમાનિઃ આદિ પ્રથેમાથી કેનીક
ગાયાઓનું ભાષાતર આનંદચન ચોવીશીમાથી કેટલાક સ્તનના અથ
(૮) વેદાંત અને જૈન દર્શન સંબંધી નોધો (૯) ઉપદેશનોધ ઉપદેશ
જાપા, આખ્યાનસાર ૧-૨ [મુમુક્ષુઓએ લીધેલી નોધો પરથી] (૧૦)
૧૩૫ હાય નોધો — આભ્યતરપરિણામ અવનોમન ધ્યાનિ *

એમના લખાણોની એક અસાધારણતા એ છે કે પોતે જે
અનુભવ્યુ તે જ તેમણે લખ્યુ છે એમના લખાણો એટલે આત્મ-ખાણ
જીવનની ઉદ્ભટ અનુભૂતિનો નિવો છે તેમાં કપાયે કૃત્રિમતા જોવા
મળતી નથી ખીજની ઉપર ખપ પાડના સારુ એમણે એકેય લીંગી
લખી દોય એવો જરાય સહન કરાય દેખાતો નથી આત્મનિમજ્જન
કરી હત્યના અતઃ સમરમાથી તેઓ સતરૂપી મોતીને વીણી લાવનારા
મગ્દલા હતા તેથી જ એમના લખાણોમાં સત્ નીતરી રહ્યુ દોય
એવી પ્રતીતિ વાચનારને થાય છે તેમજ લખવાનો હેતુ જ વાચનારને
પોતાના આત્માનંદમાં ભાગીદાર બનાવવાનો હતો જોને આત્મનિદેશ
દાળવો છે જે પોતાનું કર્તવ્ય જાણુરા હિસુ છે તેને શ્રીમદ્ રાજવદના
લખાણો આતીવ ઉપયોગી થઈ પડે તેમ અશ્વ છે

* અન્યાસીને શ્રી રાજવદની મળ નસકિત સમજવા માટે ઉપયોગી નીવડે
એ દૃષ્ટિએ તેમની મહત્વની મુદિયોની સાથે અહીં રચના સાથે આપી છે — (૧)
શ્રીનીતિમોઘ વિભાગ-૧ [૧૬ વધ પહેલા લખેલા લખાણો] (૨) પુષ્પમાળા
[૧૬] (૩) મોક્ષમાળા [સોળ વધ અને પાંચ માસની વધે ત્રણ દિવસમાં]
[૧૬] (૪) મોક્ષમાળા [સોળ વધ અને પાંચ માસની વધે ત્રણ દિવસમાં]

૨ થીમદ રાજ્યનું 'આત્મચિદ્રિશાસ્ત્ર'

આત્મચિદ્રિશાસ્ત્ર ની ચના થીમદ રાજ્યનું કરી ત્યારે તેમને માન આપી જીવેને અધિકારી નથી તેની દસ્તાવિજ નથી તેમના જ ઉપદેશ માટે મોટી જીવે કમળ કે રોજ-ઉપદેશની નેત્ર ની સુદિન વિષયોસપાદ્ય દત્ત દત્ત આત્માની આગળ જગ માટે મુદ્દાસત્ય । માન જાન મામ આવતુ નથી તમારું મા મુદ્દા છે એમ —

નૃપતિવદન વામ વસ્ત્રાવિ વસ્ત્રગણ ।

નાતમન મનવન મિત્ર રાવન ગાવન મા માવ ॥

આત્મા દેહથી મિત્ર છે એ જિંદગી સરજી પામેથી આગી રીને સામાન્ય રીતે બીજાને કહી પચી જતાવનો જે જાણી જાણી સુધી દેહથી આત્મા મિત્ર છે તેની આવના કરે નહીં ત્યાં સુધી શદ આત્માનો અનુભવ થાય નહીં અને મોક્ષને યોગ્ય તે જીવ થાય નહીં

આવો સત્સંસ્કારિત્વ જગ કરી કરે તથા આત્માની આગળ પ્રવા નરક તે વળી કરે અને તેની અનુભૂતિ સાક્ષાત્ કરી શકે એ વસ્તુને મમમા રાખીને શ્રી રાજ્ય નું જગતથી સુત્રામક રીતે ૧૪૦ ગાથાઓમાં જે સદ્બોધ આપ્યો છે એ નરેશ્વર ચિરમય મનન કરતા યોગ્ય છે

આત્મચિદ્રિશાસ્ત્ર ની રચના પાળાનો હતિદાસ પચી એવેલો જ મહત્વનો છે થીમદ પ્રયે વરોદદ મુખ્ય માતાઅભાર્ષિને અક્ષય આ ૨ અંશે ઉખિતમાવ દેનો. એ વાર થી ગણ્યદ માતાઅભાર્ષિ ઉપર ૮૫* સર્ગોની એક પત્ર સં ૧૮૫૪માં મોટો લેનો અને તે મુખ્યમાં કરી વાર વાર વિચારવા આગાથરી પચી રજાવસ્થાને સધી મુખ્યમાં પ્રતા પ્રતાની જલ્દાર્ષિને તેમના દયાળુ હૃદય અન્ન મુદ્દા એને પચી ગરજા પ્રતા મુદ્દાની પ કો તે જાણી વર્ષ વિનતી રી શ્રી રાજ્યને જલ્દાર્ષિને જે આ છે પ ના પત્ર વિરે મમમા આત્મનીતિ

કગલી તેવો પથ્થર લખાય તો સર્વ મુમુક્ષુઓ ઉપર મોટો ઉપમાર થાય, અને સરેનાઈથી મુખપાત થઈ શકે

ત્યાર બાદ સં ૧૮૫૨માં શ્રી રાજવ્યંત્રી નામના મુખમે સ્થિતિ હતી ત્યારે શરત્પૂર્ણિમાને બીજો વિસે શ્રીમદ્ મહાર કરવા ગયા હતા ત્યાંથી મુખમે પાછા આવ્યા તે વખતે સાગ પડી ગઈ હતી તેમની સેવામકિતમાં શ્રી અમાતાવભાઈ લાલચદ હતા શ્રી રાજવ્યંત્રે તેમની પાસે જ્ઞાનસ મગા મુ અને તેઓ નખરા બેઠા અબ્બાનાનભાઈ જ્ઞાનસ ધરીને સ્થિર બોલા ગયા શ્રીમદ્ અસ્ખવિન પ્રવાહે લખ્યે જતા હતા એમ કનાકર્માં તો તેમણે દોહરા છંદમાં ૧૪૨ આચાઓમાં આત્મસિદ્ધિ શાસ્ત્ર' રમ્યુ આમ મુક્તિમાર્ગના પ્રવાસી શ્રી રાજવ્યંત્રે જે આત્મસ્વરૂપનું નિરતર અપ્રગટપણે પોતાને વે ન હતું તે આમાલવૃદ્ધ સૌ મર્ધ સમજી શકે એવી સરળ પ્રવાહી ભાષામાં આત્મસિદ્ધિશાસ્ત્ર' ૧૨૧ પદ્યરૂપે પ્રગટ કર્યું આના મૂળ તત્ત્વને સરળ પદમાં શમ્ભુશ્રીને સામાય કક્ષાના મુમુક્ષુઓ પશુ મથાશક્તિ સમજીને પોતાની આત્મોન્નતિ સાધી શકે એવી સરળ પશુ ગભીર પ્રો ભાષા ૧૨૧ આધુનિક યુગમાં કેના શાસ્ત્રો રચાવા બેઠે તેનો મથાર્થ આદર્શ આ શાસ્ત્ર ગગી શ્રીમદ્ રાજવ્યંત્રે ગળુ કર્યો છે

તત્ત્વજ્ઞાનના મતાન પ્રત્યેને આવી સરળ ભાષામાં બ્યક્ત કરવા એ ખરેખર મહાપ્રજ્ઞાવતુ કાર્ય છે શ્રી રાજવ્યંત્રનાં બીજા બધાં લખાણો ગતા 'આત્મસિદ્ધિશાસ્ત્ર' ની રચના જુદી જ તરી આવે છે દૂધા સરળ શમ્ભુ સદિન નમ કે આવના અપનાં અનુમાનો કે અનમનની પ્રિયતાગદિત સૌ મર્ધ મુમુક્ષુ જ્ઞાને ભોગ્ય એવસ્કર મામમીથી સમૃદ્ધ એવો આ પ્રય શ્રી રાજવ્યંત્રની આત્મોન્નતિપર સાધનનાં પરિપાકસભો છે

આત્મસિદ્ધિશાસ્ત્ર માં શ્રી રાજવ્યંત્રે ગભીર વિનયે પશુ બહુ સરળનાથી નિરૂપ્યો છે પરંતુ જેમ અખાતું 'અખેગીતા' વાંચવા માટે વેદાતાલિનું યોગ્ય ધણું જ્ઞાન જરૂરી છે દયારામના રસિક વલ્લભ નો માસ્ત્રાદ અનુજવરા માટે ભાગવનાદિ ભક્તિસપ્ત પાના ધમ મધોને થોડો

પણે અભ્યાસ અ રાખે છે, તથા જેમ સાધારણ મનના પટ રસાસ્વાદ માટે અમુક સરખોની પૂર્વતૈયારી દોરી જોઈએ, તેમ 'આત્મસિદ્ધિ' શાસ્ત્ર નો વિષય દાર્શનિક, તર્કપ્રધાન અને જૈન મત્ર પરિષ્કાર દેવાથી તેનો રસાસ્વાદ અનુભવના માટે જૈન પરિબાલ અને જૈન તત્ત્વજ્ઞાનના સ્પષ્ટ સરસારો મેળવવા આવશ્યક છે તોયે આત્મસિદ્ધિશાસ્ત્ર ના અનુચીડન માટે મુગમત્તા એ છે કે શી રાત્ત્વદ્રવ્ય ભાન, ખભાતનિભમી મુમુક્ષુ ભાઈ અ નાલાય સાન્યદે દરેક ગાથાએ અર્થ ગમ્મા આપેલ છે, જે મી રાત્ત્વની દૃષ્ટિ તને આપી ગયેલ છે વળી શી રાત્ત્વ 'એ ને 'આત્મસિદ્ધિશાસ્ત્ર ની કે નીક ગાથાઓ ઉપર જુદા જુદા અમયે પત્રોમા વિવેચનો મુમુક્ષુઓ ઉપર લખી મોકલ્યા હતા આ બધો કાલ દરેક ગાથાની નીચે આપર મા આપ્યો છે તદુપરાંત દોઈ દોઈ ગાથાની વધુ સમજણ અગે જન્ય પત્રોમા પણ મી રાત્ત્વ' લખેલું કેટલક વસ્તુ ઉપનમ્ય છે તે બ્રહ્મ પુસ્તકો અને દિપિકામાં ઉપાયો છે આ આગનિમાં આ સૌ અમૂલ્ય અભિપ્રાયો એમ સમાવેલ કરી લીધા દોવાથી આત્મસિદ્ધિ શાસ્ત્ર નું અધ્યયન કરવામાં અગત્ય સર્વ પડે એમ છે

'આત્મસિદ્ધિશાસ્ત્ર ના સરૂપ, િ દી અને અંગ્રેજીમાં પણ ભાષાનગેલો હોવા છે પરંતુ એની ખરી ખૂબી મૂળ ગુજરાતીમાં જ છે પાનિ ગુપ્તનામજી કહે છે એમ જૈન પર પરાના સર્વમાન્ય ગુજરાતી પ્રામાણિક મર્નાપ્રય તર્કિક 'આત્મસિદ્ધિશાસ્ત્ર' કેર્મ પણ સૈદ્ધાંતિક સરસામાં પાન્ય કમમા સ્થેન સ્થેતી મોક્ષતા ખગાવે હ વળી આનુ શાસ્ત્ર નમ પણ રાજકેલ છે 'એના જૈન ન આગરિયર-રિયા મળ રૂપમાં પૂજ્ય આ.રા.જી છે વિચર પણ છે અવરેખન અને ચિતન વિદ્યાગ નેમ જ મજીર છે જેને ત્તુ અનુચી દોષ અને સરૂપ તથા પ્રાપ્ત મથોના દરજ્જામાં પ પા સિદ્ધ સ્થે દરવો દોષ તેને માટે આ શાસ્ત્ર નિમ્ય પા.રા.જી સન્મનિ, 'પૂ. હાંનકુ-મવ' વાદનેદુ 'વે.નદિસુ-મવ 'સમવ.ગ' પ્રસાધાગ આદિ મથોનું 'આત્મસિદ્ધિશાસ્ત્ર' તા જુ રે અો તદ તેમા તદ્દિક રા પથ અને એમના

આ પુણ્યસિદ્ધિ માર્ગને અને સમાનોચન પણ છે સર્વસાધા જુ માટે તો નહિ પણ જૈન મુનિશ્રુ માટે તે મીનાની ગરજ મારે તેવું છે *

આત્મસિદ્ધિશાસ્ત્ર મા અપ્પગ વિરોધી નિવિધના નથી તેમા દાર્શનિક કથા કે વર્ણનો નથી છ પણ ની સિદ્ધિ માટે પ્રત્યેક રૂપે તત્ત્વનિરૂપણનો વિષય લેવા જતા સંદ્ધાન્તિક મધ્ય જોડી મજાઈ તેમા નથી ખડુ સુદમ ચર્ચા કે વિચારણા મરવા પોતે મૂલ્યમાર્ગ જન્ય થાવી જન્ય તેમ ન કરનાં સુદમ વિચારણા મરવા પોતે પ્રેરામ અને આત્મા મનથી નિશ્ચય થાય તેની અનિનિટ રચના આ શાસ્ત્રની છે તેથી આ આત્મસિદ્ધિશાસ્ત્ર ખરેખર સૌ કોઈ મુમુક્ષુ જીવને અમરમાત્રવા અને નિત્ય પાન કરવા યોગ્ય અવશ્ય છે

*

*

*

અતે આત્મસિદ્ધિશાસ્ત્ર તુ સ પ્રદન કરવામા પૂજ્ય પંડિત મુખ ધનંતએ જે અમૂલ્ય સત્તાય કરી છે એ જ ત હું એમનો અત્મત આભારી છુ એમની નાદુરસ્ત તમિષન હોવા જાં એમજો બે વાગ 'આત્મસિદ્ધિશાસ્ત્ર અતીવ ગ્રસપૂર્વક સમજાન્યુ છે ટિપ્પણો વોરે લખાણ ખૂબ ખ્યાનપૂર્વક સાબળીને નામતી સૂચનો કર્યા છે અને શ્રીમદ્ રાજચંદ્રની આત્મોપનિષદ લખી આપીને આ પુસ્તકની ઉપયોગિતા ખરેખર સધારી જે બાઈલી ગોપાળદાસ પટેલે આ પુસ્તકની સકલના મરનામા તથા અન્ય સૂચનો આપવામા મને જે જરૂરી મદાય કરી છે એ મ ન એમનો પણ હુ આભારી છુ વળી આ પુસ્તક તૈયાર મરનામા મે અન્ય* પુસ્તકોનો પણ ઉપયોગ કયો છે એ માટે એ સૌ લેખકો અને સપાદકોનો આભાર માનું છુ અને આ જૈનસ્પદિક પ્રમગન સમિતિએ મને આ સપાદનનું કામ સોંપીને આવુ જ્ઞાન-આજુકગી કાર્ય કરવાની તક આપી કે એ મ ન હું એ સમિતિને પણ આભારી છુ

સુમુલ દલાથી

* પુનઃપ્રાપ્તિ થાવી માટે જુઓ પુનઃપ્રાપ્તિ અને પરિશિષ્ટ

શ્રીમદ્ ગાજ્યદ્રની આત્મોપનિષદ્

ભારતની અધ્યાત્મમાધના મહુ જ પુરાણી અને જાણીતી છે. હારો ની પદેના એ રીતે થયેની એણે પ્રથમ શરૂ કરી એ જ્ઞાત નથી પણ એ આધનાના પુરસ્કર્તા અને મહાન પુરુષો જાગીના છે. હુદ્-મહાવીર પદેનાની એ સરિષ્ક પગ છે તેમના પગી પણ અત્યાગ લગી એ સાનનાને વરેના પુરુષો દેશના જુગ જુગ બાગેમા જુગી જુદી પરપરાઓમા અને જુદી જુગી નાન-જનમા ચતા આગ્યા છે એ જવાનો રમિષ્ક છનિદાસ પણ નાનોસૂતો નથી એ છે પણ મનોરજ અને પ્રેરણાદાયી પરતુ જરી એનું સ્થાન નથી જરી તો એ જ અધ્યાત્મ પગ પરામા થયેના શ્રીમદ્ ગાજ્ય' ને ગુજરાતના છે. આ સુપુત્રો પૈમાં એક અસાધ્યગણ મુપુત થઈ ગયા તેમની અનેક કૃતિઓ પગી મહુ જાળીતી અને આદર પામેની એક કૃતિ વિર માર્કિ કહવું પ્રાપ્ત છે.

શ્રીમદ્ ગાજ્યદ્રની એ પ્રસ્તુત કૃતિ 'આત્મસિદ્ધિ' ને નામે જાણીતી છે. મે મધ્યમે એને આત્મોપનિષદ્ કહી છે. આત્મસિદ્ધિ વાચના અને તેનો અર્થ પુન પુન વિચારતા એમ બાગ્યા વિના નથી રહવું કે રીરાજ્ય. આ એ નાનડી કૃતિમા આત્માને વગતુ આવગમ પૂર્ણ ગદસ્ય દર્શની આપુ છે. માનુષાશમા અને તે પણ નાના નાના દોષા જોધોમા તેમા પણ જરાય તાણી કે એથી અર્થ ન કાવો પડે એની સરલ પ્રયત્ન શૈલીમા આત્માને સ્થગતા અને મુદ્દાઓનું કમમદ્ તેમ જ સગન નિરપણ જોતા અને તેની પૂરવની જૈન-જૈનેશ્વર આત્મવિશ્વ મહત્વપૂર્ણ પ્રધો સાથે સગપામળી કરતા અનાયાસે કહેવાઈ જાય છે કે પ્રસ્તુત આત્મસિદ્ધિ એ સને જ આત્મોપનિષદ્ છે.

સસ્તુત જાગ્યામા પ્રાચીન ઉપનિષદો જાણીતા છે તેઓમા માત્ર આત્મતત્ત્વની જ ચર્ચા છે. મીડ ને ચર્ચા આવે છે તે આત્મતત્ત્વનો પૂરો ખ્યાલ આપતા પૂરતી અને તેને ઉદ્ધાર આપતા પૂરતી છે તેઓમા પુરુષ, વ્રહ્મ, જૈન જોતા અને રાજ્યે સપરાયા છે પણ તે આત્મ

તત્ત્વના જ બોધક છે એમની રીતી બંધે પ્રાચીન સાખ્ય યોગ જેવી પરપરાને અનુસરતી હોય તેમ જ એમની ભાષા અને સંસ્કૃત હોય પણ એમાં નિરૂપણ તો આત્મનક્ષી જ છે તેથી જ એ ઉપનિષદોમાં પુનઃ પુનઃ કહેવાયું છે કે જ્ઞાન જ્ઞાતન સર્વ માત્ર મલતિ । એ આત્મા જાણે બધું જ જાણ્યાઈ જાય છે કેમકે ત્યાં આત્મજ્ઞાનનું પ્રાધાન્ય છે અને એ આત્મવિદ્યાને જ પરાવિદ્યા કહેવામાં આવી છે

મહાનિગ્ના વિચારમયનના પરિણામરૂપ જે પ્રાચીન ઉદ્ધારો આચારાગ સ્વતંત્રતાગ જેવાં આગમોમાં મળે છે તેમાં પણ આત્મસ્વરૂપ ॥ જ્ઞાન અને તેની સાધનાને નક્ષીને જ મુખ્ય વસ્તુ છે

આગમનું એ નિરૂપણ સંસ્કૃત ભાષામાં નથી તેમ જ ઉપનિષદોની સહીથી લુગી શૈલી એ ધરાવે છે તેમ છતાં એ છે તો આત્મતત્ત્વ સબધે જ એ જ રીતે છુદ્ધના ઉદ્ધારોના સમઢરૂપ ગણાતા પ્રાચીન પિટકોમાં પણ આત્મસ્વરૂપ અને તેની સાધનાની જ એ રીતે મ્યા છે બલે તે આત્માને નામે કે સંસ્કૃત ભાષામાં ન હોય બંધે એ રી શૈલી ઉપનિષદો અને જૈન આગમો કરતા મર્લક લુગી પડતી હોય પણ તે નિરૂપણ અધ્યાત્મનક્ષી જ છે ભાસબેદ શૈલીબેદ કે ઉપરથી દેખાતો આશિક દૃષ્ટિબેદ એ ર જ વસ્તુ છે મુખ્ય અને ખરી વસ્તુ એ બવામાં શમાન્ય છે તે તો આધ્યાત્મિક દૃષ્ટિએ મગ્યેલી સાધનાના પરિણામોનું નિરૂપણ છે વર્તિક જોદ્ધ અને જૈન વગેરે બધા મતોનો અનુભવ દૂકમાં એ જ છે કે પોતા વિશેનું અજ્ઞાન (અવિદ્યા) નિનારવું અને અમ્યજ્ઞાન મેળવવું

સમ્યજ્ઞાન મેળવવાના અનેક માર્ગો મેળવાયા અને યોગ્યતા કોઈએ એક તો કોઈએ બીજા ઉપર સહેજ વચારે ભાર આપ્યો અને નિધિ કે નીક વાર પથબેદો જ મ્યા અને એ પથબેદો દૃષ્ટી દૃષ્ટિથી પોતાના સામ્ય વાગ ફરૂ બની ગયા એનું જ નહિ પણ તેઓ રી વાગ શાંદિક અર્થની ખેચતાણુમાં પડી એમ્બીજનના ખાનમાં જોતી ગયા અને દૃષ્ટિની વિશાળતા તેમ જ આત્મશ્રદ્ધિ સાધનાનો મુખ્ય

ઉદ્દેશ ~ વીસરી ગયા એને લીધે આધ્યાત્મિક સાધના ઉપર જાત્રી થયેલી પરંપરાઓ મોટે ભાગે એકદેશીય અને દુરામતી પશુ બની ગયેલી આપણે ઇતિહાસમાં જોઈએ છીએ વિશેષ તો હા પશુ એક જ પરંપરામાં પશુ એના ફાટા પડ્યા અને તે પગરૂપર એલી રીને વર્તેલા અને જોવા લાગ્યા કે તેમાં પશુ અભિનિવેશ અને દુરામતી જ મુખ્ય સ્થાન લીધું

કોઈ પશુ અમાજમાં ઠીંગેલો જ્યારે ખરા અર્થમાં આત્મ જિનાસુ બને છે, ત્યારે તેને પણ શરૂઆતમાં એ વાત અને ફાટાના સંપ્રયોગ બંધનો અને અસ્કારો ભારે નિરૂપ થઈ પડે છે પણ ખરો આધ્યાત્મજિહાસુ એ નવા વિગ્રોથી પર જાય છે અને પોતાનો માર્ગ પોતાના જ પુરવાયથી નિષ્કટક બનાવે છે આવા આધ્યાત્મીયો નિરલ પાકે છે શ્રીમદ્ એ વિરલમાંના એક આધુનિક મહાન વિગ્ન પુરુષ છે તેમજે જૈન પરંપરાના સરસ્વર વિગ્રો પ્રમાણમાં ક્રીડ્યા તેમણે મૂળ લખાણો ગુજરાતીમાં જ અને તે પશુ મોટે ભાગે જૈન પરિબાધાને અવલખીને જ લખ્યા છે તેથી એમની ઓળખ ગુજરાત બહાર અથવા જંનેતર ક્ષેત્રમાં બહુ વિગ્રો નથી પણ તેથી એમનું આધ્યાત્મિક પોત અને સદ્ગુણ સ્વરૂપિ સાધારણુ ઇ એમ જો કોઈ ધારે તો તે મહત્તી ખાતિ જ સિદ્ધ થશે એવા કોઈ સમજદાર એમના લખાણો વાંચે નો તેના મન ઉપર એમની વિવેકપ્રણા મધ્યસ્થતા અને નહજ નિખાતમતાની અચૂક ધપ પડ્યા વિના હદી જ નહિ ગહે

મે પ્રથમ પણ એક વાર આત્મસિદ્ધિ ગાયેલી અને વિચારી પરંતુ હે ને હે ને આ લખુ છું ત્યારે વિગ્રો સ્થિરતા અને નિમ્ન તત્વસ્થતાથી એ વાંચી એના અર્થો વિચાર્યા એના વસ્તુમનુ મથાશક્તિ મના અને ક્ષિપ્તરણુ દુર્ગ ત્યારે મને લાગ્યું કે આ આત્મસિદ્ધિ એ એક જ મથ એવો છે કે તેમાં શ્રીમદ્ રાજચંદ્રની વિચારણા અને સાવનાનું બીમા લીધું સર રહસ્ય આવી જાય છે

જે ઉમરે અને જોડા દ્વં વખતમાં શ્રી રાજચંદ્ર આત્મસિદ્ધિ મા પોને પચાવેલ નાન ગૂઢ્યુ ને તેની વિચાર છું છું ત્યારે મારું મસ્તક

ભક્તિભાવે નથી પડે છે એટલુ જ નહિ પણ અને લાગે છે કે તેમને
 આધ્યાત્મિક મુમુક્ષુને આપેલી બેટ એ તો મકોડા વિભોએ આપેલી
 સાદિત્તિ-અન્નગામિની બેટ પ્રતાપિંગેન મૂલ્યવતી છે પોતપોતાના
 પાત્રની અને મત મની સિદ્ધિ અર્થે અને સિદ્ધિ પ્રત્યે સેકા વા
 રૂપાં નખાના રજા છે 'મર્ચાસિદ્ધિ' માત્ર જોન આચાર્ય જ નહિ પણ
 જોનેતર આચાર્યએ પણ પોતપોતાના અપ્રત્યક્ષ પદ્ધતિ લખી છે 'અહાસિદ્ધિ'
 અત્રિતમિદ્ધિ આદિ વેદાન વિષય પ્રત્યે નિર્મિત છે 'તૈમિર્ધસિદ્ધિ',
 ઉત્તરમિદ્ધિ એ પણ જાણીના છે સર્વમસિદ્ધિ જોન બૌદ્ધ ધર્મે અનેક
 પરપરાઓમા લખાયેલી છે અકનખના સિદ્ધિનિનિષ્ઠા ઉપરાંત
 આચાર્ય શિસ્તવામી રચિત સિદ્ધિનિનિષ્ઠા ના અસ્તિત્વનુ પ્રમાણ
 હમણા મળ્ય છે આના વિનિષ્ઠા પ્રત્યેમા પોતપોતાને અભિપ્રેત
 હોય એવા અનેક વિરોધની મિદ્ધિ કહેવામા આવી છે પણ એ
 મધી સિદ્ધિઓ સાથે જ્યારે શ્રી રાજ્ય ની આત્મસિદ્ધિ ને સરખાવુ છુ
 ત્યારે સિદ્ધિ તા રૂપે સમાનતા ટોના ખ્યા એના પ્રેર દર્શિનિ દુમા મહદ
 અતર જણાય છે તે તે દશનની ઉપા મૂલ્યવેલી અને ખીજી સિદ્ધિઓ
 અમુક વિષયની માત્ર ની ન હારા ઉપપત્તિ કરે છે અને વિરોધી
 મત મનુ તમે કે મુક્તિથી નિરાશરજુ કરે છે રસ્તુન એવી દાર્શનિક
 મિદ્ધિઓ મુખ્યપદ્ધતિ તક અને મુક્તિને બગે રચાયેલી છે પણ એ
 પાળા આત્મસાધના કે આધ્યાત્મિક પરિણતિનુ સમર્થ મળ લાગે જ
 દેખાય કે જ્યારે પ્રસ્તુત આત્મસિદ્ધિ ની બાત જ જુદી છે એમા
 શ્રી રાજ્યને જે નિરૂપ્ય છે તે તેમના જીવનના જીવજીમાથી અનુભવપૂર્વક
 આવેનું હોઈ એ માત્ર તાર્કિક ઉપપત્તિ નથી પણ આત્માનુભવની
 થરેલી મિદ્ધિ — પ્રતીતિ છે એમ અને સ્પષ્ટ લાગે છે તેથી જ તો તેમના
 નિરૂપણમા એક પણ વેચુ મનુ આવેશપૂર્વક પગપાતી કે વિવેચિનાનુ
 નથી જાણસિદ્ધિ તો શ્રીમદ્ અગાઉ કેટલાય આચાર્યોએ કરેલી અ
 લખેલી છે પણ તેમા પ્રસ્તુત આત્મસિદ્ધિમા છે તેવુ બા બાએ જ
 પ્રતીત થાય છે અનમત એમા મુક્તિ અને દરીસો મનાબધ છે

આત્મ કદાતુ નથી તેથી જ શ્રીમદ્ રાજવ્યઘ્રની 'આત્મસિદ્ધિ' એ એક સિદ્ધાન્તગાત્ર બની રહે છે

ભારતીય તત્ત્વજ્ઞ અને સંતોની આત્માના સ્વરૂપ વિશેની દૃષ્ટિ મુખ્યપણે ત્રણ વિભાગમાં વહેચાઈ બધ છે (૧) વેદભેદે આત્મભેદ અને તે વાસ્તવિક જ (૨) તાત્ત્વિક રીતે આત્મતત્ત્વ એક જ અને તે અખંડ હતા દેખીતો જીવભેદ એ માન અજ્ઞાનમૂલક (૩) જીવભેદ વાસ્તવિક પણ તે એક જ પરમાત્માના અશોભા રીતે દૃષ્ટિએ ત્રણ પ્રકારની હોવા હતા તેની દૃષ્ટિનો પારમાર્થિક આચાર એક જ છે વાસ્તવિક જીવભેદ માનનાર દરેક જાણે જીવનુ તાત્ત્વિક સ્વરૂપ તો સમાન જ માને છે ને તે આધારે તેઓ બીજા નાના મોટા તમામ પ્રાણી પ્રત્યે આત્મોપદ્રવ્યમૂલક આચાર યોજે છે અને પોતા પ્રત્યે બીજા તરફથી જે વર્તનની અપેક્ષા રખાય તેવું જ વર્તન બીજા પ્રત્યે રાખવા ઉપર ભાર આપી સમગ્ર આચાર-વ્યવહાર યોજે છે તેઓ આત્માના વાસ્તવિક અભેદ કે બહીષ્કરણ માને છે તેઓ પણ બીજા જીવોમાં પોતાનું જ અસલી પેલ માની અભેદમૂલક આચાર-વ્યવહાર યોજી રહે છે કે અન્ય દુન પ્રત્યે વિચારમાં કે વર્તનમાં બે રાખવો તે આત્મરોદ્ધ છે અને એમ કહી સમાન આચાર-વ્યવહારની જ હિમાયત કરે છે ત્રીજી દૃષ્ટિવાળા પણ ઉપરની રીતે જ તાત્ત્વિક આચાર-વ્યવહારની હિમાયત કરે છે આ રીતે જોઈએ તો આત્મવાદી ગમે તે દર્શન હોય તો પણ તેની પારમાર્થિક કે મૂળગામી આચાર-વ્યવહારની હિમાયત એક જ પ્રકારની છે તેથી જ જન બૌદ્ધ વેદાન્ત કે વૈષ્ણવ આદિ બધા જ દશનોમાં સ્વયં અદ્વિતિયા, અપરિગ્રહ આદિ તાત્ત્વિક આચારમાં યોગ જ ભેદ દેખાતો નથી. અતઃ, બાલ અને સામાજિક આચાર-વ્યવહાર જે મુખ્યપણે રૂઝિઓ અને દેશમળને અનુસરી ધર્મ કે નિષાધ જે તેમાં પરપરાભેદ છે જ અને તે માનવ સ્વભાવ પ્રમાણે અનિવાર્ય પણ જે આત્મસ્પર્શી મૂળગામી વર્તનના સિદ્ધાન્ત છે તેમાં કોઈનો મતભેદ નથી દરેક દર્શન પોતાની માન્યતા પ્રમાણેના આત્મજ્ઞાન ઉપર ભાર આપી તે વિશેનું અજ્ઞાન કે

છે અને સુવિચારણા જ મેં છે એને જ લીધે નિશ્ચય અને વ્યવહારનું અન્તર તેમ જ તેનો સળધ મથાઈપણે સમગ્રજ છે તેમ જ કયો સદ્-અવગાર અને કયો નહિ તે પણ સમગ્રજ છે આવી સુવિચારણાના ફળરૂપે કે તેની પુષ્ટિ અથવા શ્રી રાજ્યવદ્રે આ માને લગતા છ પદો નિષે અનુભવસિદ્ધ શાસ્ત્રીમા શાસ્ત્રીય વર્ણન થયું જે જે સિદ્ધસેને 'સ મતિનક' મા અને હરિભે 'શાસ્ત્રવાતોમર્મુચ્ચય' આદિમા પામ્યું છે

૧ આત્માનુ અસ્તિત્વ દર્શાવના શ્રી રાજ્યવદ્રે જે દેવ મવાદીની પ્રચલિત અને જાનસુનજ દીનોનું નિરસન કર્યું છે તે એક આત્મચારીક માન્યતાનો નકરો રજૂ કરે છે ને બીજી માત્રુ આત્મવાદની ભૂમિકા રજૂ કરે છે એમ તો અનેક આત્મસ્થાપક મથોમા ચારીક મનનું નિરસન આવે છે પણ શ્રી રાજ્યવદ્રની રિતોના મને એ લાગે છે કે તેમનું કથન શાસ્ત્રીય અભ્યાસમૂલક માત્ર ઉપર-ઓગ્રિયા દીનોમાથી ન જનમના યીધુ અનુભવમાથી આવેલું છે તેથી જ તેમની કેવીક દીનો દેવાસોસરી જનરી જાય તેરી છે

૨ આત્મા અથાત્ એનમ જે સાથે જ ઉપનંદ નથી થતું અને દેહના નિનય સાથે નિનય નથી પામતું એ વસ્તુ સમગ્રજ તેરી વાપ્તી અને ધુમ્નિઓથી દર્શાવી આત્માનું નિમ્નપણું—પુનર્જન્મ સ્થાપેન છે દષ્ટિમેદે આત્મા બિન્ન બિન્ન અવસ્થાઓ ધારણ કરના છતાં કેવી રીતે ત્રિધૃત છે અને દર્શન મના સ્વરૂપે શ્રી રીતે કામ કરે છે એ દર્શન વના એમણે સિદ્ધસેનના સ મતિનક ની વીર પણ વાપરી છે કે બા પ મૌરન આ બિન્ન બિન્ન અવસ્થાઓ છતાં માણુમ તેમા પોતાને અગમ સૂતરો જુએ છે માત્ર દાલિકતા નથી એ દર્શાવના તેમજે કહ્યું છે કે જ્ઞાન તો બિન્ન બિન્ન બો દાલિક છે પરતુ એ મના જ જ્ઞાનોની દાલિકતાનું જ જ્ઞાન કરે છે તે પોતે દાલિક ટોચ તો જ્યાં જ જ્ઞાનોમા પોતાનું આત્મોત્પલ્ય કેમ જાણી શકે? તેમની આ દીન મબીર છે

૩ નિરીશ્વર કે મેશ્વર આખ્ય જેરી પાપરાઓ એનમમા વાસ્તવિક મધ નથી માનતી તેઓ એનમને વાસ્તવિક રીતે અસમ

નહતું નિરૂપણ કર છે તે વસ્તુો ન્યાય રૂઢિ સંનત પરિભાષા ॥
 ન્યાય-ન્યાય' અર્થસદે પદ રજટ ગીતે અવખી એ તે રાતના દરમા
 સદેપથી મહે કે કે મિથ્ય સન—વ્યવસ્થા દેવ—રાતના મ કે
 ખો રાતેલી ॥ ઇતિહાસ રૂઢિ ન્યાય રૂઢિ પરિભાષા
 પ્રમાણે ગોચરે આને છે જો નીચ પુણ્ય મ ૧ નુખ પાવ અક
 પ્રતે છે જે જન પરિભાષા પ્રમાણે ૧૫ મે દિના પા ૭ ન્યાય-ગો ૧
 દરન એ જ રસ્તો ગોળા પિ પરિભાષામાં મૂળ્ય મહે કે અવિવધી—
 અચલ વા મિથ્યા રાતેલી રાતેલી રાતે દારા કુખ ન્યા ૧ પુન ૧ મની
 પરપરા પ્રતે છે વેદાન્તસંન પન મજ રસ્તો અવિવધી અત નાનાથી
 કે અખ્યાલથી વર્તે છે મોટ દરનમાં જે અવિધા મરખર આ
 બાર મીઓની સખના ૭ જ નીલ્યસમૂપદો નાને રાતેલી છે તે
 જૈન જૈન સમનત આસર મન્દ અને ન્યાય રૂઢિ સંનત મિથ્યા રાત
 દેવ આદિ પાન મીઓની સખના ખો સંખ્યા ૧ સંનત અવિવધ
 ખો સસાર એનો જ નિર્ણય વિસ્તાર ૭

જૈનદરન પ્રમાણે જે સર મોળના ઉસય તરીકે રચવેન છે
 અને તેના ફગરે જે મોટ નતવનુ ધિરનુ કે તે જ ન્યાય રૂઢિ
 અનુક્રમે સમ્યજ્ઞાન—વચ્ચાન અ ૧ અપરાને નાં રચવે છે આખ્યોગ
 વિવેક—જે દરન અને મોક્ષને નામે રચવે કે ન્યારે મોટ દરન નિર્ણય
 ગામિની પ્રનિષદ—માર્ગને નામે અને નિરાખરો નામે રચવે કે મોટ
 દરનમાં અન્ય દરોની જે આત્મા જેતન અવ કે પુરુષ નામથી
 આત્મસ્વરૂપનુ જે જે તેનુ વર્ણન થી એને ધણા લો એને
 અનામની માની મેમે છે પાનુ જે દૂર કે અનામની દોષ તે
 પુનર્જ મ કે પનોક ન માને ન્યારે જુને પુન ૧ મ અને તેના મગજ
 તેમ જ મની નિરૂતિ ગો નિર્ણય ઉપર ખામ બાર આપી આ
 આપદલાને પોતા પી અગતી રોધ મારી કે (૧) દખ (૨) એનુ
 કારણ તુષ્ટ, (૩) નિર્ણય અને (૪) એનો ઉપાય અટાગિ માર્ગ—
 એ જ ન્યાર આપસમ જૈન પરિભાષામાં અનુક્રમે આસન, બધ, સપર

પા ન પશ્ય ચાં જન્ય કે થીમદ્ અનુભવપૂર્વક ઉચ્ચારે છે કે મધ્ય જ
 નાનીઓનો વિધાય ગોક છે એમા પથ નાનિ મન વેશ માનિ
 કોઈ જ નમન । ૧૪૧ આ રીતે ૫ કે આઠ મળતા નિરૂપણનો
 ઉપસદાર ગમલો જ છે ૧૪૨ અને જે તટસ્થતાથી ધર્મો કે તે આપણા
 ઉપર નેમના અનુભવની તપ મૂકે છે

૫૪૧ ની ૧૪૨૬ શિખરે થયેન મોષમીન પ્રાપ્તિનુ વર્ણન કર્યું
 કે એમા સિધ્ધને રોગ અહોમાનના ઉદ્ધારે ટકી જે મમપણ ભાવ
 વર્ણવે છે તે જેમ પ્રવિત્તની કળા સુચવે છે તેમ તાત્ત્વિક સિદ્ધિનો
 પામ આનંદ પણ મુચરે છે જે વાચતા મન મ્હા ધર્મ જન્ય છે અને
 જે અરોમાનનો અનુભવ રવાની બર્મિ ૫૪૧ ગેહી રોમતી નથી
 હવે આખા ઉપસદાર પણ મનનીય કે

જિજ્ઞાસુ આત્મસિદ્ધિ આપમેજે જ પાવે અને તેનો રસ માણે
 એ દૃષ્ટિથી અગી તેનો પ્રવિચય તદત રતન ગીતે મે કરાવ્યા છે
 એમની દીવોની પુનરુક્તિ કરવા નમમી છે

૧૪૨૭ આત્મસિદ્ધિ મા જૈન શરિઆધને આવગી જે વસ્તુ
 નિરૂપી છે તે જનેનર સંનોમા પણ કેરી જેની ગીને નિરૂપાઈ છે એનો
 તથ્યને રોગ ખ્યાન આપવો જરૂરી છે જે ઉપરથી તત્ત્વજિજ્ઞાસુ એકદં
 મરેનામધી સમ — સ રો કે આત્મનાની મરા દર્શનો બિન્ન બિન્ન
 શરિઆધ વારા પણ કેરી ગીને એ જ ગીત ગાઈ ગયા છે જૈનદર્શન
 હવે કે આત્માનો નામે જાણી બિન્ન જે તત્ત્વ નિરૂપે છે તેને આપ
 'સાધિક દર્શનો દુઃસાત્મા કે આત્મા કહે છે અને સાખ્ય યોગ તેને પ્રકૃતિથી
 બિન્ન પુરુષ કહે છે વારે વાની અને માયાબિન્ન સદ્દ પણ મ્હે છે
 વમ્મપ ' જેના બૌદ્ધ મયોમા આત્મા — અત્તા અને પુચ્ચન પદ છે પણ
 આગળ જતા એનું નિરૂપણ રૂપબિન્ન ચિત્ત કે નામ પ થી પણ થયેલ છે
 જન શૈવ મિથ્યાત્વન — અજ્ઞાન અને યાવ — ૭ ગદ્દેપના નામે
 'અજ્ઞાન' જે બધે અર્થાત્ ન અરના મગજનું નિરૂપણ મ્હે છે અને તેના
 વિષાદરૂપે જે મધ — સ તાર કે નખદુ ખની ૧૪૩૦ અને પુ ૧૪૩૧ મ ૧

आत्मसिद्धिशास्त्र

અને મોક્ષ છે, જ્યારે ન્યાયવૈશેષિક પરિભાષામાં અજ્ઞાન, સંસાર, તત્ત્વજ્ઞાન અને અપવગ છે તેમ જ સામ્યયોગ પરિભાષામાં અનિવેદ, સંસાર, વિવેક અને મોક્ષ છે આ રીતે તુલના કરતા ન્હા જ બ્રાહ્મણ નમણુ દર્શનો મુખ્ય વસ્તુમાં એક મત થઈ જતા હોવાથી શ્રીમદ્ રાજવ્યદ્રે કહ્યું છે કે—

નિમ્ન્ય સર્વે જ્ઞાનીનો આવી અત્ર સમાય
ધરી મૌનતા એમ કહી સદૃજ સમાધિ નામ ૧૧૮

૧૭ ધર્મ અને તત્ત્વજ્ઞાનના અભ્યાસીઓ આત્મસિદ્ધિ ને ઉદ્ધાર દૃષ્ટિથી તેમ જ તુલના દૃષ્ટિથી સમજીને તે એમને એમાં ધમનો મર્મ અનુભવ જડી આનંદો ખરી રીતે પ્રસ્તુત મથ ધર્મ અને તત્ત્વજ્ઞાનના અભ્યાસક્રમમાં સ્થાન પામે તેવો છે ફક્ત એને સમજનાર અને નમજાવનારનો યોગ આનંદયક છે

શ્રી મુનનાર્થ એમ એ ગૃજરાત વિદ્યાપીઠમાં ગૃજરાતીના અધ્યાપક છે નસુત મથ તૈયાર કરવાની એમની ઇચ્છા જતા ત્યારે મેં એને નારી લીધી એમણે આપો મથ વિવેચન સર્જિત મને સભાગાઓ એ સાબળતા જ મારા પ્રથમનો આદર અનેક ગણે નધી ગણે અને પરિણામે કાર્મિક લખનાની સ્ફુરણા પણ થઈ હું મોઈ અધ્યાદમાનુભવી નથી તેમ છતાં મારો શાસ્ત્રસંસારો છે જ આન એ રસથી અને બને ત્યાં લગી તટસ્થતાથી પ્રેરણા મેં કાર્મિક દ્રુકે છતાં ધાર્યા કરતા વિસ્તૃત બખ્યુ છે જો એ ઉપસેગી નહિ નીવડે તોય આ શ્રમ મારી દૃષ્ટિએ બ્યર્થ નથી આ તડ આપણા બ ન હું શ્રી મુનનાર્થનો આભાર માનું છું કુળ જૈન નહિ છતાં શ્રીમદ્ રાજવ્યદ્રાનાં લખાણોને ાચી, સમજી તપાર થવા અને આત્મસિદ્ધિનું સસ્મરણ તૈયાર કરવા માટે તેમનો આભાર માનવો જોઈએ

સરિતકુળ એવિસંયોગ અમદાવાદ
તા ૨૨ નવેમ્બર ૧૯૫૩

શુભલાલ

આત્મમિદિશામ્ર

જે સ્વરૂપ સમ ત્યા વિના, પામ્યો દુ ખ અન ત,
સમન્વયુ તે પદ નમુ, શ્રી સદ્ગુરુ ભગવત ૧ ૧

જે આત્મસ્વરૂપ નમન્વયા વિના જૂનમાંજે બ અન ત
દુ ખ પામ્યો, તે પદ જેનો ભગવતુ-ચોટા બવિષ્યકાળે
ઉત્પન્ન થવા યોગ્ય એવા અન ત દુ ખ પામત ત નૂન જેનો
ઉત્કૃષ્ટ — એવા શ્રી સદ્ગુરુ ભગવાનને નમન ૧૨ ૧૫

વર્તમાન આ કાળમા, મોક્ષમાર્ગ બહુ લોપ,
(વિચારવા આત્મમર્થીને, ભાષ્યો અત્ર અગ્રોપ ૨ ૨

આ વર્તમાનમાગમા મોક્ષમાર્ગ ઘણો નાપ વર્ધિયો
છે, જે મોક્ષમાર્ગ આત્માવીને વિચારવા માટે (ગુરુ-સિષ્યના
નવાદરે) અને પ્રાચીન કહીએ છીએ

કોઈ ક્રિયાબદ્ધ થઈ રહ્યા, શુક્રજ્ઞાનમા કોઈ,
માને મારગ મોક્ષનો, કુરુણા ડાપજે ભોઈ ૩ ૩

૧ ૧-૨ અને તેની નિવૃત્તિના ઉપાય અંગે શ્રીમદ્ સદ્ગુરુ ભગવાન કરેલી
વિચારણા માટે ગુનો પુસ્તકને અતે દિષ્ટવ્ય ૧

૨ આ કાળ તથા તેમા મોક્ષની સલાવના બતાવે અંગે સિંચે સમ દુર્ગી
તથા શ્રીમદ્ સદ્ગુરુ કરેલી વિચારણા માટે ગુનો પુસ્તકને અતે દિષ્ટવ્ય ૨

૩ ગુનો પુસ્તકને અતે દિષ્ટવ્ય ૩

પ્રથમ એ ગુણો આગેથી સદ્ગુણો ઉપદેશ તેમા પરિણામ પામે છે ઉત્તરના અત રણ નિના સદ્ગુણો ઉપદેશ પરિણમતો નથી તેથી વૈરાગ્યા આત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિના સાધનો છે એમ કહ્યું

અને જે જીવા ક્રિયાજનક છે તેને એવો ઉપદેશ મેં કે તમા જ માન શો રી તે કાર્ષ આત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિના હેતુ નથી વૈરાગ્યા ગુણો આત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિના હેતુ છે માટે તમે તે ક્રિયાને અવગાહો, અને તે ક્રિયામા પણ અટકીને રહેતુ ધરતું નથી કેમકે આત્મજ્ઞાન વિના તે જગ જગતુ મૂળ દેહી રખા નથી માટે આત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિને અર્થે તે વૈરાગ્યાદિ ગુણોમા વતો અને કાષ્ઠસેશરૂપ પણ કલ્યાણિનુ જેમા તથારૂપ કર્ષ લીધુપણું થતુ નથી તેમા તમે મોક્ષમાર્ગનો દુરામદ ગણો નહી, એમ ક્રિયાજનકે કહ્યું

અને જે દુષ્ટતાનીઓ ત્યાગવૈરાગ્યાદિ રહિત છે માત્ર વાચાજ્ઞાની છે તેને એમ કહ્યું કે વૈરાગ્યાદિ સાધન છે તે આત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિના કારણો છે કારણ વિના કાર્યની ઉપત્તિ થતી નથી તમે વૈરાગ્યાદિ પણ પામ્યા નથી તો આત્મજ્ઞાન ક્યાથી પામ્યા હા તે મુદ્ધિ આત્મામા વિચારા સમાર પ્રત્યે ઉદાસીનતા દેતી નૃન્ધાનુ અ પત્ત બોગમા અનાસક્તિ, તથા માનાનુ પાતંગાપણ એ આદિ ગુણો વિના તો આત્મજ્ઞાન પરિણામ પામતુ નથી અને આત્મજ્ઞાન પામ્યે તો તે ગુણો અત્યંત દુઃયાય છે કેમકે આત્મજ્ઞાનરૂપ મૂળ તેને પ્રાપ્ત થયુ તેને જ ને તમે આત્મજ્ઞાન અમને કે એમ માતો છો અને આત્મામા તો બોગ્યા કામનાનો અગ્નિ મળ્યા કરે છે પૂનઃ આરાની કામના વાર વાર સ્ફુરાયમાન થાય છે સદગ્ગ અશાતાએ બહુ આત્મજ્ઞાનપ્રજ્ઞતા મર્ષ જાય છે તે કેમ લક્ષમા આવતા નથી કે આ આત્મજ્ઞાનના લક્ષણો નહીં । ‘માત્ર માન હિ કામનાએ આત્મજ્ઞાની કેરાવુ છુ’ એમ જે સમજ્યામા આત્મનું નથી તે સમજે અને વૈરાગ્યાદિ સાધનો પ્રથમ તો આત્મામા ઉત્પન્ન કરો ને જેથી આત્મજ્ઞાનની સન્મુખતા થાય

કોઈ ક્રિયાને જ પળગી રહ્યા છે, અને કોઈ શુદ્ધજ્ઞાનને જ પળગી રહ્યા છે, એમા મોક્ષમા ૧ માને છે, જે જોઈને દયા આવે છે

બાહ્ય ક્રિયામા સચતા, અતર્જેદ ન કાઈ,
જ્ઞાનમાર્ગ નિષેધતા, તેહ ક્રિયાજડ આહી ૧ ૪

બાહ્ય ક્રિયામા જ માન રાચી રહ્યા છે, અતર કંઈ લેદાયું નથી, અને જ્ઞાનમાર્ગને નિષેધ્યા કરે છે, તે અહી ક્રિયાજડ કયા છે

અથ મોક્ષ છે કંપના, લાખે વાણી માહી,
વતે મોહાવેશમા, શુદ્ધજ્ઞાની તે આહી ૫

અથ મોક્ષ માન કંપના છે, એવા નિશ્ચયવાક્ય માન વાણીના બોન છે, અને તથાઉપ દશા વડ નથી, મોહના પ્રભાવમા વતે છે, એ અહી શુદ્ધજ્ઞાની ક્યા છે

વૈરાગ્યાદિ સફળ તો, જો સહ આત્મજ્ઞાન,
તેમ જ આત્મજ્ઞાનની, પ્રાપ્તિ તાણા નિદાન ૨ ૬

વૈરાગ્યત્યાગાદિ જો સાથે આત્મજ્ઞાન હોય તો સફળ છે, અર્થાત્ મોક્ષની પ્રાપ્તિના હેતુ છે, અને જ્યાં આત્મજ્ઞાન ન હોય ત્યાં પણ જો તે આત્મજ્ઞાનને અથે કંવામા આવતા હોય, તો તે આત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિના હેતુ છે

શ્રીમદ્ વાગ્ચક્ર વિવેચન —

વૈરાગ્ય ત્યાગ દ્યાદિ અતરમ રૂતિસળી ક્રિયા છે તે જો સાથે આત્મજ્ઞાન હોય તો સફળ છે અર્થાત્ બરાજ મૂળ છદે છે અથવા વૈરાગ્ય, ત્યાગ દ્યાદિ આત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિના મરણો છે એટલે જીવમા

૧ તુઓ પુસ્તકને અતે ટિપ્પણ ૪

૨ તુઓ પુસ્તકને અતે ટિપ્પણ ૫

સમજે એમ જે જ્યાં જોઈએ તે ત્યાં સમજવું અને ત્યાં ત્યાં તે તે પ્રમાણે પ્રતીતિ આપવી એ આત્માર્થી જીવનું લક્ષ્ય છે. અર્થાત્ મતાર્થી હોય કે માન્યાર્થી હોય તે યોગ્ય માર્ગને મળે નહીં. અથવા ક્રિયામાં જે તેને દુરાગ્રહ થયો છે અથવા શુદ્ધજ્ઞાનના જે અભિમાનમાં જેણે જાતીપણું માની લીધું છે તે ત્યાગવૈગ્યાદિ સાધનને અથવા આત્મજ્ઞાનને મહત્વ ન કરી શકે.

જે આત્માર્થી હોય તે જ્યાં જ્યાં જે જે કરવું ધટે છે તે તે કરે અને જ્યાં જ્યાં જે જે સમજવું ધટે છે તે તે સમજે અથવા જ્યાં જ્યાં જે જે સમજવું ધટે છે તે તે સમજે અને જ્યાં જે જે આચરવું ધટે છે તે તે આચરે, તે આત્મર્થી કહેવાય.

અને સમજવું અને આચરવું એ બે સામાન્ય પદો છે પણ વિભાજ્યો મહેશનો આલય એવો પણ છે કે જે જે જ્યાં સમજવું ધટે તે તે ત્યાં સમજવાની કામના જોઈ છે અને જે જે ત્યાં આચરવું ધટે તે તે ત્યાં આચરવાની જોઈ કામના છે તે પણ આત્માર્થી મહેશ.

સેવે મહાગુરુચરણને, ત્યાગી દર્શનિજપદ,

પામે તે પરમાર્થને, નિજપદનો લે લક્ષ ૯

પોતાના પક્ષને છોડી દઈ, જે સદ્ગુરુના ચરણને રેવે તે પરમાર્થને પામે, અને આત્મસ્વરૂપનો લક્ષ તેને થાય

શ્રીમદ્ રાજચંદ્રણ ચિવેચન —

ધણને ક્રિયાજલ્પ વર્તે છે, અને નહાને ગુણનીપણું વર્તે છે તે। હું કારણ હોવું જોઈએ? એની આત્મા હું તેનું સમાધાન —

સદ્ગુરુના ચરણને જે પોતાનો પક્ષ એટલે મત છોડી દઈ સેવે તે પરમાર્થને પામે અને નિજપદો એટલે આત્મસ્વભાવનો લક્ષ લે અર્થાત્ ધણને ક્રિયાજલ્પ વર્તે છે તેને હું એ છે કે અસદ્ગુરુ કે જે આત્મજ્ઞાન અને આત્મજ્ઞાનના સાધનને નણવા નથી તેનો તેણે આલય એ કે તેથી તેને માત્ર ક્રિયાજલ્પો એટલે મધકેશનો

ત્યાગ વિરાગ ન ચિત્તમા, થાય ન તેને જ્ઞાન,
અટકે ત્યાગ વિરાગમા, તો જૂને નિજ જ્ઞાન ૭

જેના ચિત્તમા ત્યાગ અને વગર્યાદિ માધનો ઉત્પન્ન થયા ન હોય તેને જ્ઞાન ન થાય, અને જે ત્યાગ વિરાગમા ન અટકી રતી, આત્મજ્ઞાનની આકાંક્ષા ન રાખે, તે પોતાનું જ્ઞાન જૂનું, અવાત્ત નિરાનપૂર્વક ત્યાગવેગર્યાદિ દોષથી તે પૂતનનડા દિધી પરલક્ષ્ય પાડે, અને આત્માર્થ શ્રી જાય શ્રીમદ્ રાજચંદ્રનું વિવેચન —

જેના અતઃશુદ્ધિમા ત્યાગવરાગ્યાદિ શુદ્ધિ પ્રાપ્ત થયા નથી એના શુદ્ધને આત્મજ્ઞાન ન થાય કેમકે મનિઃ અતઃશુદ્ધિ પાંચમા આત્મો પડેલું પ્રતિનિધિ ૧૧૫ તુ ધનુ નથી તેમ જ માન ત્યાગવિરાગમા રાચી ૧ કૃતાધતા માન તે પણ પોતાના આત્માનું જ્ઞાન જૂને અર્થાત્ આત્મજ્ઞાન નહીં દોષથી અજ્ઞાનું સદ્વ્યવસ્થાપક છે જેથી તે ત્યાગ વરાગ્યાદિનું માન પ્રાપ્ત કરતા અર્થ અને માનાર્થે સર્વ સમમાદિ પ્રતિનિધિ થઈ જાય જેથી સસારનો ઉન્નિવેદન થાય માન ત્યા જ અટકતું થાય અનાત્ત તે આત્મજ્ઞાન ૧૦ પામે ની એમ ક્રિયાજ્ઞાને સાધન-ક્રિયા અને તે સાધનું જેની સફળપાત્ર નામ છે એના આત્મજ્ઞાન ૧૦ ઉપર કયો અને શુદ્ધિની ત્યાગવરાગ્યાદિ માધના ૧૦ ઉપર શ્રી નાન્યાશીનમા કનાશુ નથી એમ પ્રેમું

જ્યા જ્યા જે જે યોગ્ય છે, ત્યા અમજવું તેજ,
ત્યા ત્યા તે તે આચરે, આત્માર્થી જન એક ૮

જ્યા જ્યા જે જે યોગ્ય છે, ત્યા ત્યા તે તે નમજે, અને ત્યા ત્યા તે તે આચરે એ આત્માર્થી પુરુષના લક્ષણો છે શ્રીમદ્ રાજચંદ્રનું વિવેચન —

જે જે કે ૧૦ જે જે યોગ્ય છે એટલે ૧૧ ત્યાગવરાગ્યાદિ યોગ્ય હોય ત્યા ત્યા વિરાગ્યાદિ સમજે જ્યા આત્મજ્ઞાન યોગ્ય હોય ત્યા આત્મજ્ઞાન

સમજે એમ જો જ્યાં જોઈએ તે ત્યાં સમજવું અને ત્યાં ત્યાં તે તે પ્રમાણે વચ્ચે જો આત્માથી ઉત્પન્ન થાય છે અર્થાત્ મતાર્થી દોષ કે માનાર્થી દોષ તે મોજા માર્ગને માર્ગ ન ક આત્મા દિવ્યમાં જ તેને દુરાગ્રહ થયો છે અથવા શુદ્ધિગાનના જ અભિમાનમાં જેને જ્ઞાનીપણ માની લીધું છે તે ત્યાગવૈરાગ્યાદિ આધારને અથવા આત્મજ્ઞાનને ગ્રહણ ન કરી શકે

જો આત્માથી દોષ તે જ્યાં જ્યાં જો જો માર્ગ વડે હ તે તે કો અને જ્યાં જ્યાં જો જો સમજવું થઈ છે તે તે સમજે અથવા જ્યાં જ્યાં જો જો સમજવું થઈ છે તે તે સમજે અને ત્યાં જો જો આચરવું થઈ છે તે તે આચરે તે આત્માથી પેલાય

અને સમજવું અને આચરવું એ બે સામાન્ય પદ છે પણ વિભાગપદે મોડાનો આશય એવો પણ છે કે જો જો જ્યાં સમજવું થઈ તે તે ત્યાં સમજવાની કામના જેને કે અને જ જો જ્યાં આચરવું થઈ તે તે ત્યાં આચરવાની જેને કામના છે તે પણ આત્માથી મહેસૂસ

મેવે મહુગુરુચરણને, ત્યાગી દઈ નિજપક્ષ,

પામે તે પરમાર્થને, નિજપદનો લે લક્ષ ૬

પોતાના પક્ષને છોડી દઈ, જે મહુગુરુના ચ જુને સેવે તે પરમાર્થને પામે, અને આત્મસ્વરૂપનો લક્ષ તેને થાય

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર બિરેચન —

ધણને કિષાજ્ઞત્વ તેને છે અને ધણને શુદ્ધિનીપણ તેને છે તેનું સુ કારણ દોષ જોઈએ? એવી આત્મા મરી તેનું સમાધાન —

સદ્ગુરુના ચરણને જો પોતાનો પગ એટલે મન ડોડી દઈ સેવે તે પરમાર્થને પામે અને નિજપક્ષને એટલે આત્મસ્વભાવનો લક્ષ લે અર્થાત્ ધણને કિષાજ્ઞત્વ વર્તે છે તેનો દેવ એ છે કે અસદ્ગુરુ કે જો આત્મજ્ઞાન અને આત્મજ્ઞાનના સાધનને મનુષ્ય નથી તેનો તેણે આત્મ્ય મેં કે તેની તેને માન કિષાજ્ઞત્વને એને પામેશનો

માર્ગ જાણે છે તેમા વળગાડે છે, અને પ્રાધર્મ્ય છ' કરાવે છે, જેથી તેને સદ્ગુણો મેળ નેળવાની આકાંક્ષા થતી નથી, અથવા તેના યોગ મળ્યે પણ પદ્મની દૃઢ વાસના તેને સદુપદેશ મુખ થવા દેતી નથી, એટલે ક્રિયાજન્ય ટળવું નથી અને પરમાર્થની પ્રોપ્તિ રતી નથી

અને જે શુદ્ધતા હોય તેણે પણ સદ્ગુણના ચરણ મેળ્યા નથી, માત્ર પોતાની મતિ કે પનાથી સ્વચ્છરૂપને અધ્યાત્મ મધો વાળ્યા છે અથવા શુદ્ધતાની સમીપથી તેના મધો કે વચનો સાબળી લઈને પોતાને ત્રિષ્ણાનીપણ માયુ છે અને જ્ઞાની ગણાનાના પદનું એક પ્રકારનું માન છે તેમા તો મીઠાચ રહી છે અને એ વનો પદા થયો છે અથવા માર્ગ એક મરજીનિભેથી ગાલોમા દ્યા લાન અને હિસા, પૂજનનું સમાનપણ કહ્યું છે તેના સ્વતંત્રને તેનો પરમાર્થ સમજ્યા વિના દાયમા લઈને માન પોતાને જ્ઞાની મનાવા અર્થે અને પામર જનના તિરસ્કારના અર્થે તે સ્વતંત્રનો ઉપયોગ કરે છે, પણ તેના વચનો કયે લમે સમજ્યાથી પરમાર્થ થાય છે તે જાણતો થી વળી જેમ દ્યા દાનાદિનું શાસ્ત્રોમા નિષ્ફળપણ કહ્યું છે તેમ તમારું સુધી ભણ્યા પછી તે પણ અધ્યયન એમ જાનવું પણ નિષ્ફળપણ કહ્યું છે તો તે શુદ્ધતાતે જ નિભે છે એમ ખતા તેનો લલ તેને થતો નથી કેમ કે જ્ઞાની મનનાના માને તેનો આત્મા મૂલ્તાને પામ્યો છે તેથી તેને વિચારનો અવકાશ નથી એમ ક્રિયાજન્ય અથવા શુદ્ધતાની તે અને જુન્યા છે, અને તે પરમાર્થ પામનાની તાલ રાખે છે અથવા પરમાર્થ પામ્યા છીએ એમ કહે છે તે માન તેમનો દુઃખ તે મેલદા દેખાય છે જે સદ્ગુણના ચરણ મેળ્યા હોત, તો એના દુરાચરમા પડી જવાનો વખત ન આત, અને આત્મસાત્તમા જન દોરાત અને તથાક્રમ સાધનથી પરમાર્થને પામત અને નિજપત્નો લલ લેત, અર્થાત્ તેની શ્રુતિ આત્મસ મુખ થાત

જ્ઞાની હામ મમ એમકાપણે વિચારનો નિભે કર્યો છે અને સદ્ગુણની સેવામા વિચારનો જ ઉપદેશ કર્યો છે તેથી પણ એમ

સમગ્ર ૩ કે ૭નો વિતરણી નો મુખ્ય નામ તે ૪ ૯ અને
અસદ્ગુણી ૫૪ કલ્યાણ થાય એમ કહેવું તે ને તીર્થ પ્રાર્થના સારની
આશાના પ્રસ નમાન કે કેમકે તેના નો અસદ્ગુણાં કઈ બેઠ
ત પડ્યો ૪ માત્ર અને અતલ હૃદ્ય વિર્મિત નામ ૫૪ કઈ
સ્વાધિકારકુ ર્થ ૪ નથી ૫૪ કઈ થી કલ્યાણ મુત્ર ની ૫ મથી*
મદનુ કરીને એમ કહે કે અતલતા તાર્થ ૫૪ નો તે વચન
પણ વળેલ્યા માત્ર જેવું કે જે નો મુત્ર ૪ માત્ર ૧ ના ને પ્રમાણે
પા ૪ નથી જે પા ૩ તે આ પ્રમાણે ૩ —

૧ તેનો વિગ્રહર્થ ૧૦ મારે આ પ્રમાણે કરી
૪ — ૧ જેમા માર્ક રથને અતલતા તાર્થ તર એવું
કહ્યું નથી અને કોઈ જે દશમા માર્કને જેવું વચન લખ્યું છે તે
તેની સમ હતું અપવાદપૂર્ણ સમ ૧ ૬

કદાપિ એન માર્ક કહે કે અતલ કહે છે તે યથાથ નથી એમ
જાણવાથી, યથાથ શું છે તેને ૫૪ થયથી રચિત્યગત પામાતે તર્થ
એમ અથ મીએ તો ને એક પ્રગરે સ્વરૂપિય થાય છે પણ તેથી
અતલતા તાર્થ તર્થ એમ કહી શકાય નથી એન વિગ્રહી જે
માર્ગથી અતલ ૭૧ તર્થ છે અને તો ૧ તે માર્ગને અતલતા અને
સ્વરૂપિય અર્થનો માનાલ્લી જા નાની જાડી ર્થ ત્યા ૧૨નો એ ૪
શ્રેય છે ને અતલથી તથાથ કે એમ તમે કહે તો તે અતલ
નિમિત્ત થાય છે કે અસદ્ગુણી તમાને જેમા પ્રત ૨૭૬ નથી

અને અતલતા પ્રગી જેમણે પૂર માર્ક પાનેથી થમ રાખ્યા
નથી તેને માર્ક તથાથ આતલજના રાપથી જાન કાપા મુ છે એમ
સાચમા નિવેદન મુ ૫, તે આતમાનું માહાત્મ્ય દર્શાવવા અને જેને
સદ્ગુણો ન લેવા તને જાતલ કહેવા તે તે અનેમાત માર્ગ નિરૂપ

* શ્રીમદ્ રાત્રદે આ અને એક પત્રના આપવી સુમજાવ મારે જુઓ
પુસ્તકને અંતે દિષ્ટ ૫ ન ૬

૧ મૂની પાક મુકવા ધા વા પણ મુકાવે નથી

૧૨૧ શાન્તુ ડે પશુ સદ્ગુરુ આજ્ઞામે પ્રવળ સનો માર્ગ ઉપેક્ષિત
 ૧૨૨ શાન્તુ નરી વળી મે સ્થમે તો બનદુ તે મારગ ઉપર દષ્ટિ
 આપવા રથાટે મમમ કનુ છે અમે કનુ છે કે તે અરોગ્યા મળી

“અર્થાત્ અમોગ્યા ટેમીનો આ પ્રમ । સામગીને ડોઈએ
 જે સામ્યતામાગ આ મે આવે છે તેના નિરેવ પ્રયે જનુ એવો આશય
 નથી એમ નિવે ન ક્યુ ।

“૧૩ ત્રીન આત્માર્થાત એવા રાપિ સદ્ગુરુનો યોગ ન મળ્યો
 રોય અને તેની ત્રીન ક્રમનામા ને લમનામા જ નિર્લવિચારમા
 પવારી અથવા ત્રીન મતનાયને લીધે નિર્લવિચારમા પરાથી,
 આત્મજ્ઞાન થયુ રોય તો ને સદ્ગુરુ મા । તો ઉપેક્ષિત નહી એવો, અને
 સદ્ગુરુથી પોતાન જ્ઞાન મારુ નથી માટે મોટા છુ મેવો નહી રોય,
 તેને થકુ રોય એમ વિચારી વિચારજ્ઞાન જરૂર સામ્યન મોક્ષમાર્ગને
 લોપ ન થાય તેનુ રચન પ્ર । લુ જેઈએ

મે આમથી ખીજે આમ જનુ રોય અને તના માર્ગ દોઢો
 નહી રોય એવો પોતે પચાસ વર્ષો પુરુષ રોય અને લાખો ગામ
 જેઈ આમો રોર તેને પશુ તે માર્ગની ખજા પતી નથી, અને
 કોઈને દુલ ત્યારે જણાય છે નથી તો બૂબ ખાય છે અને તે મારગને
 જાણનાર એવુ દા વપન બાળક પશુ તેને તે માર્ગ દેખાડે છે તેથી
 તે પોતાની રોડે જે અમ લોખિમા અથવા વ્યવરમા પશુ પ્રત્યક્ષ
 કે નાટે જ આત્માની રોય અથવા જેને આત્મા રોની છુ । લોપ
 તેજુ સદ્ગુરુના યોગે નરવાના મર્મી દુનનુ કન્યાણુ થાય એ મા ।
 યોગને વટે નહી દેખે તેથી અર નાની પુરુની જાના લોપરા
 ૧૩ ૨૨ થાય છે

૧૪ સદ્ગુરુનો યો । તો વળી વખત થયો કે પના દુનનુ કન્યાણુ
 થયુ । ની જેથી સદ્ગુરુના ઉરે સુ જેવુ ર્જ વિરાતાણુ દે । નુ નથી
 એમ જ્ઞાન । થાય તો તેને ઉત્તર ખીજ પદમા જ જો છે કે —

નુન પાડ આપવા પા લો પદ મુકામે નથી

કહ્યા છે તે પણ પૂર્વે રીજે ભરે સદ્ગુણો નિશ્ચય સમન્વિત પામ્યા
હો એમ મધુ , એટલે તે સ્વયંબુદ્ધપણુ મધુ છે તે સર્વમાન દેહની
અપેક્ષાએ મધુ છે અને તે સદ્ગુરુપદના નિાવો અર્થે મધુ થી

જો જે સદ્ગુરુપ નો નિરેન કરે તો તે મદ્દેવ, સદ્ગુરુ અને
સદ્ગુરુની નતીતિ વિના સમન્વિત મધુ નથી ત કહેવા માત્ર જ મધુ

અથવા જે તાત્ત્વનું નામે પ્રમાણુ લેા તે તે તાત્ત્વ સદ્ગુરુ આ
જિનના કહેવા છે તેથી પ્રમાણિક માનવા સાચું છે કે માર્ગ અસદ્ગુરુના
કહેવા છે તેથી પ્રમાણિક માનવા યોગ્ય છે જે અસદ્ગુરુના શાસ્ત્રો
પણુ પ્રમાણિક માનવામા ગાંધ ન હોય તો તો અત્તાન અને રાગદ્વેષ
આરાધનાથી પણ મોલ થાય એમ કહેવામાં આવે નથી તે વિચારવા
યોગ્ય છે

આવારાગ સૂત્રમા (પ્રથમ શ્રુતસ્કંધ પ્રથમાધ્યયન ૧ પ્રથમ
ઉદ્ગ્રે પ્રથમ વાચ્ય) કહ્યું છે કે - આ જીવ પૂત્રથી આવ્યો છે ?
પશ્ચિમથી આવ્યો છે ? ઉત્તરથી આવ્યો છે ? દક્ષિણથી આવ્યો છે ?
અથવા જીએથી ? નીચેથી કે ઠાંઈ અનેરી દિશાથી આવ્યો છે ? એમ
જે જાણતા નથી તે મિથ્યાદષ્ટિ ન જે જાણે તે સમ્યગ્દષ્ટિ છે તે
જાણનાના નથી કારણે આ પ્રમાણે - (૧) તીર્થ કરના ઉપદેશથી
(૨) સદ્ગુરુના ઉપદેશથી અને (૩) જાતિસ્મૃતિગ્રાનથી

અન જાતિસ્મૃતિ ગ્રાન મધુ તે પણ પૂર્વના ઉપદેશની સ્પર્ધા છે
એટલે પૂર્વે તેને બોધ થવામા સદ્ગુરુનો અસંભવધારવો પડતો નથી
હામ હામ જિનાગમમા એમ કહ્યું છે કે - ગર્જના છાન્નદત્તગા *
ગુની આગાએ પ્રવત્તુ

ગુની આગાએ વ્યલતા આતા હવા મીઠાયા સીમે કે અને
સીકરો તેમ ઠાંઈ જીવ પોતાના વિચારથી બોધ પામ્યા, તેમા પ્રાપ્ત
પૂર્વે સદ્ગુરુ ઉપદેશનું કારણ હોય છે પણ કદાપિ આ તેમ ન હોય

ત્યા પછી તે સદ્ગુરુને નિત્યકામી રહ્યો થકો સદ્વિચારમાં પ્રેરાતો પ્રેરાતો
સવિચારથી આત્મજ્ઞાન પામ્યો એમ હોય એવું , અથવા તેને કઈ
સદ્ગુરુની ઉપેક્ષા નથી અને જ્યાં સદ્ગુરુની ઉપેક્ષા વળે ત્યાં માનનો
સંભવ થાય છે અને જ્યાં સદ્ગુરુ પ્રત્યે (સ)માન હોય ત્યાં જ્યાંયે યત્ન
કર્યું કે તેને સદ્ગુરુ પ્રેરાયો માનવું । સ્ત્રી

તથા૧૫ માન આત્મજ્ઞાનું અવરણ વાતક ૬ માનમાનમાં
અને શુદ્ધસમૂહ વિષયમાન જ્ઞાતાના આદીપુ બાઈ । ૧ ન જ્ઞાતા
પોતાનું હુપણું ધરી માટે અને જ જ્ઞાનમાં રોડાનું ભોજ્ય છે એમ
રાખી એક ની મુરી નિરાહારપતો અતંક જુલસમુદાયે આત્મધ્યાનમાં
રહ્યા તોપણ આત્મજ્ઞાન થયું નહીં માફી મીઠું બધી રીતની રોજ્યતા
છતા એ એ માનના કારણથી તે જ્ઞાન અપકુટ હતું જ્યાંદે થી
સુખભરેલું પ્રેરેલી એવી લાક્ષી અને મુદ્રી સતીએ તેને તે દોષ નિવેદન
કરી અને તે દોષનું જ્ઞાન તેને થયું તથા તે દોષની ઉપેક્ષા કરી
મસારાત્વ જાણ્યું ત્યારે કેવળજ્ઞાન થયું તે માન જ અને આર પનધાતી
કર્મનું નૂતન ધર્મ સ્વર્ણ હતું વળી ખાર ખાર મહિના મુરી નિરાહારપતો
એક લક્ષે એક આસને આત્મવિચારમાં જનનાર એવા પુરુષને એટલા
માને તેની મારે મહિનાની દશા સંજ થયા નહીં અર્થાત્ તે નાથી
માન ન સંભળતું અને જ્યાંદે સદ્ગુરુ પ્રેરા તો સુખભરેલું તે માન છે
એમ પ્રેર્યું ત્યારે મુદ્દર્શમાં તે માન મળીન થયું એ પછી સદ્ગુરુ
જ માહાત્મ્ય દર્શાવ્યું છે

૨૧ીં આખો માર્ગ જ્ઞાનીની આનામાં મમાય છે આમ ચારવાર
કર્યું છે આચારાગ્રસ્તમાં મળ્યું છે કે - (નિર્માણમાં જ જુલસામીને
ઉપેક્ષે છે, કે જ્ઞાત આજ્ઞાનું જોણું જ્ઞાન થઈ છે એવા મદાવીર
અગ્નિવાન તેમણે અમને આમ મળ્યું છે) જુને આધીન થઈ નાંતા
એવા અનતા પુરુષો માર્ગ પામીને મોક્ષ પ્રાપ્ત થયા

‘ઉત્તરાધ્યયન’ સુષમગ્રાહિમાં સમ હામ એ જ મળ્યું છે

કહ્યા કે તે પણ પૂર્વ રીતે ભવે સદ્ગુણી નિશ્ચય સમક્ષિત પામ્યા
 ૮ એમ કહ્યું કે એટલે તે સ્વયંબુદ્ધપણ કહ્યું છે તે સર્વમાન દેહની
 અપેક્ષાએ ક્યુ કે અને તે સદ્ગુણપદ્ધતિ વિધાને અર્થે કહ્યું નથી

અને જે મહાગુણનો નિરોધ કરે નો તે સદ્દેહ સદ્ગુણ અને
 મહામંદી પ્રતીતિ વિના સમક્ષિત નહીં તે કહ્યા માત્ર જ થયું

અથવા જે સાત્ત્વનુ તમે પ્રમાણ લો એ તે તાત્કાલ સદ્ગુણ એવા
 જિનના કહેના છે તેથી પ્રમાણિક માનવા સમ્યક કે કોઈ અસદ્ગુણના
 કહેના છે તેથી પ્રમાણિક માનવા યોગ્ય કે જે અસદ્ગુણના શાસ્ત્રો
 પણ પ્રમાણિક માનવામાં નાથ ન હોય તો તો અજ્ઞાન અને રાગદ્વેષ
 આરાધનાથી પણ મોહ થાય એમ મનેવામાં નાથ નથી તે વિચારવા
 યોગ્ય છે

આચારાગ મુજબ (પ્રથમ શ્રુતસ્કંધ પ્રથમાધ્યયનના પ્રથમ
 ઉદ્દેશ પ્રથમ શાખ્ય) કહ્યું છે કે - આ જીવ કુદરતી આવ્યો છે?
 પશ્ચિમથી આ ગો? ઉત્તરથી આવ્યો? દક્ષિણથી આવ્યો? કે
 અથવા નિચેથી? નીચેથી કે કોઈ અંતરી દિશાથી આ ગો છે? એમ
 જે જાણતા નથી તે મિથ્યાદષ્ટિ કે જે જાણે તે સમ્યગ્દષ્ટિ છે તે
 જાણવાના ત્રણ કારણો આ પ્રમાણે - (૧) તીર્થ ધરના ઉપદેશથી
 (૨) મહાગુણના ઉપદેશથી અને (૩) જાતિસ્મૃતિજ્ઞાનથી

અને જાતિસ્મૃતિ જ્ઞાન મધ્યુ તે પણ પૂર્વના ઉપદેશની સચિ છે
 એટલે પૂર્વે તેને બોધ મનામાં સદ્ગુણનો અસંભવધારવો ઘટતો નથી
 કામ કામ જિનાગમમાં એમ મધ્યુ કે કે - ગુરુણા છાણુપ્તગા *
 ગુણી આશાએ પ્રત્યર્થવું

શુનની આશાએ આનંદા અનંતા જો મીઝા રીતે છે અને
 સીધો તેમ કોઈ જવ પોતાના વિચારથી મોહ પામ્યા તેમાં પ્રાયે
 પૂર્વે મહાગુણ ઉપદેશનું ધરણુ રોય કે પણ કદાપિ જ્યાં તેમ । રોય,

તે વિના કુમુદને હિપાર ન થાય. પાનનું કહેવાથી પદ્મન અસ્તિત્વ
લાભે ગણુનર મ્હા એટલે મુખ્યાનનું વિરોધપાત્ર થાયું.

આશય — સમાનકાળના સ્વરૂપસ્થિત ગુણ હાય નહીં,
એટલે જે સ્વરૂપસ્થિત વિરોધકાળના સ્વરૂપ કહ્યા છે તે બાજુ પેલા
ધોળ નથી.

સમાધાન — વર્તમાનકાળના સ્થાપિ એમ માનુ તેમ તો
મહેશ્વર કે પ્રેમનૃસિંહને વિરોધેથી સ્થિતિ અશકિત. તેમ
આત્મચાન ન થાય એમ મહેશ્વર નહીં અને આત્મચાન હ તે
સ્વરૂપસ્થિતિ છે.

આશય — આત્મચાન થાય તો વર્તમાનકાળના મુક્તિ સ્ત્રી
નોર્થએ અને વિલામમમા ના ની ૭

સમાધાન — એ વચન મ્હાપિ એમતે એમ જ એમ મળીએ
તોપણ તેથી એમ સારીપ ગુણો નિરાધ થયો નથી. એ એમવત ગીરણું
અત્મચાન વિના પ્રાપ્ત થાય ન.

આશય — ત્યાગવૈરાગ્યાના ઉદ્ધરણથી તેને એ સત્યગીપણું
જુદું હશે.

સમાધાન — પરાધર્મથી ઉદ્ધૃત ત્યાગવૈરાગ્ય વિના મેગવતારીપણું
થાય જ નહીં એવો સિદ્ધાંત છે અને સમાનકાળ પલ્લુ આગ, પાચમા
અને હા ગુણસ્થાનનો કરો નિરાધ હ ન. અને પાથ ગુણસ્થાનકેથી
જ આત્મચાનનો સ્વરૂપ થાય હ પાચમે વિશેષ સ્વરૂપસ્થિતિ થાય હ
છે. ધણુ આ સ્વરૂપસ્થિતિ થાય હ સ્વરૂપસ્થિતિ આત્મા ઉદ્ધરણ
માત્ર કર્મકે પ્રનાદરવા આગ જલ હ પલ્લુ તે આત્મચાન સૌચક
નથી, ચારિત્રને સૌચક છે.

આશય — જન તો સ્વરૂપસ્થિત એવું પ સાચું છે અને
સ્વરૂપસ્થિત પ તો તેરમે ગુણ નહે જ સહાય છે.

સમાધાન — સ્વરૂપસ્થિતિની પરામણ તો ચૈત્ત્યા ગુણસ્થાનકને
છે. થાય છે, કેમકે નામગોત્રાદિ આગ કનને નાવ ત્યા થાય છે તે

સદ્ગુરુ-વિદ્યા

આત્મજ્ઞાન મમદર્શિતા, વિચરે ઉદયપ્રયોગ,
અપૂર્વ વાણી, પરમશ્રુત, નદ્ગુરુ લક્ષણ યોગ્ય ૧૧૦

માત્મનાનને વિષ જેમની સ્થિતિ છે, એટલે પરલાવની ઇચ્છાથી જે રહિત થયા છે તથા શત્રુ, મિત્ર, હર્ષ, સોડ, નમન્દાર, તિન્દારાઈ જ્ઞાન પ્રત્યે જેને સમતા વર્તે છે, માન પૂર્વે ઉત્પન્ન વગેલા એવા જોના ઉદયને લીધે જેમની વિચરવા આદિ ક્રિયા છે, જાણની રતા જેની વાણી પ્રત્યક્ષ જુદી પડે છે, અને પદ્ધતિનના તાત્પર્યને જાણે છે, તે નદ્ગુરુના ઉત્તમ લક્ષણો છે

શ્રીમદ્ શાસ્ત્ર દ્રવ્ય વિવેચન —

સ્વરૂપસ્થિત ઇન્દ્રિયરહિત વિચર પૂર્વપ્રયોગ

અપૂર્વવાણી પરમશ્રુત નદ્ગુરુ લક્ષણ યોગ્ય

આત્મસ્વરૂપને વિષ જેની સ્થિતિ છે વિષય અને માનપૂર્વક ઇચ્છાથી રહિત છે અને માન પૂર્વે ઉત્પન્ન વગેલા જોના કર્મના પ્રયોગની જે વિચરે છે જેમની જાણી અપૂર્વ છે અર્થાત્ નિજ અનુભવરહિત જેનો ઉપદેશ દોષથી અજાણીની વાણી મળતા પ્રત્યક્ષ જુદી પડે છે અને પરમશ્રુત એટલે પદ્ધતિનના વ્યાખ્યાન જાણ્ય હોય એ સદ્ગુરુના યોગ્ય લક્ષણો છે

અને સ્વરૂપસ્થિત એવું પ્રમખ જ્યુ તેથી જ્ઞાન શાહી ઇચ્છા રહિતપણુ ક્યુ તેથી ચારિત્ર શાહી ઇન્દ્રિયરહિત હોય તે વિચરી કેમ સકે? એની આરાધના પૂર્વપ્રયાગ એટલે પૂર્વના બધાએના પ્રારબ્ધથી વિચરે છે વિચરના આતિની માગી જો મમતા નથી એમ કહી નિવૃત્ત કરી અપૂર્વ વાણી એમ કહેવાથી ત્યજાતિશયતા મહી, કેમકે

૧ આ ગ્રંથ વિષે શ્રીમદ્ શાસ્ત્ર દ્રવ્ય અન્વય કરેલ વિશેષ વિવેચન માટે જુઓ પુસ્તકને અંતે દિષ્ટાવ્ય નં ૭

ગુણસ્થાનો. વિદેશની પ્રવૃત્તિ કરી ત્યાં યોગ નથી મેટલે તેરમે
અને ઝૂંડે ગુણસ્થાનને તે પદ પ્રવર્તે છે

પ્રત્યક્ષ સદ્ગુરુ મમ નહીં, પરોક્ષ જિન ઉપકાર,
એવો લક્ષ થયા વિના, ઠીગે ન આત્મવિચાર ^૧ ૧૧

ત્યાં મુધી જીવને પૂર્વજને થઈ ગયેલા એવા જિનની
વાત પદ ન લક્ષ રત્ન કહે, અને તનો ઉપદેશ કર્યા કહે,
અને જોથી પ્રત્યક્ષ આત્મપ્રાપ્તિનું મમાધાન ધાય એવા
સદ્ગુરુનો સમાગમ પ્રાપ્ત થયો હોય તેના પરોક્ષ જિનોના
વચન કંતા મોગે ઉપકાર ઝમાયો છે તેમ જ ન જાણે, તેને
આત્મવિચાર ઉત્પન્ન ન થાય

સદ્ગુરુના ઉપદેશ વણ, સમજાય ન જિનરૂપ,
સમજ્યા વણ ઉપકાર રો? સમજ્યે જિનસ્વરૂપ ૧૨

સદ્ગુરુના ઉપદેશ વિના જિનનું સ્વરૂપ સમજાય નહીં,
અને સ્વરૂપ સમજ્યા વિના ઉપકાર થો ધાય? જો સદ્ગુરુ
ઉપદેશે જિનનું સ્વરૂપ નમજે તા, નમજનાનો આત્મા
જિનની દશાને પામે

શીમ, રાજચક્ર વિવચન —

સદ્ગુરુના ઉપદેશની સમજે જિનનું રૂપ
તો તે પામે નિર્ગુણ, જિન છે આત્મસ્વરૂપ
પાનાં ગુણ સ્વભાવને છે જિન તેથી પૂજ્ય
સમજે જિનસ્વભાવ તો આત્મનાન નો ગુણ્ય ^૨

સદ્ગુરુના ઉપદેશની જો જિનનું સ્વરૂપ સમજે ને પોતાના
ચરણની દશા પામે એમકે ગુણ આત્માપણું એ જ જિનનું સ્વરૂપ છે

^૧ આ વિશે નોમદ સંભવે એક પત્રમાં આવેલ વિશેષ સમજણ માટે
જુઓ પુસ્તકને મતે દિ પૃષ્ઠ નં ૮

પહેલા કેમગીને આરમ્ભો સહ તેથી સદ્ગુણ સ્વરૂપસ્થિતિ
તેરમે ગુણસ્થાનકે રાજ ન કહેવાય

આશય — ત્યા નામાદિ બધી ધર્મીને અન્યાયાધ સ્વ
સ્થિતિ ના મહે તો તે ઠીક છે પણ રાજાનારૂપ સ્વરૂપસ્થિતિ છે તે
સ્વરૂપસ્થિતિ કહેવામા હોય ત્યાં અને અને તો તમ નથી ન
સ્વરૂપસ્થિતિપણ કેમ કહેવાય /

સમાધાન — કેમગીનાનો વિષય સ્વરૂપસ્થિતિનું તારતમ્ય નિરોધ છે
અને એથી પાચમે ગુણસ્થાન તેની અસર છે એમ કહેવાય
પણ સ્વરૂપસ્થિતિ નથી એમ ન માનવા આવે ગુણસ્થાનકે મિથ્યાત્વ
મુક્તદશા બસાથી આત્મનારઆરિભાવપણું છે અને સ્વરૂપસ્થિતિ છે
પાચમે ગુણસ્થાનકે દેશગીને ચારિત્રસતતકે પ્રાયોગે રોકાનાથી આત્મ
સ્વભાવનું ચોક્કસ કરતા નિશ્ચય આરિભાવપણું છે અને છઠ્ઠામા કથાયે
નિરોધ રોમનાવી સર્વ આરિનુ નાશ કરવું છે તેથી આત્મસ્વભાવનું નિરોધ
આરિભાવપણું છે માત્ર બે ગુણસ્થાનકે પૂરતિનિમિત્ત કર્મના ઉદયથી
પ્રમત્તદશા કવચિત્ત વળે છે તેને તીવ્ર પ્રમત્ત સ્વ આરિન કહેવાય,
પણ તેથી સ્વરૂપસ્થિતિમા વિરોધ નહીં કેમકે આત્મસ્વભાવનું માહુમતાથી
આરિભાવપણું કે વળી આશય પણ એમ કહે છે કે ચોથા ગુણ
સ્થાનકેથી તેરમા ગુણસ્થાન નુકી આત્મપ્રતિભાવ સમાન છે જ્ઞાનનો
તારતમ્યમે છે

તે એથી ગુણસ્થાનકે સ્વરૂપસ્થિતિ અસર પણ ન હોય તો
મિથ્યાત્વ જવાનું કળ સુ? કેઈ જ ચલુ નહીં જે મિથ્યાત્વ ગયું તે
જ આત્મસ્વભાવનું આરિભાવપણું છે અને તે જ સ્વરૂપસ્થિતિ છે જે
સમ્યક્ થી તથાત્ત સ્વરૂપસ્થિતિ હોત તો એણે નિરોધ એ નિતારીપણું
કેમ પ્રાપ્ત વાય? એ પણ ત્યાં નત પચ્ચ માણુ નહીં અને માત્ર એક
જ ભર માડી રહ્યો એવું જ પચ્ચ સાગીપણુ થયું ત જ સ્વરૂપસ્થિતિસ્વ
સમર્થિતનું મગ છે પાચમે અને બે ગુણસ્થાનકે આરિનું બળ નિરોધ
છે અને મુખ્યપણે કિપદે કે ગુણસ્થાનકે તો છઠ્ઠું અને તેરમું છે બાકીના

અવ અનાદિકાળથી પોતાના હકાપણે મને પોતાની
ધરુણે પાચ્યો છે, એનું નામ 'સ્વચ્છદ' છે એ તે સ્વચ્છદને
કે તે ૪૩૦ તે મોક્ષને પામ, મને અ ગીતે ભૂતપણે અનત
અ મોક્ષ પાચ્યા છે એન ગા, દેવ અને મહાન એમાનો
એને દોષ જેને વિરે નથી એના દોષ હિત વીત ૧૦ થું છે

પ્રત્યક્ષ ગુરુ ચેગયી, સ્વચ્છદ તે મેક્ષય,
અન્ય ઉપાય કયા થકી, પ્રાપ્તે જમણા થાય ૧

પ્રત્યક્ષ મહાગુરુના ચેગયી તે સ્વચ્છદ રો ૧૫ છે, ગા
પોતાની હ જાએ પી ત ઘણા ઉપાય ન્યા જતા ઘણુ ગીતે ત
જમણા થાય છે

સ્વચ્છદ મત આગ્રહ તણ, વર્તે મહાગુરુદ્વય,
અમકિત તો ભાખિયુ, કરણ ગણી પ્રત્યક્ષ ૧૦

સ્વચ્છદને તવા પોતાના મતના આગ્રહ તણે જે
મહાગુરુના કરે પાને તેને પ્રત્યક્ષ નરણ ગણીને વીતરાણે
'અમકિત' કહ્યું છે

માનાદિક ગણુ માહા, નિજ છદે ન મરાય,
જતા મહાગુરુ નરણુમા, અદ્ય પ્રયાગે જાય ૧૬

માન અને પૂતનના દિનો ભાલ એ માદિ નકાવનુ
૭ તે પોતાના હકાપણે પાવતા નાચ પામે નહી, અને
મહાગુરુના નરણુમા જતા નહત પ્રયાગમા તય

જે મહાગુરુ ઉપદેશયી, પાચ્યો ડેવળજાન,
ગુરુ ગદ્યા છદ્મથ પણુ, વિનય કહે ભગવાન ૧૬

અથવા રા. ૧ અને અજ્ઞાન જિનને મિત્રે નવી તે જ દુઃખ આત્મપદ છે અને તે પદ તો સત્તા મે મન હનુ છે તે મહુચુ-જિનને અનનમીત્રો ઓ જિનના સ્વરૂપને ખેંચે કરી મુચુદુષ્ટવને સમગ્રય છે

આત્માદિ અસ્તિત્વના, જેહ નિરૂપક શાસ્ત્ર, પ્રત્યક્ષ સદ્ગુરુ યોગ નહિ, ત્યા આધાર મુપાન ૧૩

જે જિનાગમાદિ આત્માના ટોવાપણાનો તથા પરલોકા દિના ટોવાપણાનો ઉપદેશ કરવાવાળા ચાલે છે, તે પણુ જ્યા પ્રત્યક્ષ સદ્ગુરુનો જે ન ટોય ત્યા મુપાન હવને આધારરૂપ છે, પણુ સદ્ગુરુસમાન ત બ્રાતિના લેહક કહી ન શકાય

અથવા મહુચુરુએ કદા, જે અવગાહન કાજ, તે તે નિત્ય વિચારવા, કરી મતાતર ત્યાજ ૧૪

અથવા જે સદ્ગુરુએ તે ચાલે વિચારવાની આજ્ઞા લીધી હોય, તો ત થામે મતાતર એટલે મુળધર્મને સાર્વક કરવાનો હેતુ આદિ બ્રાતિ છોડીને માન આત્માથે નિત્ય વિચારવા શેહે હવ સ્વચ્છ હૃદય તો, પામે અવશ્ય મોક્ષ, પાચ્યા એમ અનંત છે, ભાષ્યુ જિન નિદોષ ૧૫

૧ પાઠાતર —

અનયા સદ્ગુરુએ કદા તે અવગાહન કાજ તો તે નિત્ય વિચારવા કરી મતાતર ત્યાજ

૨ સરખાવો — બાળક ધમ્મો બાળક તથા । (— હરિભદ્રચરિત્ર ઉપદેશ ૫૬) (આજ્ઞાનુ આરાધન એ જ ધન આજ્ઞાનુ આરાધન એ જ તપ

૩) સદ્ગુરુના વચન પ્રમાણે વગડ એ જ નયર ૨ છે

૩ સ્વચ્છ ચેતાની મરચ પ્રમાણે અહ કારે ચા. ૧૧ પરમાયનો રસ્તો આ કરીને પાગી કહે આ જ પોણાનુ હાથલુ જન તેને જ સ્વચ્છ કહે ૧

૭ (ઉપદેશ ૫૫)

હવે અનાદિ જાણી પોતાના હજારોને મને પોતાની
ધંડાએ ચાલ્યો છે, એનું નામ 'સ્વચ્છ' છે જે તે સ્વચ્છને
જેકે તો જરૂર તે મોક્ષને પામે, મને એ મીતે ભૂતપણે અનંત
હવે મોક્ષ પામ્યા છે એમ ના, કેવળ અને અજ્ઞાન એનાનો
એકે દોષ જેને વિષ નથી અના દોષ હિત વીતરાગે મધુ છે

પ્રત્યક્ષ ગુરુ યોગથી, સ્વચ્છ હ ત રોકાય,
અન્ય ઉપાય કયા વધી, પ્રાપ્તે જમતો વાય ૧૬

પ્રથમ મહાગુરુના યોગથી તે સ્વચ્છ રોનાય છે, જાણી
પોતાની ધંડાએ જીત ધણા ઉપાય ચાલતા થતું નીને ત
જમતો વાય છે

સ્વચ્છ હ મત આગ્રહ તણ, વર્તે મહાગુરુલક્ષ,
મમકિત^૧ તોણે ભાખિયું, કરપુ ગાપી પ્રત્યક્ષ ૧૭

સ્વચ્છને તથા પોતાના મતના આગ્રહને તણને જે
મહાગુરુના લખે ચાલ તેને પ્રત્યક્ષ મારણ જણીને વીતરાગે
'મમકિત' કથુ છે

માનાદિક ગણુ મહા, નિજ છ દે ન મરાય,
જાતા મહાગુરુ ગરણુમા, અરપ પ્રયાગે જાય ૧૮

માન અને પૂન્યના ગદિનો લાભ એ આદિ મહાગુરુ
છે તે પોતાના હજારોને ચાલતા નાચ પામે નહી, અને
મહાગુરુના ગરણુમા જતા સહજ પ્રયત્નમા જાય

જે મહાગુરુ ઉપડેગથી, પામ્યો કેવળજ્ઞાન,
ગુરુ રક્ષા છદ્મસ્થ પણ, વિનય કરે ભગવાન ૧૯

અથવા રાગ રે અને અજ્ઞાન જિજ્ઞાસે નિરે નથી તે જ રાક્ષ આત્મપદ
 ઈ અને તે પ તે સત્તા મે નવ છાત્ર ક તે મદ્ગુરુ-જિજ્ઞાસે
 અનનમી અને જિજ્ઞાસા સ્વરૂપને કહેવે છત્રી મમુજીને સમગ્રમ છે

આત્માદિ અસ્તિત્વના, જલ નિરૂપક સાસ્ત્રે,
 પ્રત્યક્ષ મદ્ગુરુ યોગ નહિ, ત્યા આધાર મુખાન. ૧૩

જે જિનાગમાદિ આત્માના હોવાપણાનો તથા પુન્યોમ
 દિના હોવાપણાનો ઉપદેશ સ્વાવાગા સાસ્ત્રે છે, તે પણ ત્યા
 પ્રત્યક્ષ મદ્ગુરુનો ભોગ ન હોય ત્યા મુખાન હવને આધારરૂપ
 છે, પણ સદ્ગુરુમમાન ત બ્રાતિના ભેદક કરી ન સગાય

અથવા મદ્ગુરુએ કહ્યા, જે અવગાહન કાજ,
 તે તે નિત્ય વિચારવા, કરી મતાતર ત્યાજ ૨ ૧૬

અથવા જે મદ્ગુરુએ તે સાસ્ત્રે વિચારવાની આજ્ઞા મીધી
 હોય, તો તે સાસ્ત્રો મતાતર એમને મુજાધમને સાચક કરવાનો
 હેતુ આદિ બ્રાતિ દોડીને માન આત્માવે નિત્ય વિચારવા
 રોકે હવ સ્વચ્છ હૃદય ત્યા, પામે અવશ્ય મોક્ષ,
 પામ્યા એમ અનંત છે, ભાષ્યુ જિન નિદોષ ૧૫

૧ પાઠાતર —

અથવા સદ્ગુરુએ કહ્યા તે અનગાહન કાજ
 તે તે નિત્ય વિચારવા કરી મતાતર ત્યાજ

૨ સ્વચ્છ હૃદય — જાણજી વચ્ચો જાણજી કરી । (— ઉચિત્તદ્વિશાસ્ત્ર
 ઉપદેશ) (આજ્ઞાનુ આચરન એ જ ધમ આજ્ઞાન આચરન એ જ તપ
 ૩) સદ્ગુરુના વચન પ્રમાણે વતણ એ જ નયનકર છે

૩ સ્વચ્છ હૃદય — પોતાની મરુ પ્રમાણે અહ કાર ચાલ પરમાયનો રસો
 બા કરીને વાલી કહે આ જ પાતાનુ હાપણ અને તેને જ સ્વચ્છ હૃદય
 ૩ (ઉપદેશાવાસ)

છવ અનાદિકાળથી પોતાના હૃદયપત્રે અને પોતાની
હૃદયને પ્રાપ્ત છે, એનું નાન 'સ્વચ્છદ' છે તે તે સ્વચ્છદને
રોકે તો જરૂર તે મોક્ષને પામ અને એ ગીતે બૂતપણે અને
છવ મોક્ષ પામ્યા છે એમ ના, કેવળ અને અજ્ઞાન એવાનો
મેઢે દોષ જેને વિષે નથી અથવા દોષવિહિત વીતનને કુરુ છે

પ્રત્યક્ષ ગુરુ ચોગથી, સ્વચ્છદ તે રોકાય,
અન્ય ઉપાય કયા થકી, પ્રાપ્તે જમણે થાય ૧૬

પ્રત્યક્ષ સદ્ગુરુના ચોગથી તે સ્વચ્છદ રોકાય છે, જાણી
પોતાની હૃદયને ખીન થતા ઉપાય ન્યા હતા ધાતુ જેને તે
જમણે થાય છે

સ્વચ્છદ મત આગ્રહ તણ, વતે મહાગુરુદક્ષ,
મમકિત^૧ તેણે ભાખિયું, કરણ ગણી પ્રત્યક્ષ ૧૭

સ્વચ્છદને તથા પોતાના મતના આગ્રહને તણને જે
સદ્ગુરુના હૃદયે જાન તેને પ્રત્યક્ષ મત જાણીને વીતરાગે
'મમકિત' કરું છે

માનાદિકે નાતુ મહા, નિજ છદે ન મરાય,
જતા મહાગુરુ નારણુમા, અદ્ય પ્રયાગે જાય ૧૮

જ્ઞાન અને પૂતલકાળાદિનો લોભ એ માનિ મહાવતુ
છે ત પોતાના હૃદયપત્રે આવતા નાચ પામે નહી, અને
સદ્ગુરુના ચરણુમા જતા નહત પ્રયત્નમા જાય

જે મહાગુરુ ઉપદેશથી, પામ્યો કેવળજ્ઞાન,
ગુરુ રહ્યા છદ્મથ પાપુ, વિનય કરે ભગવાન ૧૯

તે સદ્ગુરુના ઉપદેશથી ડોઈ કેવળજ્ઞાનને પામ્યા, તે સદ્ગુરુ હજી હજસ્થ રહ્યા હોય, તોપણ જે કેવળજ્ઞાનને પામ્યા છે એના તે કેવળી ભગવાન હજસ્થ એવા પોતાના મદ્ગુરુની વેદાવધ્ય (નેવા પૂત) કે

એવો માર્ગ વિનય^૧ તણો, લાખ્યો શ્રી વીતરાગ,
મૃગા હેતુ એ માર્ગનો, સમજે ડોઈ મુલાગ્ય ૨૦

એવો વિનયનો માર્ગ શ્રી જિને ઉપદેશ્યો છે એ માર્ગનો મૃગ હેતુ એટલે તેની આત્માને શો ઉપદેશ થાય છે, તે ડોઈકે મુલાગ્ય એટલે મુલભગોધિ અથવા આત્મધક જીવ હોય તે ૧૨જે

અમદ્ગુરુ એ વિનયનો, લાલ લહે બો ઠાઈ,
મહામોહનીય^૨ કર્મથી, બૂડે લવજળ માહી ૨૧

આ વિનયમાર્ગ જો તેનો લાલ એટલે તે શિષ્યાદિની પાસે કરાવવાની ઇચ્છા કરીને બો ડોઈ પણ અસદ્ગુરુ પોતાને વિરે સદ્ગુરુપણુ ગણાવે, તો તે મહામોહનીય કર્મ ઉપાજાન કરીને લવજમુદ્રા બૂડે

હોય મુમુદુ^૩ જી તે, અમજે એજ વિચાર,
હોય મતાર્થી^૪ જી તે, અવળો લે નિધાર. ૨૨

૧ વિનય શબ્દનો અર્થ માત્ર સમ્બંધ કે નમ્રતા ન સતજોડો વિનય એવો આત્માર સાધનામાર્ગ એવો અર્થ ગુરુજી કે ગુરુજી કે ગુરુજીને અતિ દિપ્તિ ન ૮

૨ મોહનીય કર્મ આઠ દેવોમાં બે મોહનીય કર્મ છે તે બોનો રાજ કહેવાય છે તેના પ્રભાવે જેવ સ્વરૂપને મૂકે છે ગુરુજી આત્મા ૧ ૩

૩ મુમુદુ મોહનીય અવસ્થાનો પ્રથમ શ્રી પ્રથમની ગતી દિવસવા છે તે

જે મોક્ષાર્થી^૧ હવ હોય તે આ વિનયમાગાદિનો વિચાર નમજે, અને જે મતાર્થી^૨ હોય તે તેનો અવળો નિધાન લે, એમજે ડા પોતે તેવો વિનય શિષ્યાદિ પાને કરાવે, અથવા અસદ્ગુરુને વિષે પોતે સદ્ગુરુની શ્રાતિ ગળી આ વિનયમા નો ઉપયોગ કરે

હોય મતાર્થી^૩ તેહને, થાય ન આત્મલક્ષ,
તેહ મતાર્થી^૪ લક્ષણો, અહી કહ્યા નિષ્પક્ષ ૨૩

જે મતાર્થી^૫ હવ હોય તેને માત્રમજ્ઞાનનો લક્ષ થાય નહી, એવા મતાર્થી^૬ હવના અહી નિષ્પક્ષપાતે લક્ષણો કરા છે

મતાર્થી-લક્ષણ

બાહ્યત્યાગ પણ જ્ઞાન નહિ, તે માને ગુરુ સત્ય,
અથવા નિજકુળધર્મના, તે ગુરુમા જ મમત્વ ૨૪

જેને માત્ર બાહ્યથી લ્યા । દેખાય છે પણ આત્મજ્ઞાન નથી, અને ઉપલક્ષણથી । તત્ત્વ જ લ્યા । નથી, તેવા ગુરુને નાન્યા ગુરુ માને, ગાયવા તો પોતાના કુળધર્મના ગમે તવા ગુરુ હોય તોપણ તેમા જ મમત્વ રાખે

જે જિનદેહ પ્રમાણુ ને, સમવમરપ્રાદિ^૭ સિદ્ધિ,
વર્ણન સમજે જિનનુ, મેટી રહે નિજ ભુદ્ધિ ૨૫

જે જિનના દેહાદિનુ વર્ણન છે તેને જિનનુ વર્ણન સમજે છે, અને મા । પોતાના કુળધર્મના દેવ છે માટે

૧ જેન મત અનુસાર એવી માન્યતા છે કે તીવ કરા ઉપેસ આપવા જે સ્થળે વચ લ્યા દેવા ગરીને મેમના આગમન પહેલા તે ભૂમિને મુરોમિત દે અને એમનુ ગરી રીને ગ્વાત વાચ એવી વચલ્યા મે આ રીતે તીર્થ કરને સમવસરજ્ઞાનની નુસન્જલપી સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થવેની મનાય છે

મારાપણના કલ્પિત નજે સમવય તુલ્ય માત્રાત્મ્ય કરા કરે છે, અને તેમા પોતાની જુદીને રોકી રહે છે, એને પરમાર્થ-હેતુ-નરૂપ એવું જિનનુ જે અતર નવરૂપ બાણવા યોગ્ય છે તે બાણવા ની, તથા તે બાણવાનો પ્રયત્ન કરતા નથી, અને માન સમવયતરણાદિમા જ જિનનુ નરૂપ કહીને મતાર્થમા રહે છે

પ્રત્યક્ષ મદ્દશુર્યોગમા, વર્તે દદિ વિમુખ,

અસદ્ગુરુને દદ કંઠે, નિજ માનાર્થે મુખ્ય ૨૬

પ્રત્યક્ષ મદ્દશુરુનો વાંડ રોગ મળે તા હુ પ્રકાદિદેદક તેની વાલી માબળીને તનાથી અવળી ગીતે આને, અથાત તે કિલ્તગી માળીને મળ્યુ પ્રે નહી, અને પોતે ખરેખરો દદ મુમુક્ષુ છે એવું માન મુખ્યપણે મેળવવાને મર્થે અમદ્દશુરુ મમીપે જઈને પોતે તેના પ્રત્યે પોતાનું વિશેષ દદપણુ જણાવે

દેવાદિ ગતિ ભગમા,^૧ જે મમજે શુભજ્ઞાન,^૨

માને નિજ મત વેપનો, આગ્રહ મુક્તિનિદાન ૨૭

દેવ-નર તિ ગતિના 'ભાગા' પ્રાદિના સ્વરૂપ હેતુધક વિશેષ પરમાર્થ હેતુથી કરા છે, તે હેતુને જાણ્યો નથી, અને તે ભગજ્ઞાને શુભજ્ઞાન જે મમજે છે, તથા પોતાના નતનો, વેપનો આગ્રહ રાખવામા જ મુક્તિનો હેતુ માને છે

૧ 'દદિ' તિ ભગમા જ મમજે શુભજ્ઞાન = કમમય આદિ કમશાસ્ત્રો દદક અને ગતિ-ભાગતિના થો ૧ વમેના દેવાદિ ગતિનાની ભગ નજ છે તેને જ રૂવા કરે અને શુભજ્ઞાન પ્રાપ્ત થવાના સતોષ માને

૨ શુભજ્ઞાન મતિગાનથી બાજુ ૧ પદ્યથી મુખ્યધને લઈને વયેદ કાઈ દિવ પદ્યના ગાનને નરજ્ઞાન હ છે એમ કે થડો મજ્જ સામળવા પછી ઉત્પન્ન થયેલા કલ્પમોવાદિય નાશુ ગાન (જેન સિ અવેરિકા)

લઘુ સ્વરૂપ ન વૃત્તિનુ, શ્રદ્ધા વત અભિમાન,
શ્રદ્ધા નહી પરમાર્થને, લેવા લૌકિક માન ૨૮

વૃત્તિનુ ત્વરૂપ શું? તે પણ તે જાણતો નથી, અને 'હું
વતધારી છું' એવું અભિમાન થા તુ ઈશુ ઠે કવચિત્ પન્મા
ર્થના ઉપદેશનો થો. અને તોપણ થોડોમા પાતાન માન
અને પૂતનરારાદિ જતા નહે, અવશ્ય તે માનાદિ પછી
પ્રાપ્ત નહી થાય એમ જાણીને તે પન્માવને ન જુ ડરે નહી
અથવા નિશ્ચયનય? શ્રદ્ધા, માન રાજકની માય,
લોપે મહોત્સવલાગ્ને, માધન રજિત થાય ૨૯

મયવા 'સમયસાર' કે 'યો જ્ઞાનિઠ જેવા ન થો વાચી
તે માન નિશ્ચયનયને શકળ નર ડવી ગીતે શ્રદ્ધા કે? માન
જહેવારૂપે, મનર ના તવાડપ શુભની ડવી ન્પર્યંતા નહી
અને નિશ્ચય, સત્યાજ્ઞ તવા પેરાન્ય, વિવેકાદિ માયા અવ
લાગ્ને લોપે, તેમ જ પોતાને જ્ઞાની માની લઈને માધન
નકિત વતે

જ્ઞાનદગ્ધા પામે નહી, સાધનદગ્ધા ન કાઈ,
પામે તેનો મુખ જે, તે જુડે બન માહી ૩૦

૧ વસ્તુને તાત્પર્યના વિવિધ એકાગ્ર દર્શિનિદુઓ તે નય કહેવાય
શાસ્ત્રજ્ઞાનની જાળતમા સુખ્યારે નિશ્ચય નય અને અવદાગ નય એરા બે
દર્શિનિદુ હોય નિશ્ચય નય એટલે વસ્તુ તેના પારમાર્થિક સ્વરૂપ જેનુ મા જુ
હોય તેનુ અતિમ દર્શિનિદુ જેમકે વેદાદિ અને આત્મા નિયમ હર્મ-મુક્ત-
મુક્ત એ હર્મના વેપ રહિત એ દત્યાદિ

વ્યવહાર નય એટલે તેથી જુની રીતે વસ્તુસ્વરૂપ અત્યારે જે રીતે
મોજાઈ છે અને જેને આધારે સાધનામાર્ગ વિચારવાનો છે તે દર્શિનિદુ અર્થાત્
આત્મા જધનમા જધારેકો હોઈ દુષ્ટી જણાય છે તેને ગી રીતે ફરી મુક્ત
કરવો દત્યાદિ

તે જ્ઞાનદયા પામે નહીં, તેમ વૈગ્યાનિક સાધનદયા પણ
તેને નથી, જેથી તેણે જીવને જીવે જીવે જીવે જીવે
તે પણ જીવસાગરમાં ફૂટે

એ પણ જીવ મતાર્થમાં, નિજમાનાદિ કાળ,
પામે નહિ પરમાર્થને, અનુ-અધિકારીમાં જ ૩૧

એ જીવ પણ મતાર્થમાં જ વર્તે છે, કેમકે ઉપર કા
જીવ, તેને જેમ કુળધર્માદિની મતાર્થતા છે, તેમ આને જ્ઞાની
જણાવવાના માનની છંદાથી પોતાના ગુણમતનો આગ્રહ છે,
માટે તે પણ પરમાર્થને પામે નહીં, અને અનુ-અધિકારી
એટલે જેને વિષે જ્ઞાન પરિણામ પામવા યોગ્ય નહીં એવા
જીવોમાં તે પણ ગણાય

નહિ કપાય^૧ ઉપગ્રાસતા, નહિ અતર વૈરાગ્ય,
મરણપણુ ન મધ્યસ્થતા,^૨ એ મતાર્થી^૩ દુર્ભાગ્ય ૩૨

જેને ક્રોધ, માન, માયા, લોભરૂપ કપાય પાતળા પડ્યા
નથી, તેમ જેને અતર વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો નથી, આત્મામાં
ગુણ ચક્રલ કરવારૂપ સ્વરણપણુ જેને રડે નથી, તેમ સત્યા
મત્યુત્થના કરવાને જેને અપક્ષપાતારૂપ નથી, તે મતાર્થી^૪
જીવ દુભાગ્ય એટલે જન્મ, જરા, મરણને ઠેકપાવાળા મોક્ષ
માર્ગને પામવા યોગ્ય એવું તેનું ભાવ્ય ન સમજવું

લક્ષણુ કદા મતાર્થીના, મતાર્થ જાવા કાળ,
હવે કહું આત્માર્થીના, આત્મ-અર્થ સુખમાજ ૩૩

^૧ કપાય એટલે વાસના આવેન ચિત્તમગ્ન ગોચરને જેને કહેવા
કહું તે આત્માને કહે-એટલે જીવ દે દલે તે કાંઈ માન માયા અને
લોભ કપાય કહેવાય છે

^૨ મધ્યસ્થતા ઉત્તીનતા સચ્ચવરકલિનપણું

એમ મતાની^૧ જીવના લક્ષણ ક્યા તે કહેવાનો હેતુ એ છે કે ગોઈ પણ જીવનો તે જાણીને મતાથ જાય હવે માત્માથી^૧ જીવના લક્ષણ કહીએ કીએ — ત લક્ષણ કેવા છે? તો કે આત્માને ન્યાયાધ સુખની મામનીના હેતુ છે

આત્માવી-લક્ષણ

આત્મજ્ઞાન ત્યા મુનિપણુ, તે સાચા ગુરુ હોય,
બાકી કુળગુરુ કંટપના, આત્માવી^૧ નહિ જોય ૩૪

ત્યા આત્મજ્ઞાન હોય ત્યા મુનિપણુ હોય, મથાત્ આત્મજ્ઞાન ન હોય ત્યા મુનિપણુ ન જ સભવે જ સર્વત્ર પાત્ર ન માણત્ર પાત્ર જ્યા સમકિત એલે આત્મજ્ઞાન છે ત્યા મુનિપણુ જાણે, એમ 'આચાર્ય'ના કથુ છે, એટલે જેમા આત્મજ્ઞાન હોય તે સાચા ગુરુ છે એમ જાણે છે, અને આત્મજ્ઞાનરહિત હોય તોપણુ પોતાના મુખના ગુરુને સદ્ગુરુ માનવા એ માત્ર કંટપના છે, તેથી કાર્ લવચ્છ ન થાય એમ આત્માવી^૧ જુએ છે

પ્રત્યક્ સદ્ગુરુ પ્રાપ્તિનો, ગણે પરમ ઉપકર,
ગણે યોગ^૧ એકલથી, વર્તે આજ્ઞાધાર ૩૫

પ્રત્યક્ સદ્ગુરુની પ્રાપ્તિનો મોટો ઉપકરણ, અથાત્ આજ્ઞાદિથી જે સમાધાન થઈ રહવા યોગ્ય નથી, અને જે હોવા સદ્ગુરુની આજ્ઞા ધ્યાન ક્યા વિના જતા નથી તે સદ્ગુરુએ ધી સમાધાન વાચ, અને તે હોયો ટણે, માટે પ્રત્યક્ સદ્ગુરુનો મોટો ઉપકરણ જાણે, અને તે સદ્ગુરુ પ્રત્યે મન, વચન, કાયાની એકતાવી આજ્ઞાનિતિ પણ વર્તે

૧ ગણ એટલે પ્રાપ્તિ, ક્રિયા કાયા વચન અને મનની ક્રિયા એ યોગ કહેવાય છે (વત્તાવ. ૧-૧)

એક હોય ત્રણ કાળમાં, પરમારથનો પથ,
પ્રેરે તે પરમાર્થને, તે વ્યવહાર સમત ૧ ૩૬

જો જાગને નિરે પરમાર્થનો પથ એટલે મોક્ષનો ના
એક હોવો જોઈએ, અને એવી તે પરમાર્થ સિદ્ધ થાય તે
વ્યવહાર હવે માન્ય રાખવા જોઈએ જીને નહી

એમ વિચારી અતરે, મોઘે મહુગુરુ યોગ,
ક્રમ એક આત્માર્થનું, જીને નહિ મનઝોગ ૩૭

એમ અતરમાં વિચારીને જે ૧૦ગુરુના યોગનો શોધ
કરે, માન એ- આત્માર્થની ઇચ્છા નખે, પણ માનપૂનઃ
સિદ્ધિરિદ્ધિની નહી ઇચ્છા રાખે હી, — એ મેળ જેના
મનમાં નથી

કપાયની ઉપરાતતા, માત્ર મોક્ષ અભિલાષ,
સવે ખેદ, નાપ્રીદયા, ત્યા આત્માર્થ નિવાસ ૩૮

ત્યા પ્રાય પાતળા પગ્યા છે માન એ- મોક્ષપદ સિવાય
બીજા કાઈ પદની અભિલાષા નથી, સનાત પર જેને વૈરાગ્ય
વર્તે છે, અને પ્રાપ્તિમાત્ર પર જેને દયા છે, એવા હવેને વિરે
આત્માર્થનો નિવાસ થાય

દશા ન એવી જ્યાં મુધી, હવ લહે નહિ જોગ,
મોક્ષમાર્ગ પામે નહી, મટે ન અતર ઝોગ, ૩૯

ત્યા મુધી એવી જોગદયા હવ પામે નહી, ત્યા મુધી
તેને મોક્ષમાર્ગની પ્રાપ્તિ ન થાય, અને આત્મપ્રતિરૂપ
અનત ૬૭ને હેતુ એવો અતરઝોગ ન મટે,

આવે ત્યા એવી દશા, મહાગુરુબોધ મુલાય,
તે બોધે મુવિચારણા, ત્યા પ્રગટે મુખદાય ૪૦

। એવી દશા ત્યા આવે ત્યા સદગુરુનો બોધ થોભે અર્થાત
ચન્નિહામ પામે, અને તે બોવના ચન્નિહામથી મુખદાયક એવી
મુવિચારણા પ્રગટે

ત્યા પ્રગટે મુવિચારણા, ત્યા પ્રગટે નિજ જ્ઞાન,
જે જ્ઞાને લય મોહ થઈ, પામે પદ નિરાપુ ૪૧

ત્યા મુવિચારણા પ્રગટે યા આત્મજ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય,
અને તે જ્ઞાનથી મોહનો ક્ષય કરી નિવાળપદને પામે

ઉપજે તે મુવિચારણા, મોક્ષમાર્ગ સમજાય,
ગુરુશિષ્યસંવાદથી, લાખુ પદ્મપદ આપી ૪૨

જેવી તે મુવિચારણા ઉત્પન્ન થાય, અને મોક્ષમાર્ગ
સમજવામાં આવે ત છ પદપે ગુરુશિષ્યના સંવાદથી કરીને
અહીં ૪૩

પદ્મપદામકવન

‘આત્મા છે’ ‘તે નિત્ય છે’, ‘છે કર્તા નિજકર્મ’,
‘છે ભોજા’ વળી ‘મોક્ષ છે’, ‘મોક્ષ ઉપાય મુધર્મ’ ૪૩

‘આત્મા છે’, ‘તે આત્મા નિત્ય છે’, ‘તે આત્મા
‘ચોતાના કર્મનો નતા છે’, ‘તે કર્મનો ભોજા છે’, ‘તે કર્મમાંથી
મોક્ષ થાય છે’, અને ‘તે મોક્ષનો ઉપાય એવો સત્ધર્મ છે’

૧ ૭૫ વિશે અન્ય વિવરણ માટે જુઓ પુસ્તકને અતે દર્શાવે

પટ્ટસ્થાનકે સ શ્લેષમા, પટ્ટદર્શન પણુ તેહ,
સમજવા પરમાર્થને, કહ્યા જાનીએ એહ ૪૪

એ છ ત્યાનકે અથવા ■ પદ બહી મ શ્લેષમા ૬ ૥ છે,
અને વિચાર કરવાની પટ્ટદર્શન પણુ ત ૪ છે પરમાર્થ
સમજવાને માટે જાનીપુરુષે એ છ પદો ૬ ૥ છે

શ કા — શિષ્ય ઉવાચ

[આત્માના હોવાપણુરૂપ પ્રથમ સ્થાનકની શિષ્ય શ કા કહે છે —]

નથી દૃષ્ટિમા આવતો, નથી જણાતુ રૂપ,
ખીજો પણુ અનુભવ નહી, તેથી ન જીવન્મુરૂપ ૪૫

દૃષ્ટિમા આવતો નથી, તેમ તેનું કંઈ રૂપ જણાતુ નથી,
તેમ રૂપશાદિ ખીજા અનુભવથી પણ જણવાપણુ નથી, માટે
જીવનું સ્વરૂપ નથી, અથાત જીવ નથી

અથવા દેહ જ આત્મા, અથવા ઇન્દ્રિય પ્રાણુ,
મિથ્યા જુદો માનવો, નહી જુદુ એ ધાણુ ૪૬

અથવા દેહ છે તે જ આત્મા છે, અથવા ઇન્દ્રિયો છે તે
આત્મા છે, અથવા શ્વાસોચ્છવાસ છે તે આત્મા છે, અર્થાત્
એ ની એના એક દેહરૂપે છે, માટે આત્માને જુદો માનવો
તે મિથ્યા છે, કેમકે તેનું કશું જુદું એ ધાણુ એટલે ચિહ્ન
નથી

વળી જો આત્મા હોય તો, જણાય તે નહિ કેમ ?
જણાય જો તે હોય તો, ઘટ પટ આદિ જેમ ૪૭

અને જો આત્મા હોય તો તે જણાય શા માટે નહી ?
જો ઘટ, પટ આદિ પદાર્થો છે તો જેમ જણાય છે, તેમ
આત્મા હોય તો શા માટે ન જણાય ?

માટે છે નહિ આત્મા, મિથ્યા મોક્ષ ઉપાય,
એ અતર શક્તિ તો, સમન્વિત મદુપાય ૪૮

માટે જાત્રા છે નહીં, મને જાત્રા નથી એટલે તેના મોક્ષના અર્થે ઉપાય કરવા તે ફાકટ છે, એ માં । અતઃની યજ્ઞનો વર્ધ પત્તુ ચંદુપાય સમજાવો એવે નમાધાન દોષ તો હો

સમાધાન — તરુણુ વાન

[આદમા ઉ, એમ ૧૨ગુરુ -ભાષાન કરે ■ -]

શાન્ત્યો દેહાધ્યાન્તથી, આત્મા દેહ સુમાન,
પપુ તે બન્ને વિન્ન છે, પ્રગટ લક્ષણો વાન ૪૯

હેલાવ્યાનથી એટલે અનાદિગથી અજ્ઞાનને લીધે રહેતો પરિચય છે, તેથી આત્મા દેહ જેવો અર્થાત તને દેહ જાન્યો છે, પણ આત્મા અને દેહ બન્ને ભુલ છે, કેમકે બેય ભુલો ભુલ લક્ષણથી પ્રગટ જ્ઞાનમા આવે છે

ભાર્યો દેહાધ્યાત્મી, આત્મા દેહ મમાન,
પણ તે બન્ને સિત્ત છે, જેમ અગ્નિ ને ગ્યાન ૫૦

અનાદિમાયી અજ્ઞાનને લીધે દેહના પરિચય તરીકે દેહ જ આત્મા ભાન્યો છે, અવધા દેહ જેવા આત્મા ભાન્યો છે, પણ જેમ તરનાર ને મ્યાન, મ્યાનરૂપ લાગતા જતા બને જુગ જુગ છે, તેમ આત્મા અને દેહ બને શુદ્ધ જુગ છે

જે દ્રવ્ય છે દર્શિતો, જે બાહ્ય છે ૩૫,
અબાધ્ય અનુભવ જે રહે, તે છે જીવ-૫૩૫ ૫૩

તે આ મા દૃષ્ટિ એટલે આખવી કયાવી દેખાય ? કેમકે
બ્રહ્મો તેનો તે જોનાર ઇશ્વરનાદિ ઉપને જે જાણે છે,
અને મર્વને બાધ કરતા કરતા ગર્હ પણ પ્રગટે જેનો બાધ
કરી શકે તે નવી એવો બાધી જે અનુભવ નહિ છે, તે અવનુ-
ભવ છે

છે હૃદય પ્રત્યેકને, નિજ નિજ વિષયનું જ્ઞાન,^૧

પાચે હૃદયના વિષયનું, પણ આત્માને જ્ઞાન ૫૦

જો હૃદયની બાજબી ત જો હૃદય જાણે છે, પણ ચક્ષુ-
હૃદય તેને જાણતી નથી, અને ચક્ષુ-હૃદયે જોઈ તે કણે હૃદય
જાણતી નથી અથવા જો સૌ હૃદયને પોતપોતાના વિષયનું
જ્ઞાન છે, પણ બીજી હૃદયોના વિષયનું જ્ઞાન નથી, અને
આત્માને તો પાચે હૃદયના વિષયનું જ્ઞાન છે અથવા જે તે
પાચે હૃદયોના બ્રહ્મ જોવા વિષયને જાણે છે તે 'આત્મા'
છે, અને આત્મા વિના એકેક હૃદય એકેક વિષયને બ્રહ્મ
જોમ જો તે પણ ઉપચારની કડુ છે

દેહ ન જાણે તેહને, જાણે ન હૃદય પ્રાણ,

આત્માની સત્તા વડે, તેહ પ્રવર્તે જાણ ૫૩

દેહ તેને જાણતો નથી, હૃદયો તેને જાણતી નથી,
અને જ્ઞાનસ્વરૂપ પ્રાણ પણ તેને જાણતો નથી, તે સૌ એક
આત્માની સત્તા બાબીને પ્રવર્તે છે, નહીં તો જડપણે પડ્યા
રહે છે, જોમ જાણ

મર્વ અવસ્થાને પ્રિયે, ન્યારો મદા જણાય,

પ્રગટતપ ચૈતન્યમય, એ એ જાણ સદાય ૫૮

૧ પાશવર — કાન ન જાણે આખને આખ ન જાણે કાન,

જાનત, સ્વપ્ન અને નિદ્રા એ અવસ્થામા વર્તતો હતા તે તે અવસ્થાઓથી જુદો જે રજા કરે છે, અને તે અવસ્થા વ્યતીત થયે પણ જેનું ટોવાપણું છે, અને તે તે અવસ્થાને જે જાણે છે, એવો પ્રગટ સ્વરૂપ ચૈતન્યનય છે, મથાત્ જાણ્યા ન કરે છે એવો જેનો સ્વભાવ પ્રગટ છે, અને એ તેની નિશાની સદાય વર્તે છે, કોઈ દિવસ તે નિશાનીનો ભગ થતો નથી

ઘટ, પટ આદિ જાણુ તું, તેથી તેને માન,
જાણનાર તે માન નહિ, કહીએ કેવું જ્ઞાન ? ૫૫

ઘટ, પટ, આદિને તું પોતે જાણે છે, તેથી 'તે છે એમ તું માને છે, અને જે તે ઘટ, પટ આદિનો જાણનાર છે તેને માનતો નથી, એ જ્ઞાન તે કેવું કહેવું ?

પરમ બુદ્ધિ કૃષ્ણ દેહમા, સ્થૂળ દેહ મતિ અટપ,
દેહ હોય જે આત્મા, ઘટે ન આમ વિકટપ ૫૬

કૃષ્ણ દેહને વિષે પરમ બુદ્ધિ જોવામા આવે છે, અને સ્થૂળ દેહને વિષે ચોક્કસ બુદ્ધિ પણ જોવામા આવે છે, જે દેહ જ આત્મા હોય તો એવો વિકટપ એટલે વિગ્રહ ધરાવનાર વખત ન આવે

જડ ચૈતનનો સિન્ન છે, કનળ પ્રગટ સ્વભાવ,
એકપાત્ર પામે નહીં, ત્રણે કાળ દ્વયભાવ ? ૫૭

જડ કાળે જેમા જાણવાનો સ્વભાવ નથી તે જડ, અને સદાય જે જાણવાના સ્વભાવવાન છે તે ચૈતન, એવો જોયનો

કવળ બુદ્ધો સ્વભાવ છે, અને તે કાઈ પણ પ્રકારે એકપણ પામવા યોગ્ય નથી. શ્વે કાળ જડ જરૂરભાવે, અને ચેતન ચેતનભાવે રહે એવો જોયનો બુદ્ધો બુદ્ધો દ્વૈતભાવ પ્રસિદ્ધ જ અનુભવાય છે.

આત્માની શકા કરે, આત્મા પોતે આપ,
શકનો કરનાર તે, અચરજ એહ અમાપ ૫૮

આત્માની શકા આત્મા પોતે કરે છે જે શકનો કરનાર છે, તે જ આત્મા છે તે જાણતા નથી, એ માપ ન થઈ શકે એવું આશ્ચર્ય છે.

શકા—નિમ્ન ઉચ્ચ

[આત્મા નિત્ય નથી એમ સિમ્બ કહે છે —]

આત્માના અસ્તિત્વના, આપે કહ્યા પ્રકાર,
મ ભવ તેનો થાય છે, અતર ક્યે વિચાર ૫૯

આત્માના દોષાપણા વિરે આપે જે જે પ્રકાર કહ્યા તેનો અતન્મા વિચાર કરવાની સભવ થાય છે.

ખીજી શકા થાય ત્યાં, આત્મા નહિ અવિનાશ,
દેહયોગથી ઊપજે, દેહવિયોગે નાશ ૬૦

પણ ખીજી એમ શક થાય છે, કે આત્મા છે તોપણ તે અવિનાશ એટલે નિત્ય નવી, પણ કાળ હોય એવો પદાર્થ નથી, માત્ર દેહના સંયોગથી ઉત્પન્ન થાય, અને વિયોગે નાશ પામે.

અથવા વસ્તુ ક્ષણિક છે, ક્ષણે ક્ષણે પલટાય,
એ અનુભવથી પણ નહીં, આત્મા નિત્ય જણાય. ૬૧

અથવા વસ્તુ ક્ષણે ક્ષણે બદલાતી જોવામા આવે છે, તેથી સર્વ વસ્તુ ક્ષણિક છે, એ અનુભવથી જોતા પણ આત્મા નિત્ય જણાતો નથી

સમાધાન — સદ્ગુરુ ઉવાચ

[આત્મા નિત્ય છે, એમ સદ્ગુરુ સમાધાન કરે ■ -]

દેહ માત્ર મ યોગ છે, વળી જડ કે પી દ્રવ્ય,
ચેતનના ઉત્પત્તિ કય, કેના અનુભવ વચ્ચે ? ૬૨

દેહમાત્ર પન્માપુનો ન યોગ છે, અથવા ન યોગે કંઈ આત્માના સંબંધમાં છે વળી તે દેહ જડ છે, કે પી છે, અને દ્રવ્ય એટલે બીજા કોઈ દ્રષ્ટાનો તે જાતવાનો વિષય છે, એટલે તે પોતે પોતાને જાણતો નથી તો ચેતનના ઉત્પત્તિ અને નાશ તે કયાથી જાતો ? તે દેહના પરમાપુએ પન્માપુનો વિચાર કરતા પણ તે જડ જ છે, એમ સંનત્ય કે તથી તેમાથી ચેતનની ઉત્પત્તિ થવા યોગ્ય નથી, અને ઉત્પત્તિ વધા યોગ્ય નથી તેથી ચેતન તેમા નાશ પણ પામવા યોગ્ય નથી વળી તે દેહ કે પી એટલે શૂણાદિ પન્જિભવાળો છે, અને ચેતન દ્રષ્ટા છે, ત્યારે તેના સંયોગથી ચેતનની ઉત્પત્તિ શી થીતે થાય ? અને તેમા કય પણ કેમ થાય ? દેહમાથી ચેતન ઉત્પન્ન થાય છે, અને તેમા જ નાશ પામે છે, એ વાત કેના અનુભવને વચ્ચે ગઈ ? અર્થાત્ એમ કોણે જાણ્યું ? કેમકે જાણનાર એવા ચેતનની ઉત્પત્તિ દેહથી પ્રથમ છે નહીં, અને નાશ તો તેથી પહેલા છે, ત્યારે એ અનુભવ કયો કેને ?

શ્રીમદ્ રામચંદ્રનું વિવેચન.—

શુનુ સ્વરૂપ અવિનાશી એટલે નિત્ય ત્રિમુખ રહેવાવાળું સહસ્ત્ર નથી દેહના યોગથી એટલે દેહના જ મ સાથે તે જન્મે કે અને દેહના

દેવગ બુદ્ધો સ્વભાવ છે, અને તે ડોઈ પણ પ્રકારે એકપણ પામવા યોગ્ય નથી તથા જડ જડલાવે, અને ચેતન ચેતનલાવે નહિ એવો જોયનો બુદ્ધો બુદ્ધો દૈતભાવ પ્રસિદ્ધ જ અનુભવાય છે

આત્માની શકા કરે, આત્મા પોતે આપ,
શકાનો કરનાર તે, અચરજ એહ અમાય ૫૮

આત્માની શકા આત્મા પોતે કરે છે જે શકાનો કરનાર છે, તે જ આત્મા છે તે બાબતો નથી, એ માય ન થઈ શકે એવું આશ્ચર્ય છે

શકા—સિમ્બ ઉવાચ

[આત્મા નિત્ય નથી એમ સિમ્બ કહે છે —]

આત્માના અસ્તિત્વના, આપે કર્યા પ્રકાર,
મ ભવ તેનો થાય છે, અતર કયે વિચાર ૫૯

આત્માના દોષાપતા વિષે આપે જે જે પ્રકાર જણાવે તેનો અત્મા વિચાર કરવાની સભવ વાય છે

બીજી શકા થાય ત્યાં, આત્મા નહિ અવિનાશ,
દેહયોગથી ઊપજે, દેહવિયોગે નારા ૬૦

પણ બીજી એમ શકા થાય છે, કે આત્મા છે તોપણ તે પ્રવિનાશ એટલે નિત્ય નથી, તથા કાગ દોષ એવો પદાર્થ નથી, માત્ર દેહના સંયોગથી ઉત્પન્ન થાય, અને વિયોગે નાશ પામે

અથવા વસ્તુ ક્ષણિક છે, ક્ષણે ક્ષણે પલટાય,
એ અનુભવની પણ નહીં, આત્મા નિત્ય જણાય. ૬૧

જેના અનુભવમા એ ઉત્પત્તિ અને નાશનું જ્ઞાન વર્તે તે જ્ઞાન તેથી જુદા વિના કોઈ પ્રકારે પણ સંભવતું નથી, અર્થાત્ ચેતનના ઉત્પત્તિ, લય થાય છે, એવા કોઈને પણ અનુભવ થવા યોગ્ય છે નહીં.

શ્રીમદ્ રાજવશ્વતુ વિચેચન —

હેતી ઉત્પત્તિ અને દેહતા યથા ના. જેના અનુભવમા વર્તે છે તે તે દેહથી જુદો ન હોય ના. કોઈ પણ પ્રકારે દેહની ઉત્પત્તિ અને લયનું જ્ઞાન થાય નહીં. અર્થાત્ જની ઉત્પત્તિ અને લય જે જાણે છે તે તેથી જુદો જ હોય. એ તે ઉત્પત્તિસ્વરૂપ ન હોય પણ તેનો જાણનાર હોય. માટે તે જેની જો તુ કેમ થાય?

જે મ યોગો દેખીએ, તે તે અનુભવ દશ્ય,
હીપને નહિ સ યોગથી, આત્મા નિત્ય પ્રત્યક્ષ ૬૮

જે જે મ યોગો દેખીએ હીપને તે તે અનુભવસ્વરૂપ એવા આત્માના દશ્ય છે, એટલે કે તેને આત્મા જાણે છે, અને તે સંયોગનું સ્વરૂપ વિચારતા એવો કોઈ પણ સંયોગ સમજાતો નથી. કે જેવી આત્મા ઉત્પન્ન થાય છે, માટે આત્મા મ યોગથી નહીં ઉત્પન્ન થયેનો એવા છે, અર્થાત્ મ યોગી છે, સ્વાભાવિક પદાર્થ છે, માટે તે પ્રત્યક્ષ 'નિત્ય' સમજાય છે.

શ્રીમદ્ રાજવશ્વતુ વિચેચન —

જે જે દેહમાં સંયોગ દેખાય છે તે તે અનુભવસ્વરૂપ એવા આત્માના દશ્ય છે, અર્થાત્ આત્મા તેને જાણે છે અને જાણે છે એના પદાર્થ છે તે મારા સંયોગોનો વિચાર કરી જાણે તે કોઈ પણ સંયોગોની અનુભવસ્વરૂપ એવા આત્મા ઉત્પન્ન થઈ શક્યા યોગ્ય તમને જણાશે નહીં કોઈ પણ સંયોગ તમને જાણતા નથી અને તમે તે સર્વ, સંયોગોને જાણો છો એ જ તમારું તેની જાણપણું અને

નિયોગે એટલે દેહના નાશથી તે નાશ પામે છે એ બાજુ કાંડુ સમાધાન
આ પ્રમાણે નિવારણ —

દેહ છે તે ડાલે માન અયોગ અબધે છે, પણ હાનુ, મૂળ
સ્વરૂપ દેહના થસાનું કષ્ટ તે કારણ નથી અથવા દેહ છે તે માન
સંયોગથી ઉત્પન્ન થયેલા એના પાશ છે નથી તે જડ એટલે કોઈને
જાગતો નથી પોતાને તે જાણતો નથી તો બીજાને શું જાણે? વળી
દેહ રૂપી કે રૂઝાઈ સમાનસાથે કે અને ચતુરો રિત્ય છે એ
પ્રમાણે દેહનું સ્વરૂપ કે તો તે ચેતનના ઉત્પત્તિ અને લયને ત્રી રીતે
જાણે? અથવા પોતાને તે જાણતો નથી તો મારાથી આ ચેતન
દેહના થયું છે એમ ત્રી રીતે જાણે? અને માગ હી જવા
પડી આ જાન હી જસે અર્થાત્ ના। પામો? મેં જા. એવો
દેહ ત્રી રીતે જાણે? કેમકે જાણનારો પદાય તો જાણનાર જ રહે છે
દેહ જાણનાર અર્થ રાગતો નથી તો પડી ચેતનના ઉત્પત્તિ લયનો
અનુભવ દેને વલ હવે.

દેહને વ તો કહેનાય એવું કે જ નહીં કેમકે તે પ્રત્યક્ જડ
છે, અને તેનું જડપણ જાણનારો એવો તેથી બિન્ન બીજો પાથ પશ્ય
સમજાય છે

તે કી પ્રેમ મહિમ કે ચેતનના દેહનિર્ગમ ચેતન જાણ છે
તો તે વાત તો બોલના જ નિમ પામે છે કેમકે, ચેતનના ઉત્પત્તિ,
લય જાણનાર તરીકે ચેતનનો જ અભિમત કરતો પડે એવો એ
વચન તો માત્ર અપસિદ્ધાન્તરૂપ આ નેત્રમાન થયું જેમ ‘મારા
મોતમાં દુઃખ નથી એવું સ્વપ્ન કોઈ કહે તેમ ચેતનના ઉત્પત્તિ, લય
ચેતન જાણે કે માટે ચેતન નિત્ય નથી એમ કહીએ તે, તેનું પ્રમાણ
થયું તે પ્રમાણનું કેવું વચાવ પાડું છે તે તમે જ નિવારી બુદ્ધિ

જેના અનુભવ વચ એ, ઉત્પન્ન લયનું જ્ઞાન,
તે તેવી જુદા વિના, થાય ન કેમે જ્ઞાન. ૬૩

ક્રોધાદિ પ્રકૃતિઓનું વિરોધપણ મર્ષ વગેરે પ્રાણીમાં જન્મથી જ જોવામાં આવે છે, વર્તમાન દેહે તો તે અભ્યાસ કર્યો નથી, જન્મની સાથે જ તે છે, એટલે એ પૂર્વજન્મનો જ મન્દાન છે, જે પૂર્વજન્મ જીવની નિત્યતા સિદ્ધ કરે છે

શ્રીમદ્ રામચંદ્રનું વિવેચન —

સપના જ મર્ષી ક્રોધનું વિરોધપણ જોવામાં આવે છે પારૈનાને વિષે જ મર્ષી જ નિર્હિંસકપણ જોવામાં આવે છે માત્ર આદિ જન્મોને પૂના તેને પૂર્વાથી દુઃખ થાય છે એવી ભયસરતા પ્રથમથી તેના અનુભવમાં નહીં કે તેથી તે નારી જવાનો પ્રયત્ન કરે છે કર્ષક પ્રાણીમાં જ મર્ષી પ્રીતિન ધર્મમાં સમતાનું કર્ષક માં રિશેર નિમયતાનું કર્ષકમાં ગભીરતાનું, કર્ષકમાં વિરોધ ભયસરતાનું કર્ષકમાં કામાં પ્રત્યે અસંગતાનું, અને કર્ષકમાં આદારાદિ વિષે અધિઃ અધિક હુમ્મપણાનું વિરોધપણ જોવામાં આવે છે એ આદિ બેદ એટલે ક્રોધાદિ સરના ન્યાયધિપણ્યા આદિથી તેમ જ તે તે પ્રકૃતિઓ જન્મથી સદ્ચારીપણે રહી જોવામાં આવે છે તેથી તેનું મરણ પૂર્વના સસ્મરણ જ સંભવે છે

કાપિ એમ કહે કે ગર્ભમાં વીર્ય-રેતના ગુણના યોગથી તે તે પ્રકારના ગુણો ઉત્પન્ન થાય છે પણ તેમાં પૂર્વજન્મ કર્ષક મરણજન નથી એ કહેવું પણ મર્યાદા નથી જે માન્યો ક્રમને વિરોધ વિરોધ પ્રીતિવાળા જોવામાં આવે છે, તેના પુત્રો પરમ વીતગમ જોવા બાળ પણાથી જ જોવામાં આવે કે વળી જે માન્યોમાં ક્રોધનું વિરોધપણ જોવામાં આવે છે, તેની સતતિમાં ગમતાનું વિરોધપણ દૃષ્ટિગોચર થાય છે તેથી રીતે થાય? વળી ને વીર્ય-રેતના તેના ગુણો સંભવતા નથી, કેમકે તે વીર્ય-રેત પોતે એતન નથી તેમાં રેતન સચરે છે એટલે દેહ ધારણ કરે છે એથી ફરીને વીર્ય-રેતને આથમે ક્રોધાદિ ભાવ ગણી શકાય નહીં એતન વિના કોઈ પણ સ્થળે તેના ભાવો અનુભવમાં આવતા નથી માત્ર તે એતનાગ્રિત છે એટલે વીર્ય-રેતના ગુણો નથી જેથી તેના ન્યાયધિકે જી ક્રોધાદિનું ન્યાયધિકપણ મુખ્યપણે ધર્મ શક્યા

અસ યોગીપણુ છે એમ્હે કે કોઈ પણ સયોગીની જેની ઉત્પત્તિ થઈ શકી નથી, 'કોઈ પણ સયોગી જેની ઉત્પત્તિ માટે અનુસરમા આવી શક્યા નથી, જે જ સયોગી પીએ તેથી તે અનુસર ન્યારા તે ન્યારા જ માત્ર તેને જાણી શકે છે જે અનુસરમા આત્માને તમે નિત્ય અસ્પર્શ એટલે તે સયોગીના અવસ્થા સ્વપ્નને પામ્યો નથી, એમ જાણો

જડથી ચેતન ઊપજે, ચેતનથી જડ થાય,
એવો અનુભવ કોઈને, ક્યારે કહી ન યાય. ૬૫

જડથી ચેતન ઊપજે, અને ચેતનથી જડ ઉત્પન્ન થાય
એવો કોઈને જાણે ની પણ અનુભવ થાય નહી

કોઈ સયોગીની નહિ જેની ઉત્પત્તિ થાય,
નાશ ન તેનો કોઈમા, તેથી નિત્ય સદાય ૬૬

જેની ઉત્પત્તિ કોઈ પણ સયોગીની થાય નહી, તેનો
નાશ પણ કોઈને વિષે થાય નહી, માટે આત્મા ત્રિગુણ
'નિત્ય' છે

શ્રીમદ્ શાન્તિ સ્તોત્ર વિવેચન —

કોઈ પણ સયોગીની જે ઉત્પન્ન ન થયુ દોષ અર્થાત્ પોતાના
સ્વભાવથી જીવે જે પદાય સિદ્ધ હોય તેનો લય બીજા કોઈ પણ
પદાર્થમા થાય નહી અને જે બીજા પદાર્થમા તેનો લય થતો હોય,
તો તેમાંથી જેની પ્રથમ ઉત્પત્તિ થી જોઈતી હતી, નહી તો તેમાં
તેની લયરૂપ અવસ્થા થાય નહી માટે આત્મા અનુત્પન્ન અને અનિનાશી
જાણીને નિત્ય છે એવી પ્રતીતિ રહી ચોક્કસ લાગશે

'કોધાદિ તરતમ્યતા, સર્પાદિકની માંય,
પૂર્વજન્મ સંસ્કાર તે, જીવ નિત્યતા ત્યાય ૬૭

કોધાદિ પ્રતિઓનું વિશેષપણ નર્મ વગેરે પ્રાણીમાં જન્મથી જ જોવામા આવે છે, વર્તમાન દેહે તો તે અભ્યાસ કર્યો નથી, જન્મની નાથે જ તે છે, એટલે એ પૂર્વજન્મનો જ સન્દર્ભ છે, જે પૂર્વજન્મ જીવની નિત્યતા સિદ્ધ કરે છે થીસ, રાજચક્રનું વિવેચન —

સપના જ મથી કોધનું વિરોધપણ જોવામા આવે કે પાદેવાને વિરે જ મથી જ નિર્દોષકપણ જોવામા આવે ■ માંડ આદિ જાતુઓને પગલાં તેને પડવાથી દુઃખ થાય છે એવી ભયસભા પ્રથમથી તેના અનુનરમાં હી છે, તેથી તે નામી જવાનો પ્રયત્ન કરે છે કર્મક્રમ પ્રાણીમાં જ મથી પ્રીતિનું, કર્મક્રમ સનનાનું કર્મક્રમ વિશેષ નિભવનાતું કર્મક્રમ ગંભીરતાનું, કર્મક્રમ વિશેષ ભયનનાનું કર્મક્રમ માર્માદિ પ્રત્યે અજાણનું અને કર્મક્રમ આદારાદિ વિર અધિક અધિક ભુલ્લપણાનું વિશેષપણ જોવામા આવે કે એ આદિ બેદ એટલે કોધાદિ સજ્જાના ન્યાયધિપણા આદિથી તેમ જ તે તે પ્રતિઓ જ મથી સદ્મારીપણે રહી જોવામાં આવે છે તેથી તેનું કારણ પૂર્વના સરખા જ સજાવે છે

અપિ એમ કહીએ કે કર્મક્રમ વીર-રેતના ગુણના ચોગથી તે તે પ્રકારના ગુણો ક્રિપ્ત થાય છે પણ તેના પૂર્વજન્મ કર્મક્રમ મરણનું નથી એ દેહેનું પશુ થયાથ નથી જે માનવો કામને વિરે વિશેષ પ્રીતિવાળા જોવામા આવે છે, તેના પુત્રો પરમ વીતરામ જેવા બાળ પક્ષાથી જ જોવામા આવે છે વળી જે માનવોમાં કોધનું વિરોધપણ જોવામા આવે છે તેની સતતિના સમતાનું વિરોધપણ ચિત્તોચર થાય છે તે ધી રીતે થાય વળી તે વીર-રેતના તેના ગુણો સભવના નથી, કેમકે તે વીર-રેત પોતે ચેતન નથી તેમાં ચેતન સચર છે એટલે દેહ ધારણ કરે ■ એથી કરીને વીર-રેતને આશયે કોધાદિ ભાવ મણી સમાય નહી ચેતન વિના તે પશુ સ્વયે તેના ભાવો અનુભવમા આવતા નથી માત્ર તે ચેતનાગ્રિત છે એટલે વીર-રેતના ગુણો નથી જેથી તેના ન્યાયિકો કહી કોધાલિનું ન્યાયિકપણ મુખ્યપણે થઈ શક્યા

ચોખ્ખી ચેતનના ઓછા અધિમ પ્રયોગથી કોઈના પૂતાધિકપણ થાય છે, જેથી ગર્જના વીણ-રેતનો કુચુ નદી, પણ ચેતનનો તે ગુણને આશ્રય છે અને તે પૂતાધિકપણ તે ચેતનના પૂર્વના અભ્યાસથી જ સમયે કે કેમકે મરણિના મર્યાદા ઉપસ્થિતિ ન થાય. ચેતનનો પૂર્વપ્રયોગ તથા પ્રારંભ એવો તે સરસ નો જેથી આ દેશમાં પ્રયમના સરમરેતો અનુભવ થાય છે અને તે સરમરે પૂર્વજન્મ સિદ્ધ કરે છે, અને પૂર્વજ મની સિદ્ધિથી આત્માની નિત્યતા સહેજે મિદ્ધ થાય છે

આત્મા દ્રવ્યે નિત્ય છે, પર્યાયે પલટાય,
બાળાદિ વય ત્રણનું જ્ઞાન એકને થાય ૬૮

આત્મા વસ્તુપણે નિત્ય ૯ નમયે સમયે જ્ઞાનાદિ પશ્ચિમના પલટવાવી તેના પર્યાયનું પલટવાપણું છે (૬૬ સમુદ્ર પનટાતો નવી, માન મોડ પલટાય છે, તેની પેઠે) જેમ બાળ, યુવાન અને વૃદ્ધ એ ત્રણ અવસ્થા છે, તે આત્માને વિભાવથી પચાય છે, અને બાળ અવસ્થા તરફતા આત્મા બાળક જણાતો, તે બાળ મનસ્થા હાડી જ્યાં સુવાવસ્થા પ્રવેશ કરી ત્યારે યુવાન જણાયો, અને યુવાવસ્થા તણ વૃદ્ધાવસ્થા પ્રવેશ કરી ત્યારે વૃદ્ધ જણાયો એ ત્રણ અવસ્થાનો ભેદ થયો તે પર્યાયભેદ છે, પણ તે ત્રણ અવસ્થામા આત્મ દ્રવ્યનો ભેદ થયો નહીં, અનાત અવસ્થાઓ બદલાઈ પણ આત્મા બદલાયો નથી આત્મા એ ત્રણ અવસ્થાને જાણે છે, અને તે ત્રણ મનસ્થાની તેને જ સ્મૃતિ છે ત્રણ અવસ્થામા આત્મા એક હોય તો એમ મને, પણ જો આત્મા કાણે કાણે બદલાતો હોય તો તેવો અનુભવ અને જ નહીં

અથવા જ્ઞાન ક્ષણિકનું, જ વ્યાપી વદનાર,
વદનારો તે ક્ષણિક નહિ, કર અનુભવ નિર્ધાર. ૬૯

વગી અનુક પદાર્થ દ્વણિક છે એમ જે બાલો છે, અને દ્વણિક પદાર્થ કહે છે તે કહેનાર ન પાત્ર બાલનાર દ્વણિક દોષ નહીં, કેમકે પ્રથમ દ્વણે અનુભવ વધે તને બીજે દ્વણે તે અનુભવ ફરી રાખાય, ત બીજે દ્વણે પોતે ન દોષ તો ક્યાવી કહે? નાદે એ અનુભવની પણ આ માત્ર અસિદ્ધિપાતો નિદાય કરે

ક્યાંકે કોઈ વસ્તુનો, કેવળ દોષ ન નાન,
ચેતન પામે નાન તો, કેમ બળે તપાસ ૭૭

વગી કોઈ પણ વસ્તુનો કોઈ પણ કાળે નવગ તો નાશ થાય ન નહીં, નાન અવન્વાતર થાય, માટે ચેતનનો પણ કેવળ નાશ થાય નહીં અને અવન્વાતરે નાશ થતા પ્રિય તો તે કમા બળે, અવવા ક્ષણ પ્રાપ્ત અવન્વાતર પામે તે તપાસ અથાત્ પદાર્થ પદાર્થ ફરી બાય છે, અદ્યતન જ એમ કહે છે કે થટો નાન પામ્યો છે, કઈ મારીપણ નાન પામ્યું નથી તે દિનિનિનિનિ વર્ષ ની સૂચના નૂતન જૂઠા થાય, તાપણ પરમાણુનમૂલકે જે, પણ કેવળ નાશ ન થાય અને તેમાનુ એ પરમાણુ પણ ઘટ નહીં, કેમકે અનુભવની જોતા ૧૫ વાતર થઈ રહ્યું, પણ પદાર્થનો નમૂનાનો નાશ થાય એમ બામી ન રાકવા થોડા નવી એટલે જોતું ચેતનનો નાશ થઈ, તાપણ કેવળ નાશ તો નહીં ન રાખાય નહીં, અવન્વાતરે નાશ જોવાય. જેન વટ ફરી નીકળે કમી પાણી મૂલકે સ્થિતિના રહે, તેમ ચેતનનો અવન્વાતરે નાશ તાર કહેવો હોય, તો તે ની સ્થિતિમા રહે, અવના ઘટના પરમાણુઓ જેમ પરમાણુઓમા જાળ્યા તેમ ચેતન કઈ વસ્તુમા જાળવા થોડા ૭ તે તપાસ, અર્થાત્ એ પ્રમાણે અનુભવ કરી જોઈશ તો કોઈમા નહીં જાણી થકના થોડા, અથવા પરવડે

ચોખ્ખ નથી ચેતનના એવા અધિમ પ્રયોગથી કોષાદિનુ મૂળાધિમ્પલ્લ
થાય કે જેવી ગર્ભના નીર્વા-ચેતનો ગુણ નહી, પણ ચેતનનો તે કુચ્છને
આથમ કે અને તે મૂળાધિમ્પલ્લુ ને ચેતનના પૂર્વના અન્યાસથી જ
સભર છે કેમકે ગરબુ વિના કયલી દેવલિ ન થાય ચેતનનો પૂર્વપ્રયોગ
તથાગ્રમરે ટોચ તો તે સરખર પર્તે જેથી આ દેહાદિ પ્રથમના સરકારોનો
અનુભવ થાય કે અને ને સરખરો પૂરજ મ સિદ્ધ થર છે, અને
પૂર્વજન્મની સિદ્ધિથી આત્માની વિવિધતા સહેજે મિદ્ધ થાય છે

આત્મા દ્રવ્યે નિત્ય છે, પર્યાયે પલટાય,
બાળાદિ વય વ્રણ્યનુ જ્ઞાન એકને થાય. ૬૮

આત્મા વસ્તુપણે નિત્ય છે સમયે સમયે જ્ઞાનાદિ
પરિભામતા પલટવાવી તેના પર્યાયનુ પલટવાપણ છે (કર્મ
નમુક પલટાતો નથી, માન મોજા પલટાય છે, તેની પેઠે)
એમ બાળ, યુવાન અને વૃદ્ધ એ ત્રણ અવસ્થા છે, તે આત્માને
વિભાવથી પર્યાય છે, અને બાળ અવસ્થા નર્તતા આત્મા
બાળજ બહાતો, ને બાળ અવસ્થા જાડી જ્યાર યુવાવસ્થા
અકલ્પ કમી ત્યા યુવાન જણાયો, અને યુવાવસ્થા તણ વૃદ્ધા
વસ્થા અહા કરી ભારે વૃદ્ધ જણાયો એ ત્રણે અવસ્થાનો
લેહ વયો તે પર્યાયલેહ છે, પણ તે ત્રણે અવસ્થાના આત્મ
દ્રવ્યનો તોડ થયો નહી, અવાત અવસ્થાઓ બદલાઈ પણ
આત્મા બદલાયો નથી આત્મા એ ત્રણે અવસ્થાને જાણે જ
અને તે ત્રણે અવસ્થાની તેને જ સ્મૃતિ છે ત્રણે અવસ્થાના
આત્મા એક હોય તો એમ અને, પણ જો આત્મા ત્રણે સ્થાને
બદલાતો હોય તો તેવો અનુભવ અને જ નહી

અથવા જ્ઞાન ક્ષણિકનુ, જે જાણી વદનાર,
વદનારો તે ક્ષણિક નહિ, કરે અનુભવ નિર્ધાર ૬૯

અવસ્થાતર નહીં પામના યોગ્ય એવું એતન એટલે આત્મા તને લાગ્યમાન થયે

શ કા—શિષ્ય ઉવાચ

[આત્મા કર્મનો કર્તા નથી, એમ શિષ્ય કહે છે —]

કર્તા હવ ન કર્મનો, કર્મ જ કર્તા કર્મ,
અથવા સહજ સ્વભાવ કા, કર્મ હવનો ધર્મ ૭૧

હવ કર્મનો કર્તા નથી, કર્મનો કર્તા કર્મ છે અથવા અનાયાસે તે થયા કંઈ છે એમ નહીં, ને હવ જ તેનો કર્તા છે એમ ખોટો તો પછી તે હવનો ધર્મ જ છે, અર્થાત્ ધર્મ હોવાથી ક્યારેય નિવૃત્ત ન થાય

આત્મા સદા અગ્ર જ ને, કરે પ્રકૃતિ બ ધ,
અથવા ઈશ્વર પ્રેરણા, તેથી હવ અબ ધ ૭૨

અથવા એમ નહીં તો આત્મા સદા અસગ્ર છે, અને સત્વાદિ શુભવાળી પ્રકૃતિ કર્મનો બ ધ કરે છે, તેમ નહીં, તો હવને કર્મ કરવાની પ્રેરણા ઈશ્વર કરે છે, તેથી ઈશ્વરે અગ્ર-રૂપ હોવાથી હવ તે કર્મથી 'બ ધ' છે

માટે મોક્ષ ઉપાયનો, કોઈ ન હેતુ જણાય,
કર્મતાણુ કર્તાપણુ, કા નહિ, કા નહિ જાય ૭૩

માટે હવ કોઈ રીતે કર્મનો કર્તા ધર્મ સકેતો નથી, અને મોક્ષનો ઉપાય કરવાનો કોઈ હેતુ જણાતો નથી, કા હવને કર્મનું કર્તાપણુ નથી અને જો કર્તાપણુ હોય તો કોઈ રીતે તે તેનો સ્વભાવ મટવા યોગ્ય નથી

સમાધાન — નરુડુડુ ઉવાચ

[કર્મનું કર્તાપણુ આત્માને લે પ્રકારે છે તે પ્રકારે નરુડુડુ સમાધાન કરે છે -]

હોય ન ચેતન પ્રેરણા, કોણુ અહિં તો કર્મ ?
જડ સ્વભાવ નહિ પ્રેરણા, બુદ્ધો વિચારી ધર્મ ^૧ ૫૪

ચેતન એટલે આત્માની પ્રેરણાઉપ પ્રવૃત્તિ ન હોય, તો કર્મને કાણુ અહણુ કરે ? જડનો સ્વભાવ પ્રેરણા નથી જડ અને ચેતન બેયના ધર્મ વિનાગી બુદ્ધો

શ્રીમદ્ રામચદ્રનુ ચિવેચન —

જો ચેતનની પ્રેરણા ન હોય તો કર્મ મહુ અહણુ કરે ? પ્રેરણા પહેલે અહણુ કરાવવારૂપ સ્વભાવ જગો છે જ નહીં અને એમ હોય તો ઘડ પટ્ટા પચુ કોષા જાનમા પરિણમવા નેઈએ અને કર્મના મહણુના પોવા નેઈએ પચુ તેવો અનુભવ તો માર્ગને ક્યારે પચુ થતો નથી નેથી ચેતન એટલે જીવ મમ અહણુ કરે છે એમ સિદ્ધ થાય છે અને તે માટે કર્મનો તાં ક્ષીએ છીએ અર્થાત્ એમ જીવ કર્મનો કર્તા છે

મમના કર્તા કર્મ કહેવાય કે કેમ ? તેનુ રચુ સમાધાન આથી થને કે જડ કર્મમા પ્રેરણારૂપ ધર્મ ની હાજરી ને તે રીતે અહણુ કરવાને અસમથ છે અને કર્મનુ કાવાપણુ અને છે કેમકે તેને વિષે પ્રેરણાવહિ છે

જો ચેતન કરેતુ નથી, નથી થતા તો કર્મ,
તેવી નહજ સ્વભાવ નહિ, તેમ જ નહિ જીવધર્મ ૭૫

આત્મા જો કર્મ કરેતો નથી, તો તે થતા નથી, તેથી સહજ સ્વભાવે એટલે મનાયાને તે ધાય એમ કહેતુ ઘટતુ

નહી, તેમ જ તે જીવનો ધર્મ પણ નહી, કેમકે સ્વભાવનો નાશ થાય નહી, અને આત્મા ન કરે તો ઠમ થાય નહી, એટલે એ ભાવ ટળી ચકે છે, માટે તે આત્માનો સ્વાભાવિક ધર્મ નહી

કેવળ હોત અમ જ જો, ભાગત તને ન કેમ ?

અમ જ છે પરમાર્થથી, પણ નિજભાને તેમ ૭૬

કેવળ જો અમ જ હોત, અર્થાત્ ક્યાં પછી તેને ધર્મનું કરવાપણું ન હોત તો તને પોતાને તે આત્મા પ્રથમથી કેમ ન ભાનત ? પરમાર્થથી તે આત્મા અસજ છે, પછી તે તો જ્યારે સ્વરૂપનું ભાન થાય ત્યારે થાય

કર્તા ઈશ્વર કોઈ નહિ, ઈશ્વર સુદ્ધ સ્વભાવ,

આથના ઘેરકે તે ગણ્યે, ઈશ્વર દોષપ્રભાવ ૭૭

જાતનો અથવા જીવનો ધર્મનો ઈશ્વર કર્તા કોઈ છે નહી, સુદ્ધ આત્મસ્વભાવ જોનો વયો કે તે ઈશ્વર છે, અને તેને જો પ્રેર-એટલે ધર્મકર્તા ગણીએ તો તેને દોષનો પ્રભાવ થયો ગણીએ જોઈએ, માટે સ્વિચ્છી પ્રેરણા જીવના ધર્મ કન્વામા પણ હોવાય નહી

શ્રીમદ્ શાન્ત્યશ્તુ વિવેચન —

હવે તમે અનાયાસથી તે ધર્મો થતા હોય એમ શત્રુ તે વિચારીએ અનાયાસ એટલે શુ ? આદર્શથી નહી ચિતવેનું ? અથવા આદર્શનું વર્ષ પણ જૂલન ગા પ્રત્યેનું નહી ? અથવા ઈશ્વરાદિ ધર્મ કર્મ વાગાડી તેથી થયેનું ? અથવા ત્રુતિ પરાબે વળી તેથી થયેનું ? એવા મુખ્ય ચાર પ્રશ્નો અનાયાસનાપણું વિચારના ગોચર છે પ્રથમ પ્રશ્ન આત્માએ નહી ચિતવેનું એવો છે જે નેમ થતું હોય તો તે ધર્મનું જાણપણું રહેતું જ નથી અને જ્યાં આજણું રહે નહી

ત્ય કમનુ દાસ્યુ સજારુ નથી અને જીવ તો પ્રલય નિતવન
રે છે અને શ્રદ્ધાવદ્યુ કરે જે એન અનુભવ થાય ■

જેના તે કોઈ રીતે પ્રવર્તે તો જ નથી તેના કોઈક બાવ તેને
નિશ્ચય થતા જ નથી તેથી એમ વલ્યાય છે કે નદી નિતવેલા અથવા
અન્યાથી નદી પ્રવર્તેલા એવાં મનોનુ શ્રદ્ધા તેને થવાયોગ્ય નથી,
મેને એ બંને પ્રકારે અનાયાસ નાંનુ શ્રદ્ધા સિદ્ધ થતુ નથી

ત્રીજો પ્રકાર ઈશ્વરાદિ કોઈ કમં રાગાદી દે તેથી અનાયાસ
કમનુ શ્રદ્ધા થાય છે એમ કહેએ તો તે બદલુ નથી પ્રથમ તો
ઈશ્વરનુ સ્વરૂપ નિશ્ચયુ થયે છે અને એ પ્રસંગ થતુ વિશેષ સમજવા
યોગ્ય છે તથાપિ અને ઈશ્વર કે ચિત્તુ આદિ મ્થાને કોઈ રીતે સ્વીકાર
કરી લઈએ છીએ અને તે પર વિચાર કરીએ છીએ —

તે ઈશ્વરાદિ મ્થાના વગર પ્રકાર દોષ તો તો જીવ નામનો વચ્ચે
કેઈ રીતુ પદ્ય રહ્યો નહીં કેમ? પ્રેરણાદિ ધમે કરીને તેનુ અસ્તિત્વ
સમજાતું હતુ તે પ્રેરણાદિ તો ઈશ્વરના દ્વા અથવા ઈશ્વરના મુલ્ય
દ્વા તો પડી બાકી જીવનુ સ્વરૂપ શુ રહ્યુ કે તેને જીવ એને આત્મા
કીએ? એને કમં ઈશ્વરેગિત નહીં પણ આત્માના પોતાના જ
રેલા હોવા યોગ્ય છે

તેમ, ચોથા વિષય આત્માદિ પરાણે વળગવાથી કમ થતા હોય
તે વિષય પણ મ્થાથ નથી કેમકે પ્રત્યક્ષાદિ જરૂ છે તેને આત્મા
શ્રદ્ધા ન કરે તો તે કી રીતે વળગવા યોગ્ય થાય? અથવા કમનુ
ખીજુ નામ પ્રત્યક્ષ છે એટલે મનોનુ મ્થાપણુ કમને જ મ્થેના મગજર
થતુ તે તો પૂર્વ નિરોધી દેખા થુ કે પ્રત્યક્ષ નહીં તો અત પ્રેરણા
કમ શ્રદ્ધા પ્રે તેથી આત્મામાં ક્ષાંપણુ રાગો કે એમ કીએ, તો
તે શુ એકાને સિદ્ધ નથી અત પ્રેરણા પશુ ચેતનની પ્રેરણા વિના
અત પ્રેરણાદિપે ત્રયમ પ્રે જ કથાથી? ચેતન જે કમંવગી રહ્યુનુ મનન
કરવા અવલમન લે છે તે અત પ્રેરણા કે જે ચેતન મનન કરે નહીં,

તો કંઈ તે વળગણીમા મનન કરનાનો ધર્મ નથી તે તો માન ૪૩ છે મેતનની પ્રેરણાથી ચેતન તેને અવગણીને કંઈ નહણું કરે એ લેથી તેના રિમે મ્તાપણુ આરોપાય છે પણ મુખ્યપણે તે મેતન મ્મનો મ્તા છે

આ રથને તમે વેતાહિ દષ્ટિએ વિચાર્યો તો અમાગ આ વામ્યો પ્રાતિગત પુરુષના હેના લાગશે પણ ત્વ જે પ્રમર કહ્યો છે તે સમજવાથી નમને તે વાકાની યથાતયતા નાતો અને પ્રાતિગતપણુ આસ્થમાન નહી થાય

જો કોઈ પણ પ્રમરે આત્માનુ મનુ કર્તાવણુ ન હોય, તો કોઈ પણ પ્રકારે તેનું ભોક્તૃત્વપણુ પણ ન હર અરે ત્યારે મેમ ૪ હોય તો પછી તેના કોઈ પણ પ્રમરના દુ ખોનો સભર આત્માને ન જ થતો હોય, તો પછી વેતાહિ અરે સર્વ દુ ખથી કાય થનાનો જે માર્ગ ઉપદેશો તે શા માટે ઉપદેશો છે? આ સુધી આત્મનાન થાય નહી ત્યા સુધી દુ ખની આત્મતિક નિવૃત્તિ થાય નહી એમ વેદાતાહિ કહે છે તે જો દુ ખ ન જ હોય તો તેની નિવૃત્તિનો ઉપાય શા માટે કહેવો જોઈએ? અને કર્તાવણુ ન હોય તો દુ ખનું ભોક્તૃત્વપણુ કયાથી હોય? એમ વિચાર કરવાથી કર્મનું કર્તાત્વ હરે છે

હવે અમે એક ત્રત થવા યોગ્ય છે અને તમે પણ તે પ્રત કરો એ કે જો કર્મનું કર્તાવણું આત્માને માનીએ તો તો આત્માનો તે ધર્મ હરે અને જે જેનો ધર્મ હોય તે ક્યારે પણ ઉઠેડ થના યોગ્ય નહી અર્થાત્ તેનાથી નેન બિન્ન પડી શકવા યોગ્ય નથી જેમ અગ્નિની ઉચ્ચુત્ત અથવા પ્રમર તેમ ' એમ જ જો મનુ મ્તાપણુ આત્માનો ધર્મ હરે તો તે નાશ પામે નહી

ઉત્તર — સર્વ પ્રમાણાવના સ્વીમર્ષો વિના એમ હરે પણ વિચારમાન હોય તે કોઈ એક પ્રમાણાવ સીકરીને બીજા પ્રમાણાવને નાથ ન કરે 'તે જીવને કર્મનું કર્તાવણું ન હોય' અથવા 'હોય તો

તે પ્રીત થવા ચેત્ત નથી, એ આ પ્રત કર્યાના ઉત્તરમા વનુ કર્મનું કૃત જણાવ્યું છે કર્મનું કર્તૃત હોય તો તે દમે જ નહીં એમ નર્વ સિદ્ધાંત સમજવો ચેત્ત નથી કેમકે જે જે કાર્મ પશુ વનુ પ્રહસુ ખી નેત્ય તે છોડી રમય એને ત્યાગી રમય કમકે તે તેને તાંકારી સ્વભાવે છે સદગ્ગ સ્વભાવે નથી અને તે કર્મને મે તમને અનાદિ વ્રમ કહ્યો કે અર્થાત્ તે કર્મનું કર્તાપણુ અજ્ઞાનથી પ્રતિપાન કયુ છે તેથી પશુ તે નિવૃત્ત થવા ચેત્ત કે એમ સાથે સમજવુ ઘટે છે જે જે વ્રમ હોય કે તે તે વસ્તુની દીનગી સ્થિતિની માન્ય રૂપ હોય કે અને તેથી તે દગવા ચેત્ત છે એમ મૂઝામઝામાંથી જાણ્યુકિ હોવાનો હેતુ એ છે કે અજ્ઞાને કરીને પશુ જે આત્માને કર્તાપણુ ન હોય તો તો કયુ ઉપદેશાથી શ્રવણ વિચાર જ્ઞાન અદિ સમજવાનો હેતુ રહેતો નથી હવે અહીં આગળ જવનુ પરમાર્થે જે કર્તાપણુ તે તે કીએ છીએ

ચેતન જે નિજ જ્ઞાનમા, કર્તા ગ્રાપ સ્વભાવ,
વર્તે નહિ નિજ જ્ઞાનમા, કર્તા કર્મ-પ્રભાવ ૭૮

આત્મા જે પોતાના શુદ્ધ ચેતન્યાદિ સ્વભાવમા વર્તે તો તે પોતાના તે જ સ્વભાવનો કર્તા છે, અર્થાત્ તે જ સ્વરૂપમા પરિણમિત છે, અને તે શુદ્ધ ચેતન્યાદિ સ્વભાવના જ્ઞાનના વર્તતો ન હોય ત્યાર કર્મભાવનો કર્તા છે

થીમદ્ શામથકતુ વિવેચન -

પોતાના સ્વરૂપના જ્ઞાનમા આત્મા પોતાના સ્વભાવનો એમલે ચેતન્યાદિ સ્વભાવનો જ નર્ત છે અન્ય કોઈ પશુ કર્માદિનો કર્તા નથી અને આત્મા જ્યારે પોતાના સ્વરૂપના જ્ઞાનમા વર્તે નહીં ત્યારે કર્મના પ્રભાવનો કર્તા કહ્યો છે

પરમાર્થે તો જીવ અક્રિય છે એમ વેદાતાદિનું નિર્ણય છે અને જિનપ્રવચનમા પશુ સિદ્ધ એટલે શુદ્ધાત્માનુ અક્રિયપણુ છે, એમ નિર

ર્થ ૭ ત્યાં અમે આત્માને શુદ્ધિપ્રાપ્તિમાર્ગ કર્તા હોવાથી સક્રિય કહ્યો, એવો સંદેહ બંધ થવા યોગ્ય કે તે સંદેહ આ પ્રકારે શમાવવા યોગ્ય કે — શુદ્ધાત્મા પરચોમનો પરભાવનો અને વિભાવનો ત્યાં કર્તા નથી માટે મક્રિય કહેવા યોગ્ય છે પણ ચૈતન્યાદિ સ્વભાવનો પણ આત્મા કર્તા નથી એમ જો કહીએ તો તો પડી તેનું કર્મ પણ સ્વરૂપ ન રહે શુદ્ધાત્માને યોગ — ક્રિયા નહીં હોવાથી તે અક્રિય છે પણ સ્વાભાવિક ચૈતન્યાદિ સ્વભાવરૂપ ક્રિયા હોવાથી તે સક્રિય છે ચૈતન્યાત્મપણું આત્માને સ્વાભાવિક હોવાથી ત્યાં આત્માનું પરિણમવું તે એકાત્મપણું જ છે અને તેથી પરમાયનવથી સક્રિય એવું વિરોધ પણ ત્યાં પણ આત્માને આપે શમ્ય નહીં નિજ સ્વભાવમા પરિણમવારૂપ મક્રિયતાથી નિજ સ્વભાવનું કર્તાપણું શુદ્ધાત્માને છે તેથી કેવળ શુદ્ધ સ્વધર્મ હોવાથી એકાત્મપણું પરિણમે છે તેથી અક્રિય કહેતા પણ દોષ નથી જે વિચારે સક્રિયતા મક્રિયતા નિરૂપણ કરી છે તે વિચારના પરમાર્થને ઝાલીને સક્રિયતા, અક્રિયતા કહેતા નશા દોષ નથી

શ્લોક — શિષ્ય ઉવાચ

[તે કર્મનું ભોક્તાપણું કયને નહીં હોય? એમ પ્રાચ્ય કહે છે -]

ભુવ કર્મ કર્તા કહો, પણ ભોક્તા નહિ સોય,

ગુ સમજે જડ કર્મ કે, ફળ પરિણામી હોય? ૭૬

ભુવને કર્મનો કર્તા કહીએ તોપણ તે કર્મનો ભોક્તા ભુવ નહીં ઠરે, કર્મજ જડ એવા કર્મ ગુ સમજે કે તે ફળ દેવામા પરિણામી થાય? અર્થાત્ ફળદાતા થાય?

ફળદાતા ઈશ્વર ગણ્યે, ભોક્તાપણું મધાય,

એમ કહે ઈશ્વરતાણું, ઈશ્વરપણું જ જાય ૮૦

ફળદાતા ઈશ્વર ગણીએ તો ભોક્તાપણું સાધી ચક્રીએ, અર્થાત્ ભુવને ઈશ્વર કર્મ ભોજવાવે તેથી ભુવ કર્મનો ભોક્તા

સિદ્ધ થાય, પણ પરને ફગ દેવા આદિ પ્રવૃત્તિવાળો ઈશ્વર
હાથીએ તો તેનું ઈશ્વરપણું જ રહેતું નથી, એમ પણ પાછો
વિરોધ આવે છે

શ્રીમદ્ રાજચંદ્રનું વિવેચન —

‘ ઈશ્વર સિદ્ધ થયા વિના એટલે મનુષ્ય તૃતીય કોઈ પણ ઈશ્વર
માં વિના જગતની વ્યવસ્થા રહેતી સંભવતી નથી એવા અભિપ્રાય
પરથી ત્રીસે પ્રમાણે વિચારવા ગોચર છે —

તે મનના ફગને ઈશ્વર આવે કે એમ ગણીએ તો ત્યાં ઈશ્વરનું
ઈશ્વરપણું જ રહેતું નથી એમ પરને ફગ દેવા આદિ પ્રપચ્ચમા પ્રવ
ર્તતા ઈશ્વરને દેશદિ અનેક પ્રકારનો જ ચલે સંભવે છે અને તેથી
યથાર્થ શુદ્ધતાનો જગ થાય છે મુક્ત થવ જોમ નિશ્ચિય છે એટલે
પરજાવાદિનો કર્તા નથી જો પરજાવાદિનો મ્તા થાય તો તેને પણ
પરજાવાદિના મ્તાપણનો પ્રસંગ આવે છે અને મુક્ત થવ કરતા તેનું
ન્યૂનત્વ કરે છે તેથી તો તેનું ઈશ્વરપણું જ હિ-કે વા જોવી સ્થિતિ
થાય છે

વળી થવ અને ઈશ્વરનો સ્વભાવબેદ માનતા પણ અનેક દોષ
સંભવે છે અને તે જો ચૈતન્યસ્વભાવ માનીએ તો અને સમાન ધર્મના
કર્તા થયા તેમાં ઈશ્વર જગતમાં એ અથવા કર્મેનું ફગ આપનારપ
કાય કરે જો મુક્ત ગણાય અને થવ એકમાત્ર દેહાદિ સૃષ્ટિ રચે,
જો પોતાના કર્મેનું ફગ પામવા માટે ઈશ્વરાશ્રય મદદનું કરે તેમ જ
મવમા ગણાય એ યથાર્થ વાત દેખાતી નથી જેની વિનમતા કેમ
સંભવિત થાય ?

વળી થવ કરતા ઈશ્વરનું સામર્થ્ય મિથેન માનીએ તોપણ વિરોધ
આવે છે શુદ્ધ ચૈતન્ય એવા મુખ્ય થવમા અને તે ઈશ્વરમાં બેદ પડવા
ન જોઈએ અને ઈશ્વરની કર્મના ફગ આપનાદિ કાર્ય ન થયા જોઈએ
અથવા મુક્ત જીવથી પણ તે કાર્ય થવું જોઈએ અને ઈશ્વરને જો

અ. ૧૬. રતનસ્વરૂપ ગણીએ તો તો સચ્ચરી હવો જેવી તેની સ્થિતિ
 હર ત્યા પછી સવરૂપિ ગુણનો સભવ કયાપી થાય ? અથવા દેહધારી
 મનુષ્યની જે તેને દેહધારી નરના ઈશ્વર માનીએ તોપણ સ્વર્ગકર્મ
 જ. ૧૭. તરૂં પિયેઃ સ્વભાવ ઈશ્વરમા આ ગુણને લીધે માનવા
 મોઝ થાય ? અને દેહ તો નાશ પામવા યોગ્ય છે તેથી ઈશ્વરનો પણ
 દેહ નાશ પામે અને તે મુક્ત થયે મંદિગતૃત્વ ન રહે એ આદિ અનેક
 પ્ર. ૧ થી ઈશ્વરને મંદિગતૃત્વ ગટેલા ઘણા આવે છે અને ઈશ્વરને તેને
 સ્વરૂપે માનતા તેનું ઈશ્વરપણ ત્યાપણ સમાન થાય છે

ઈશ્વર સિદ્ધ થયા વિના, જગત નિયમ નહિ હોય,
 પછી શુભાનુભ કર્મના, લોગ્યસ્થાન નહિ હોય ૮૫

તેવો ક્ષણકાલા ઈશ્વર સિદ્ધ થતા નથી એટલે જગતનો
 નિયમ પણ કોઈ રહે નહીં, શુભાનુભ કર્મ લોગવવાના કોઈ
 ન્યાયનું પણ હર નહીં, એટલે જીવને કર્મનું લોગતૃત્વ કયા રહ્યું ?

નમાધાન — નહિયુરું ઉવાચ

[જવને પોતાના કરેલા કર્મનું લોગતાપણુ છે એમ સહયુક
 નમાધાન કરે છે. —]

ભાવકર્મ નિજ કટપના, માટે ચેતનરૂપ,
 જીવવીર્યની સ્ફુરણા, ગ્રહણ કરે જડધૂપ ૮૬

ભાવકર્મ જીવને પોતાની જાતિ છે, માટે ચેતનરૂપ છે
 અને તે જાતિને અનુયાયી વર્ષ જીવવીર્ય સ્ફુરણમાન થાય
 છે તેથી જડ એવા દ્રવ્યકર્મની વર્ગણા તે ગ્રહણ કરે છે

ધીમહ રાજન્વણુ વિવેચત. —

કર્મ જ છે તો તે શું સમજે કે આ જીવને આ રીતે મારે
 ક્ષણ આપણુ અથવા તે સ્વરૂપે પરિણમતું ? માટે જીવ મનો ભોક્તા
 થવો નભરતો નથી એ આરાક્રમ સમાધાન નીચેથી થશે —

જીવ પોતાના સ્વરૂપના અજ્ઞાનથી કર્મનો કર્તા છે તે અજ્ઞાન તે
ચેતન્ય છે નથીત જીવની પોતાની ક્રિયા છે અને તે ક્રિયાનો
અનુસરીને તેના વીપરિત્યક્તી સ્મૃતિ થાય છે અથવા તેનું સાનિધ્ય
ન નુષાણીયરૂપે પરિણમે છે, અને તેથી જગતી વૃષ્ટિ એટલે કલ્પક્રમરૂપ
પુરુષની વચલાને તે મહત્ત્વ કરે છે

ઝેર મુદ્ધા મમજે નહી, જીવ ખાય ફળ વાય,
એમ શુભાશુભ કર્મનું, ભોક્તાપણુ જણાય ૮૩

ઝેર અને અમૃત પોતે અણુતા નથી કે ગમારે આ
જીવને ફળ આપવું છે, તોપણ જે જીવ ખાય છે, તેને ત ફળ
વાય છે, એમ શુભાશુભ કર્મ, આ જીવને આ ફળ આપવું
છે એમ બાણુતા નથી, તોપણુ મહત્ત્વ કરના જીવ, ઝેર અમૃતના
પરિણામની રીતે ફળ પામે છે

ધીન, રાજચક્રનું વિવેચન —

ઝેર અને અમૃત પોતે એમ સમજતા નથી કે અમને ખાનારને
મૃત્યુ દીનારના થાય છે પણ સ્વભાવે તેને જીવ કરનાર પ્રત્યે જેમ
તેનું પરિણમવું થાય છે તેમ જીવના શુભાશુભ કર્મ પણુ પરિણમે
છે અને ફળ સમુપ થાય કે એમ જીવને મરેનું બાક્તાપણ
સમજાય છે

એક રાક ને એક નૃપ, એ આદિ જે લેદ,
કરણુ વિના ન કાર્ય તે, તે જ શુભાશુભ લેદ ૮૪

એક રાક છે ને એક રાજા છે, એ આદિ શબ્દથી
ની રાણ, ડાંડપણુ, કુરૂપપણુ, મરૂપપણુ એમ ઘણું વિચિત્રપણુ
છે, અને એવો જે લેદ રહે છે તે, મર્યાદા મમાનતા નથી તે જ
શુભાશુભ કર્મનું ભોક્તાપણુ છે, એમ નિદ્ધા રહે છે, એમક
કારણુ વિના કાર્યની ઉત્પત્તિ થતી નથી

શ્રીમદ્ રાજચક્ર વલેચન —

તે શુભાશુભ કર્મનું કાળ ન થતું હોય, તો એક રાત્રી અને એક રાત્રી એ જાતિ જે બેદ છે તે ન થતા જોઈએ કેમકે જીવપણું સમાન છે તથા મનુષ્યનું સમાન છે, તે સરને મુખ અથવા દુષ્પણ સમાન જોઈએ જેને બદલે આવું મિથિપણ જણાય છે, તે જ શુભાશુભ કર્મથી ઉત્પન્ન થયેનો બેદ છે કેમકે મરણ વિના પાપની ઉત્પત્તિ નથી, એમ શુભ અને અશુભ કર્મ જોવામાં છે

ફળદાતા ઈશ્વરતાણી, એમા નથી જરૂર,
કર્મ સ્વભાવે પરિણમે, થાય ભોગથી દૂર ૮૫

ફળદાતા ઈશ્વરની એમા કંઈ જરૂર નથી એમ અને અમૃતની રીતે શુભાશુભ કાળ સ્વભાવે પરિણમે છે, અને નિઃસત્ત્વ થયેથી એમ અને અમૃત ફળ જેતા જેમ નિવૃત્ત થાય છે, તેમ શુભાશુભ કર્મને ભોગવવાથી તે નિઃસત્ત્વ થાય નિવૃત્ત થાય છે

શ્રીમદ્ રાજચક્ર વલેચન —

જરૂર જેરપણે પરિણમે છે અને અમૃત અમૃતપણે પરિણમે છે તેમ અશુભ કર્મ અશુભપણે પરિણમે અને શુભ કર્મ શુભપણે પરિણમે છે, મારે જીવ જેવા જેવા અધ્યવસાયથી કર્મને મદદ કરે છે તેવા તેના રિપામરે કર્મ પરિણમે છે અને જેમ જેમ અને અમૃત પાણીમાં મીઠું નિઃસત્ત્વ થાય છે તેમ ભોગથી તે કર્મ દૂર થાય છે

તે તે ભોગ્ય વિશેષના, ધ્યાનકે દ્રવ્ય સ્વભાવ,

ગાહન માત્ર છે શિષ્ય આ, કહી મ ક્ષેપે આવ ૮૬

ઉલ્લેખ શુભ અધ્યવસાય તે ઉલ્લેખ શુભગતિ છે, અને ઉલ્લેખ અશુભ અધ્યવસાય તે ઉલ્લેખ અશુભગતિ છે, શુભાશુભ અધ્યવસાય મિથગતિ છે અને તે જીવપણામ તે જ

મુખ્યપણે તે ગતિ છે, તથાપિ ઉત્કૃષ્ટ શુભ દ્રવ્યનું બિર્ધગમન, ઉત્કૃષ્ટ અશુભ દ્રવ્યનું અધોગમન, ગુણાગુણની નવ્યત્થિતિ, એમ દ્રવ્યનો વિશેષ સ્વભાવ છે અને તે આદિ દેતૃથી તે તે બોલ્યસ્થાનકે તેવા ચેત્ય છે હે શિષ્ય! જડચેતનના સ્વભાવ નયોનાદિ સૂક્ષ્મગ્વઉપનો અત્રે ઘણો વિચાર સમાય છે, માટે આ વાત ગહન છે, તેપણ તેને સાવ મનપના ગ્રી છે

શ્રીમદ્ રાજચંદ્રનું વિવેચન —

તેમ જ ઈશ્વર જો કર્મકાંક્ષા ન હોય અથવા જાતબતા ન ગ્રહીએ તો કેમ બોલવાના વિશેષ સ્થાનો? એટલે નરક કિ ગતિ આદિ સ્થાન કયાથી તેમ કેમકે તેમા તો ઈશ્વરના કર્મત્તની જરૂર છે એની આશય પછુ કેના ચેત્ય નથી કેમકે મુખ્યપણે તે ઉત્કૃષ્ટ શુભ અધ્યવસાય ને ઉત્કૃષ્ટ દેવતાકે છે, અને ઉત્કૃષ્ટ અશુભ અધ્યવસાય તે ઉત્કૃષ્ટ નરક છે ગુણાગુણ અધ્યવસાય ને મનુષ્ય તિર્થચાં છે અને સ્થાનવિશેષ એસે બધાસો દેવગતિ એ આદિ બે. કે જીવમમ્મકના કર્મવિચાર પછુ તે પરિણામવિશેષ છે એટલે ને તે ગતિઓ જીવના કર્મવિશેષ પરિણામા સિદ્ધિ છે

આ વાત ઘણી ગહન જ એમ અચિત્ત એવું જીવનીય અચિત્ત એવું પુરુગતસામર્થ્ય એના સચેતમનિનેથી લોક પરિણામે છે તેનો વિચાર કરના માટે જોઈ રિસ્તાર કહેવો જઈએ પછુ અને તે મુખ્ય કરીને આત્મા કર્મનો બોક્તા છે એટલો જાણ કરાવવાનો દોષાઈ સાન મહેપે આ પ્રસંગ ખો છે

સાક્ષી—શિષ્ય ઉવાચ

[જીવનો તે કર્મકાંક્ષી બોલ્ય નથી, એમ શિષ્ય કહે છે -]

કર્તા બોલ્યા જીવ હો, પણ તેનો નહિ બોલ્ય,
વીત્યો કાળ અને ત પછુ, વર્તમાન છે દોષ

ઠતાં લોકતા એવ હો, પણ તેથી તેનો મોક્ષ થવા યોગ્ય નથી, કેમકે અનતકાળ થયો તોપણ કર્મ કરવાથી દોષ હતું તેને વિશે વર્તમાન જ છે

શુભ કરે ફળ ભોગવે, દેવાદિ ગતિ માય,
અશુભ કરે નરકાદિ ફળ, કર્મ રહિત ન કયાય ૮૮

શુભ કર્મ કરે તા તેવી દેવાદિ ગતિમા તેનું શુભ ફળ ભોગવે, અને અશુભ કર્મ કરે તો નરકાદિ ગતિને વિષે તેનું અશુભ ફળ ભોગવે, પણ એવ કર્મરહિત કોઈ સ્વર્ગે હોય નહીં

સમાધાન—સદ્ગુરુ ઉવાચ

[તે કર્મમાથી હવનો મોક્ષ થઈ શકે છે, એમ
સદ્ગુરુ સમાધાન કરે છે.]

જેમ શુભાશુભ કર્મપદ, જાણ્યા મરેણ પ્રમાણુ,
તેમ નિવૃત્તિ મરેણતા, માટે મોક્ષ મુજાણુ ૮૯

જેમ શુભાશુભ કર્મપદ તે એવના કરવાથી તે થતા જાણ્યા, અને તેવી તેનું લોકતાપણુ જાણ્યું, તેમ નહીં કરવાથી અથવા તે કર્મનિવૃત્તિ કરવાથી તે નિવૃત્તિ પણ થવા યોગ્ય છે, માટે તે નિવૃત્તિનું પણ સદ્ગુણપદ છે, અર્થાત્ જેમ તે શુભાશુભ કર્મ અફળ જતા નથી, તેમ તેની નિવૃત્તિ પણ અફળ જવા યોગ્ય નથી, માટે તે નિવૃત્તિરૂપ મોક્ષ છે એમ તે વિચક્ષણુ! તું વિચાર

વીત્યો કાળ અનત તે, કર્મ શુભાશુભ ભાવ,
તેહ શુભાશુભ છેદતા, ઊપજે મોક્ષ સ્વભાવ ૯૦

કર્મરહિત અનતકાળ વીત્યો, તે તે શુભાશુભ કર્મ પ્રત્યેની એવની આસક્તિને લીધે વીત્યો, પણ તેના પર

ગ્રામીન યવાલી તે ડમકળ છેદાય, અને તેથી મોક્ષસ્વભાવ પ્રગટ થાય.

દેહાદિક સંયોગનો, આત્મતિક વિયોગ,
મિદ્ધ મોક્ષ નાશ્યત પડે, નિજ અનન મુખભોગ ૬૧

દેહાદિ સંયોગનો અનુક્રમે વિયોગ તો થયા કરે છે, પણ તે પાછો અહણુ ન થાય તે રીતે વિયોગ હવામા આવે તો સિદ્ધસ્વરૂપ મોક્ષસ્વભાવ પ્રગટે, અને શાશ્વતપદે અનન મા માનદ લોખવાય

શકા-શિષ્ય ઉવાચ

[મોક્ષનો ઉપાય નથી એમ શિષ્ય કહે છે -]

હોય કદાપિ મોક્ષપદ, નહિ અવિરોધ ઉપાય,
કર્મો કાળ અનનના, શાથી છેન્ના જાય? ૬૨

મોક્ષપદ કદાપિ હોય તોપણ તે પ્રાપ્ત થવાનો ઠોઈ અવિરોધ એટલે યદ્વાતથ્ય પ્રતીત થાય એવો ઉપાય જણાતો નથી, કેમકે અનન કાળના કર્મો છે, તે આવા અટપાયુષ્ય વાળા મનુષ્યદેહથી કેમ હેવા જાય?

અથવા મત દર્શન ઘણા, કહે ઉપાય અનેક;
તેમા મત સારો કયો, જને ન એક વિવેક ૬૩

અથવા કદાપિ મનુષ્યદેહના અટપાયુષ્ય વગેરેની શકા ડાલી દઈએ, તોપણ મત અને દર્શન ઘણા છે, અને તે મોક્ષના અનેક ઉપાયો કહે છે, અર્થાત્ ઠોઈ કર્મ કહે છે અને ઠોઈ કર્મ કહે છે, તેમા જ્યો મત નાચો એ વિવેક મની શક એવો નથી

કઈ જાતિમા મોક્ષ છે, કયા વેપમા મોક્ષ,
એનો નિશ્ચય ના જને, ઘણા ભેદ એ દોષ ૬૪

બ્રાહ્મણાદિ કઈ જાતિમા મોક્ષ છે, અથવા ક્યા વેપમા મોક્ષ છે, એનો નિશ્ચય પણ ન બની શકે એવો છે, કેમકે તેવા ઘણા બેદો છે, અને એ દોષે પણ મોક્ષનો ઉપાય પ્રાપ્ત થવા થોડ્ય દેખાતો નથી

તેથી એમ જણાય છે, મળે ન મોક્ષ ઉપાય,
જીવાદિ બહુથા તણો. શો ઉપકાર જ થાય ? ૬૫

તેથી એમ જણાય છે કે મોક્ષનો ઉપાય પ્રાપ્ત થઈ શકે એવો નથી, માટે જીવાદિનું સ્વરૂપ બહુવાધી પણ તું ઉપકાર થાય ? અર્થાત્ જો પદને અર્થે જાણવા જોઈએ તે પદનો ઉપાય પ્રાપ્ત થવો અશક્ય દેખાય છે

પાચે ઉત્તરથી થયુ, સમાધાન સર્વાંગ,
સમજી મોક્ષ ઉપાય તો, ઉદય ઉદય મહલાગ્ય ૬૬

આપે પાચે ઉત્તર કહ્યા, તેથી સર્વાંગ એટલે બધી રીતે મારી શકાતું સમાધાન થયું છે, પણ જો મોક્ષનો ઉપાય સમજી તો મહલાગ્યનો ઉદય-ઉદય થાય અને 'ઉદય' 'ઉત્થ' શબ્દ બે વાર છે, તે પાંચ ઉત્તરના સમાધાનથી થયેલી મોક્ષ પદની જિજ્ઞાસાનું તીવ્રપણું દર્શાવે છે

સમાધાન-મહાયુગુ ઉપાય

[મોક્ષનો ઉપાય છે, એમ સહયુગુ સમાધાન કરે છે -]

પાચે ઉત્તરની થઈ, આત્મા વિષે પ્રતીત,
થારો મોક્ષોપાયની, સહજ પ્રતીત એ રીત ૬૭

પાચે ઉત્તરની તારા આત્માને વિષે પ્રતીતિ થઈ છે, તો મોક્ષના ઉપાયની પણ એ જ રીતે તને સહજમા પ્રતીતિ થશે અને 'થશે' અને 'સહજ' એ બે શબ્દ મહાયુગુએ ક્યા છે તે જોને પાચે પદની શકા નિવૃત્ત થઈ છે તેને

નેશોપાય સમઘવો ઠઈ કડણુ જ નથી એમ દર્શાવવા, તથા
શિષ્યનું વિશેષ નિરૂપણ બાબી અવન્ય તેને મોક્ષોપાય
પશ્ચિમમે એમ જાણવાની (તે વાત) ૧૧ છે એમ
નિરૂપણ વાતનો આશય છે

કર્મભાવ અજ્ઞાન છે, મોક્ષભાવ નિજવાસ,
અધમર અજ્ઞાન મમ, નામે જ્ઞાનપ્રકાર ૯૮

કર્મભાવ છે તે જીવન જ્ઞાન છે અને મોક્ષભાવ છે તે
જીવતા પોતાના નવરૂપને વિનિયતિ થવી તે છે અજ્ઞાનનો
સ્વભાવ અધમર જેવો છે તેવી જેમ પ્રમાણ વતા ધણા
કાળનો અધમર જ્ઞાતા નાચ પાને છે, તેમ જ્ઞાનપ્રકાર થતા
અજ્ઞાન પણ નાચ પાને છે

જે જે કરણુ બધના, તેહ બધનો પથ,
તે કરણુ છેદક કરા, મોક્ષપથ ભવઅત ૯૯

જે જે કરણો કર્મબધના છે, તે તે કર્મબધનો મા
૭, અને તે તે કાણોને છેદે એવી જે દવા છે તે મોક્ષનો
માઈ છે, ભવનો અત છે

નન, દ્વેષ, અજ્ઞાન એ, મુખ્ય કર્મની અથ,
થાય નિવૃત્તિ જેહથી, તે જ મોક્ષનો પથ ૧૦૦

૧૧, દ્વેષ અને અજ્ઞાન એનું એકત્વ એ કર્મની મુખ્ય
નાક છે અર્થાત્ એ વિના કર્મનો બધ ન વાય, તેની જેથી
નિવૃત્તિ થાય તે જ મોક્ષનો માઈ છે

આત્મા મત્ ચૈતન્યમય, સ્વાભાવ સંહિત,
જેથી કેવળ પામીએ, મોક્ષપથ તે રીત ૧૦૧

‘સત્’ એટલે ‘અવિનાશી’, અને ‘ચૈતન્યમય’ એટલે
‘સર્વભાવને પ્રમાણ કૃપ સ્વાભાવમય’ ‘અન્ય સર્વ’ વિલાવ

અને દેહાદિ મયોજના આભાનવી રહિત એવો, 'કવન એટલે 'નુદ્ધ આત્મા પામીએ તેમ પ્રવર્તાય તે મોક્ષમાર્ગ છે

કર્મ અનત પ્રકારના, તેમા મુખ્યે આઠ,
તેમા મુખ્યે મોહનીય, હણાય તે ઠહુ પાઠ ૧૦૨

કર્મ અનત પ્રકારના છે, પણ તેના મુખ્ય જ્ઞાનાવરણાદિ આઠ પ્રકાર થાય છે તેમા પણ મુખ્ય મોહનીય કર્મ છે તે મોહનીય કર્મ હણાય તેનો પાઠ મુદ્ ૥

કર્મ મોહનીય ભેદ બે, દર્શન ચારિત્ર નામ,
હણે બોધ વીતરાગતા, અચૂક ઉપાય આમ ૧૦૩

તે મોહનીય કર્મ બે ભેદ છે — એક 'દર્શનમોહનીય' એટલે 'પરમાર્થને વિષે અપરમાર્થબુદ્ધિ અને અપરમાર્થને વિષે પરમાર્થબુદ્ધિરૂપ', બીજી 'ચારિત્રમોહનીય' 'તથારૂપ પરમાર્થને પરમાર્થ જાણીને આત્મસ્વભાવમા જે સ્થિરતા વાય, તે સ્થિરતાને મેધક એવા પૂર્વસંસ્કારરૂપ કપાય અને નોકપાય' તે ચારિત્રમોહનીય

દર્શનમોહનીયને માત્રબોધ, અને ચારિત્રમોહનીયને વીતરાગપણુ નાશ કરે છે આમ તેના અચૂક ઉપાય છે, કેમકે મિથ્યાબોધ તે દર્શનમોહનીય છે, તેનો પ્રતિપક્ષ સત્યાત્મબોધ છે અને ચારિત્રમોહનીય રાગાદિક પરિણામરૂપ છે, તેનો પ્રતિપક્ષ વીતરાગભાવ છે એટલે અધકાર જેમ પ્રકાશ ધવાથી નાશ પામે છે, — તે તેનો અચૂક ઉપાય છે, — તેમ બોધ અને વીતરાગતા દર્શનમોહનીય અને ચારિત્રમોહનીયરૂપ અધકાર ટાળવામા પ્રકાશસ્વરૂપ છે, નાદે તે તેનો અચૂક ઉપાય છે

તથી, સર્વ કમ ક્ષય થઈ ન શકવાથી બીજો જન્મ થવાનો નહીં છે, પણ તે બહુ નહીં, બહુ જ અટપ ‘સમકિત આત્મા પછી જો વમે નહીં, તો ઘણામા ઘણા પદર ભવ થાય,’ એમ જિને કહ્યું છે, અને ‘જે ઉત્કૃષ્ટપણે આરાધે તેનો તે ભવે પણ મોક્ષ થાય’ અને તે વાતનો વિરોધ નથી.

પદ્મપદના પદ્મપ્રશ્ન તે, પૂછ્યા કરી વિચાર, તે પદની સર્વાંગતા, મોક્ષમાર્ગ નિર્ધાર ૧૦૬

હે શિષ્ય ! તે ૭ પદના ॥ પ્રશ્નો વિચાર કરીને પૂછ્યા છે, અને તે પદની સર્વાંગતામા મોક્ષમાર્ગ છે, એમ નિશ્ચય ૭૦ અથાત્ એમાનુ કોર્ડ પણ પદ એકાંતે કે અવિચારથી ઉત્થાપતા મોક્ષમાર્ગ સિદ્ધ થતો નથી.

જાતિ, વેપનો ભેદ નહિ, કયો માર્ગ જો હોય, માથે તે મુક્તિ લહે, એમા ભેદ ન કોય ૧૦૭

જે મોક્ષનો માર્ગ કયો તે હોય તો જમે તે જાતિ કે વેપથી મોક્ષ થાય, એના કંઈ ભેદ નથી જે સાથે તે મુક્તિપદ પામે, અને તે મોક્ષમા પણ બીજા કયા પ્રકારનો જીવનીચ ત્યાહિ ભેદ નથી, અથવા આ વચન કયા તેમા બીજો કંઈ ભેદ એટલે ફેર નથી.

કૃપાયની ઉપશાતતા, માન મોક્ષઅભિલાષ, ભવે ખેદ, અતરદયા, તે કહીએ જિજ્ઞાસ ૧૦૮

કોધાદિ કૃપાય જેના પાતળા પડ્યા છે, માન આત્માને વિરે મોક્ષ થયા સિવાય બીજી કોઈ ઇચ્છા નથી, અને નસારના ભોગ પ્રત્યે ઉદ્ધમીનતા વર્તે છે, તેમ જ પ્રાણી પર અતરથી કયા વર્તે છે, તે જીવને મોક્ષમાર્ગનો જિજ્ઞાસુ કહીએ, અથાત્ તે માર્ગ પામવા ચોક્કસ કહીએ.

તે જિજ્ઞાસુ જીવને, થાય સદ્ગુરુબોધ,
તે પામે સમકિતને, વતે અતરશેધ. ૧૦૮

તે જિજ્ઞાસુ જીવને જે સદ્ગુરુનો ઉપદેશ પ્રાપ્ત થાય
તા તે સમકિતને પામે, અને અતરની શોધમા વતે

મત દર્શન આગ્રહ તજી, વતે સદ્ગુરુલક્ષ,
લહે શુદ્ધ સમકિત તે, જેમા લેહ ન પસ. ૧૧૦

મત અને દર્શનનો આગ્રહ એવી દઈ જે સદ્ગુરુને
લહે વતે, તે શુદ્ધ સમકિતને પામે કે જેમા લેહ તથા પસ નથી

વતે નિજસ્વભાવનો, અનુભવ લક્ષ પ્રતીત,
વૃત્તિ વહે નિજભાવમા, પરમાર્થે સમકિત. ૧૧૧

માત્રસ્વભાવનો ત્યા અનુભવ, લક્ષ અને પ્રતીત વતે
છે, તથા વૃત્તિ આત્માના સ્વભાવમા વહે છે, ત્યા પસ નથી
સમકિત છે

વર્ધમાન સમકિત થઈ, ટાળે મિથ્યાભાસ,
ઉદય થાય ચાગિતનો, વીતસગપદ વાન ૧૧૨

તે સમકિત વધતી જતી ધારાથી હાત્ય છે. એથી જ
આત્માને વિરે મિથ્યાભાસ ભાન્યા છે તેને દાવે, અને
સ્વભાવ સમાધિરૂપ ચારિત્રનો ઉદય થાય, જેવી રીતે કેવળ
હયરૂપ વીતસગ પદમા નિથિતિ થાય.

કેવળ નિજસ્વભાવનું, અખંડ વર્તન
કહીએ કેવળજ્ઞાન તે, દેહ છતાં નિરુ. ૧૧૩

૧ ગાથા ૧૧૦-૧૧૨મા ત્રણ પ્રકારના કોટિઓ દર્શાવેલ છે. ૧૧૩મા કોટિએ કેવળજ્ઞાન વિશે એમનું સ્વભાવનું વર્તન સ્પષ્ટ કર્યું છે. ૧૧૪મા કોટિએ તેને આરોહણ પુસ્તકને અંતે દિપ્તિ ન ૧૮

નર્વ આસાસરહિન માત્મસ્વભાવનુ જ્યા અખડ એટલે
કવારે પણ ખડિત ન વાય, મડન વાય, નાશ ન પામે એવું
જ્ઞાન તો તને કેવળજ્ઞાન જીએ છીએ તે કવળજ્ઞાન પાન્યાથી
ઉત્કૃષ્ટ છન-મુખતદ્યા નિવાણુ, હેલ છતા જ અત્રે અનુભવાય છે

જોટિ વર્ષનુ સ્વપ્ન પણ, જાગત થતા ગમાય,
તેમ વિભાવ અનાદિનો, જ્ઞાન થતા દૂર વાય ૧૧૮

કરોડો વર્ષનુ સ્વપ્ન હોય તોપણ જાગત થતા તરત
થમાય છે, તેમ અનાદિનો વિભાવ છે તે માત્મજ્ઞાન થતા
દૂર થાય છે

છૂટે દેહાધ્યાસ તો, નહિ કર્તા તુ કર્મ,
નહિ ભોક્તા તુ તેહનો, એ જ ધર્મનો મર્મ ૧૧૫

હે શિષ્ય! દેહમા જે આત્મતા મનાઈ છે, અને તેને
લીધે સ્ત્રીપુત્રાદિ સર્વમા અહ મમત્વપણુ વર્તે છે, તે આત્મતા
જે આત્મામા જ મનાય, અને તે દેહાધ્યાસ એટલે દેહમા
આત્મબુદ્ધિ તવા આત્મામા દેહબુદ્ધિ છે તે છૂટે, તો તુ કર્મનો
કર્તા પણ નથી, અને ભોક્તા પણ નથી, અને એ જ ધર્મનો
મર્મ છે

એ જ ધર્મથી મોક્ષ છે, તુ છો મોક્ષ નરૂપ,
અન ત દર્શન જ્ઞાન તુ, અવ્યાબાધ સ્વરૂપ ૧૧૬

એ જ ધર્મથી મોક્ષ છે, અને તુ જ મોક્ષસ્વરૂપ છે,
મવાત શુદ્ધ માત્મપદ એ જ મોક્ષ છે તુ અન ત જ્ઞાન દર્શન
તવા અવ્યાબાધ મુખ-સ્વરૂપ છે

શુદ્ધ શુદ્ધ ચૈતન્યધન, સ્વય જ્યોતિ મુખધામ,
બીજુ કહીએ કેટલુ? કર વિચાર તો પામ ૧૧૭

તુ દેહાદિ સર્વ પદાર્થથી બુદ્ધો છે ડોઠમા આત્મકંઠ્ય
નમતુ નથી, કોઈ તેમા સમતુ નથી, દ્ર ચે દ્ર-ય પદાર્થથી
સમય સિત છે, નાટે તુ શુદ્ધ છે, બોધસ્વરૂપ છે, ચેતન્યપ્ર
દેહાત્મક છે, સ્વચ્છેતોતિ એટલે ડોઠ પલુ તને પ્રગણતુ
નથી, સ્વભાવે જ તુ પ્રમથસ્વરૂપ છે, અને અવ્યાખ્યાય
નુબનુ ધામ એ બીજુ કેટલુ કહીએ? અથવા ઘણુ શું કહેવું?
દૂગમા એટલુ જ નહીએ કીએ, બે વિચાર ન તો તે
પને પામીય

નિશ્ચય સર્વે જ્ઞાનીનો, આવી અત્ર સમાય,
ધરી ભૈનતા એમ કહી, મહજ સમાધિ માલ ૧૧૮

સર્વ જ્ઞાનીઓનો નિશ્ચય અત્રે આવીને સમાય છે, એમ
હીને સદ્ગુરુ ભૈનતા ધરીને સહજ સમાધિમા નિયત થયા,
અથાત્ વાણીયોગની અપ્રવૃત્તિ કરી

શિષ્યબોધમીતપ્રાપ્તિકથન

સદ્ગુરુના ઉપદેશથી, આબ્યું અપૂર્વે જ્ઞાન,
નિજપદ નિજમાહી લણુ, દૂર થયુ અજ્ઞાન ૧૧૯

શિષ્યને સદ્ગુરુના ઉપદેશથી અપૂર્વે એટલે પૂર્વે ડોઠ
વિવસ નહી આવેલુ એવુ જ્ઞાન આબ્યું, અને તેને પોતાનુ
સ્વરૂપ પોતાને વિષે યથાતથ જાણ્યું, અને દેહાત્મબુદ્ધિએ
અજ્ઞાન દૂર થયુ

જ્ઞાન્યુ નિજમ્વરૂપ તે, શુદ્ધ ચેતનારૂપ,
અજર, અમર, અવિનાશી ને, દેહાતીત મ્વરૂપ ૧૨૦

પોતાનુ સ્વરૂપ શુદ્ધ ચેતન્યરૂપ, અજર, અમર, અવિનાશી
અને દેહથી સ્પષ્ટ બુદ્ધ જાણ્યુ

કર્તા લોકતા કર્મનો, વિભાવ વર્તે જ્યાય,
વૃત્તિ વહી નિજભાનમા, થયો અકર્તા ત્યાય ૧૨૧

જ્યા વિભાવ એટલે મિથ્યાત્વ વર્તે છે, ત્યા મુખ્ય નયથી
કર્મનું કર્તાપણુ અને લોકતાપણુ છે, આત્મસ્વભાવમા વૃત્તિ
વહી તેથી અકર્તા થયો

અથવા નિજપરિણામ જે, શુદ્ધચેતનારૂપ,
કર્તા લોકતા તેહનો, નિર્વિકલ્પસ્વરૂપ ૧૨૨

અથવા આત્મપરિણામ જે શુદ્ધ ચેતન્યસ્વરૂપ છે, તેનો
નિર્વિકલ્પસ્વરૂપે કર્તાલોકતા વયો

મોક્ષ કલ્પો નિજશુદ્ધતા, તે પામે તે પ થ,
સમજાવ્યો સ ક્ષેપમા, મઠળ માર્ગ નિર્ઘથ ૧૨૩

આત્માનુ શુદ્ધપદ છે તે મોક્ષ છે અને જેથી તે પમાય
તે તેનો માર્ગ છે, શ્રી મદ્ધુરુએ કૃપા કરીને નિર્ઘથનો સવ
માર્ગ મમજાવ્યો

અહો! અહો! શ્રી સદ્ગુરુ, કરુણાસિ હુ અપાર,
આ પામર પર પ્રભુ કર્યો, અહો! અહો! ઉપકાર ૧૨૪

અહો! અહો! કરુણાના મપાન સમુદ્રસ્વરૂપ આત્મલક્ષ્મીએ
સુતા સદ્ગુરુ, આપ પ્રભુએ આ પામર છુપ પગ આશ્રયકારક
એવો ઉપકાર કર્યો

શુ પ્રભુચરણ કને ધરુ, આત્માથી સા હીન,
તે તો પ્રભુએ આપિયો, વતુ ચરણાધીન ૧૨૫

હુ પ્રભુના ચરણ આગળ શું ધરુ? (મદ્ધુરુ તો પરમ
નિષ્કામ છે, એક નિષ્કામ કરુણાથી માત્ર ઉપદેશના દાતા છે,
પણ શિષ્યધર્મે શિષ્યે આ વચન કહ્યું છે) જે જે જગતમા

આત્મજ્ઞાતિ સમ રોગ નહિ, સદ્ગુરુ વૈધ સુભાણુ,
ગુરુઆજ્ઞા મમ પથ્ય નહિ, ઔપધ વિચાર ધ્યાન. ૧૨૯

આત્માને પોતાના સ્વરૂપનું જ્ઞાન નહીં એવો ખીજો
કોઈ રોગ નથી, સદ્ગુરુ જેવા તેના કોઈ સાચા અથવા
નિપુણ વૈધ નથી, સદ્ગુરુ આજ્ઞાએ ચાલવા સમાન ખીજું
કોઈ પથ્ય નથી, અને વિચાર તથા નિર્દિવ્યાસન જેવું કોઈ
તેનું ઔપધ નથી

જો ઇન્દ્રો પરમાર્થ તો, કરો સત્ય પુરુષાર્થ,
ભવસ્થિતિ આદિ નામ લઈ, છોડો નહિ આત્માર્થ. ૧૩૦

જો પરમાર્થને ઇન્દ્રતા છે, તો સાચો પુરુષાર્થ કરો,
અને ભવસ્થિતિ આદિનું નામ લઈને આત્માર્થને ડેહો નહીં
નિશ્ચયનાણી સાબળી, સાધન તજવા નોય,
નિશ્ચય રાખી લક્ષમા, સાધન કરવા મોય ૧૩૧

આત્મા મમ વ છે, અસંગ છે, મિદ્ધ છે એવી નિશ્ચય-
મુખ્ય પાલી નાભગીને સાધન તજવા ચોક્કસ નથી પણ
તથાકપ નિશ્ચય લક્ષમા નખી સાધન કરીને તે નિશ્ચયસ્વરૂપ
પ્રાપ્ત કરવું

નય નિશ્ચય એકાતથી, આમા નથી કહેલ,
એકાતે વ્યવહાર નહિ, બન્ને માથ રહેલ ૧૩૨

અને એકાતે નિશ્ચયનય કર્યો નથી, મવવા એકાતે
વ્યવહારનય કર્યો નથી, જેમ જ્યાં જ્યાં જેમ ઘટે તેમ માથે
રહ્યા છે

ગઈમતની જે કંટપના, તે નહિ સદ્વ્યવહાર,
જ્ઞાન નહીં નિજરૂપનું, તે નિશ્ચય નહિ સાર ૧૩૩

નરુ મનની કંપના છે તે સદ્વ્યવહાર નથી, પણ
આત્માથીના લક્ષણના કહી તે દયા અને મોક્ષોપાયમા
જિજ્ઞાસુના લક્ષણ આદિ કયા તે સદ્વ્યવહાર છે, જે અત્રે
તો સંક્ષેપમા કહેલ છે પોતાના અવગણ લાન નથી, અથાત્
જેમ દેહ અનુલવમા આવે છે, તેવો આત્માનો અનુલવ
વથો નથી, દેહાધ્યાસ વળે છે, અને જે વેરાધ્યાદિ સાધન
પામ્યા વિના નિશ્ચય પોષાયા કરે છે, તે નિશ્ચય સારભૂત નથી
આગળ જાની, થઈ ગયા, વર્તમાનમા હોય,
થાશે કાળ ભવિષ્યમા, માર્ગભેદ નહિ હોય ૧૩૪

ભૂતનગમા જે જાનીપુરુષ થઈ ગયા છે, વર્તમાનમા
જે છે, અને ભવિષ્યમા થશે, તેને કોઈને માર્ગનો ભેદ
નથી, અથાત્ પરમાર્થે તે સૌનો એક માર્ગ છે, અને તેને
પ્રાપ્ત કરવા ચોક્કસ વ્યવહાર પણ તે જ પરમાર્થસાધકરૂપે
દેશકાળાદિને લીધે ભેદ કહ્યો હોય છતાં એક કૃણ ઉત્પન્ન
કરનાર હોવાથી તેમા પણ પરમાર્થે ભેદ નથી

મર્મ હવ છે મિશ્ર સમ, જે સમજે તે થાય,
મહાગુરુઆજ્ઞા જિનદસા, નિમિત્ત કારણ માલ ૧૩૫

મર્મ હવને વિષે નિશ્ચય સમાન મત્તા છે પણ તે તો
જે સમજે તેને પ્રાપ્ત થાય તે પ્રગટ થવામા મહાગુરુની
આજ્ઞાથી પ્રવર્તેલુ, તથા મહાગુરુએ ઉપદેશેલી એવી જિન
દયાનો વિચાર કરવો, તે જોય નિમિત્ત કારણ છે

ઉપાદાનનું નામ લઈ, જો જે તજે નિમિત્ત,
પામે નહિ સિદ્ધત્વને, રહે જ્ઞાતિમા સ્થિત ૧૩૬

મહાગુરુઆજ્ઞા આદિ તે આત્મસાધનના નિમિત્ત કારણ
છે, અને આત્માના જ્ઞાનદર્શનાદિ ઉપાદાન કારણ છે, એમ

શાસ્ત્રમા કહ્યું છે, તેથી ઉપાદાનનું નામ લઈ જે કોઈ તે નિમિત્તને તજ્યે તે સિદ્ધપણાને નહીં પામે, અને જ્ઞાતિમા વત્યાં ક્યંથે કેમકે સાચા નિમિત્તના નિર્વેધાર્થે તે ઉપાદાનની વ્યાખ્યા શાસ્ત્રમા કરી નથી, પણ ઉપાદાન અબ્યવત સખવાથી તાનુ સાચા નિમિત્ત મળ્યા છતાં કામ નહીં થાય, માટે સાચા નિમિત્ત મળ્યે તે નિમિત્તને અવગણીને ઉપાદાન સન્મુખ કરવું, અને પુરુષાર્થરહિત ન થવું, એવો યાગ્યકારે કહેલી તે વ્યાખ્યાનો પરમાર્થ છે

મુખથી જ્ઞાન કયે અને, અતર છૂટયો ન મોહ,
તે પામર પ્રાણી કહે, માન જ્ઞાનીનો દ્રોહ ૧૩૭

મુખથી નિઃસ્યમુખ્ય વચનો કહે છે, પણ અતરથી પોતાને જે મોહ છૂટયો નથી, એવા પામર પ્રાણી માન જ્ઞાની ઠેકવસવવાની ઠામનાએ સાચા જ્ઞાનીપુરુષનો દ્રોહ કરે છે

દયા, શાંતિ, મમતા, ક્ષમા, સત્ય, ત્યાગ, વૈરાગ્ય,
હોય મુમુક્ષુ ઘટ વિષે, એહ સદાય મુજગ ૧૩૮

દયા, શાંતિ, મમતા, ક્ષમા, સત્ય, ત્યાગ અને વૈરાગ્ય એ શુદ્ધો મુમુક્ષુના ઘટમા મુજગ એટલે જગત હોય, અથવા એ શુદ્ધો વિના મુમુક્ષુપણ પણ ન હોય

મોહભાવ ક્ષય હોય જ્યાં, અથવા હોય પ્રગાત,
તે કહીએ જ્ઞાનીદશા, બાકી કહીએ જ્ઞાત ૧૩૯

મોહભાવનો જ્યાં ક્ષય વયો હોય, અથવા જ્યાં મોહદશા બહુ દીર્ઘ થઈ હોય, ત્યાં જ્ઞાનીની દશા ખૂટીએ, અને બાકી તો જેણે પોતામા જ્ઞાન માની

સકળ જગત તે એક-

તે કહીએ

સમસ્ત જગત જેણે એક લેણુ બાણુ છે, અથવા સ્વપ્ન
લેણુ જગત જેને જ્ઞાનમા વર્તે છે તે જાનીની દશ્યા છે, જાગ્રી
માત્ર વાચ્યાજ્ઞાન એટલે દ્રઢેયમાન જ્ઞાન છે

સ્થાનક પાચ વિચારીને, છઠ્ઠે વર્તે જેહ,
પામે સ્થાનક પાચમુ, એમા નહિ સ દેહ ૧૮૧

પાચે સ્થાનકને વિચારીને જે ઠકું સ્થાનકે વર્તે, એટલ
તે મોક્ષના જે ઉપાય જ્યા છે તેમા પ્રવર્તે, તે પાચમુ સ્થાન-
એટલે મોહપદ, તેને પામે

દેહ છતા જેની દરા, વર્તે દેહાતીત,
તે જ્ઞાનીના ચરણુમા, હો વદન અગણિત ૧૮૨

પૂર્વપ્રારબ્ધયોગથી જેને દેહ વર્તે છે, પણ તે દેહથી
મતીત એટલે દેહાદિની કપનારહિત, આત્મામય જેની
દશ્યા વર્તે છે, તે જ્ઞાનીપુરુષના ચરણુઠમળમા અગણિત
વાર વદન હો !

સાધન તિલ્લ દશ્યા આણી, કહી નવ સક્ષેપ,
વદ્દર્શન નક્ષેપમા, બાખ્યા ત્રિવિદેપ

શ્રીસદગુરુચરણાવળમસ્તુ ।

ટિપ્પણ

ટિપ્પણ ૧ આથા ૧ દુખ અને તેની નિવૃત્તિના ઉપાય —

આ અંગે શ્રીમદ્ ગાજ્યદે અન્યત્ર કરેલી વિચારણા નહીં જેવા જેવી છે —

દુખ શું છે? તેના મૂળ કારણો શું છે? અને તે સાથી મળી શકે છે? તે સખથી વિશેઠ એટલે વીતરાગ્યે પોતાને જે મત દેવા પો છે તે અહીં સમયમા કહીએ છીએ

શારીરિક માનસિક અનત પ્રકારના દુખોએ આ હજારો લોકોને તે દુખોથી છૂટવાની બંધુ પ્રકારે જાણ કરાવે છે તેમથી તે મુક્ત થઈ શકતા નથી તેનું શું કારણ? એવો પ્રશ્ન અનેક જોને ઉત્પન્ન થયા કરે પણ તેનું યથાથ સમાધાન કોઈ એક વિરલ જીવને જ પ્રાપ્ત થાય છે જ્યાં સુધી દુખનું મૂળ કારણ યથાથ પહે જાણવામા ન આવ્યું હોય ત્યાં સુધી તે ઠાળવાને માટે ગમે તેવો પ્રયત્ન કરવામા આવે તોપણ દુખના ક્ષય થઈ શકે નહીં અને ગમે તેવી અરુચિ અપ્રિયતા અને અમાત્ય તે દુખ પ્રત્યે હોય છતાં તેને અતુલનવા જ કરવું પડે અવાસ્તવિક ઉપાયથી તે દુખ મટાડવાનો પ્રયત્ન કરવામા આવે અને તે પ્રયત્ન ન સફળ થઈ શકે એટલા પરિનમપૂર્વક કંઈ હોય છતાં તે દુખ ન મરવારી દુખ મટાડવા ઇચ્છતા મુમુક્ષુને અત્યલ આમોહ થઈ આવે છે મથવા થયા કરે છે કે આનું શું કારણ? આ દુખ ટળવું કેમ નથી? કોઈ યત્ન પ્રકારે મારે તે દુખની પ્રાપ્તિ ઇચ્છત નહીં છતાં સ્વપ્નેય પણ તેના પ્રત્યે કંઈ પણ વૃત્તિ નહીં છતાં તેની પ્રાપ્તિ થયા કરે છે અને હું કે? પ્રયત્ન કરું છું તે તે બધા નિષ્ફળ જઈ દુખ અનુભવ્યા જ છું હું એનું શું કારણ? શું એ દુખ માર્ગને મળતું જ નહીં હોય? દુખી થવું એ જ જીવનો અમાત્ય હશે? હું કોઈ એક જાતકર્તા ઈશ્વર હશે તેણે આમ જ કરવું થોમ્ય ગયું હશે? શું અવિવચ્છતાને આવીશ એ વાત હશે? અથવા કોઈએક માત્ર કરેલા આગમ અપરાધોનું ફળ હશે? એ વાટે અનેક પ્રકારના વિક પો જે જીવો મનરહિત દેહધારી છે તે સ્વીકારે છે અને જે જીવો મનરહિત છે તે અન્યત્રપરે દુખનો અનુભવ કરે છે અને અન્યત્રપરે તે દુખ મટે એવી ઇચ્છા ગાજ્યા કરે છે આ જગતને વિષ પ્રાણીમાત્રની વ્યક્તિ અથવા અન્યક કશું પણ ને જ જો કે કોઈ પણ પ્રકારે મને દુખ ન હો અને સવયા મુખ હો

પ્રયત્ન પણ એ જ અર્થે છે છતાં તે દુષ્ણ ત્યાં માટે મટતું નથી? એવો પ્રશ્ન ત્યાં ધણા વિચારવાનોને પણ સૂત્રનાં ઉત્પન્ન થયો હતો. પણ માનકાળે પણ સાચું છે અને અવિશ્વકાળે પણ થયે તે બાબત બાબત વિચારવાનોમાથી (જે) બાબત વિચારવાનો તેનું યથાર્થ સમાધાન પામે છે તે પણ ઉપદેશ ફળને પામે છે અને અવિશ્વકાળે પણ જે જે વિચારવાનો યથાર્થ સમાધાન પામશે તે તે ઉપદેશ ફળને પામશે એમાં સંશય નથી.

મીરિતુ દુષ્ણ માત્ર ઔષધ કરવાથી મી જલુ હોત મનુ દુષ્ણ બનાવિ મનવાથી મી જલુ હોત અને બાકી સુસજ સુબધનુ દુષ્ણ મનને કઈ અસર ઉત્પન્નથી સમુદ્ર ન હોત તો દુષ્ણ મટવા માટે જે જે પ્રયત્ન કરવામાં આવે છે તે તે છવેનો સફલ થાત પણ ત્યારે તેમ બનતું નેવામાં ન માત્રુ ત્યારે જ વિવાતવાનોને પ્રતિ ઉત્પન્ન થયો કે દુષ્ણ મટવા માટે ખીતે જ ઉપાય હોવો તેઈમે આ જે કરવામાં આવે (૩) તે ઉપાય અયથાર્થ છે અને બરો નમ થયા છે માટે તે દુષ્ણનું મૂળ કાઢવું ને યથાર્થ ઉપવામાં આવે અને તે જ પ્રમાણે ઉપાય કરવામાં આવે તો દુષ્ણ મટે નહીં તો નહીં જ મટે.

૭ વિચારવાનો દુષ્ણનું યથાર્થ મૂળ કાઢવું વિચારવા ઉકવા તેમાં પણ માર્ગક જ તેનું યથાર્થ સમાધાન પામ્યા અને યથાર્થ સમાધાન નહીં પામતાં છતાં મતિઆમોઢાદિ કારણથી યથાર્થ સમાધાન પામ્યા હોય એમ માનવા હામ્યા અને તે પ્રત્યક્ષ ઉપદેશ કરવા હામ્યા જમતમાં જુદા જુદા ધર્મમત તેવામાં આવે છે તેની ઉત્પત્તિનું મુખ્ય કારણ એ જ છે.

ધમથી દુષ્ણ મટે એમ ધણાખરા વિચારવાનોની માન્યતા થઈ પણ ધમનુ દરરૂપ સમજવામાં મેહબીજમાં ધોરુ વફાવત પડ્યાં સ્થા તો પોતાનો મૂળ વિષય બૂધી ગયા અને ત્યાં તો તે વિષયમાં મતિ થાકવાથી અનેક પ્રકારે નાસ્તિકાદિ પરિણામોને પામ્યા.

૮ દુષ્ણનું મૂળ કારણ અને તે(ની) શી રીતે પ્રવૃત્તિ થઈ તેના સંબંધમાં ચોક્કસ મુખ્ય અભિપ્રાયો અને સહિષમાં જણાવવામાં આવે છે —

૧ જિનાયમ છે તે ઉપદેશસ્વરૂપ છે ઉપદેશસ્વરૂપ એવા પુરુષોને ઉપદેશને અથ તે પ્રદેખ્યા છે — ઉપદેશ છે તે ઉપદેશ આક્રમણે જ અન્ય કોઈ પ્રયોજન અર્થ નથી આત્માર્થમાં તે તેનું આરાધન કરવામાં ન આયુ તો તે જિનાયમનું અવલ પાત્રન નિષ્કલ્પ છે એ વાર્તા બમને તો નિ સદેહ યથાર્થ હામે છે.

દુ ખની નિવૃત્તિને સર્વ દુઃખ છૂટે છે અને દુ ખની નિવૃત્તિ દુ ખ જોતાથી જ મ પામે છે એવા રાગ દ્વેષ અને અજ્ઞાનાદિ દોષની નિવૃત્તિ યથા વિના સંભવતી નથી. તે રાગાદિની નિવૃત્તિ એક આત્મજ્ઞાન સિવાય બીજા કોઈ પ્રકારે નૂત પામી શકે નથી. વતમ્બનકાળમાં થતી નથી ભવિષ્યકાળમાં શકે શકે તેમ નથી એમ સર્વ જ્ઞાની પુરુષોને જાણ્યું છે. માટે તે આત્મજ્ઞાન જ જીવને પ્રયોગનરૂપ છે. તેનો સર્વ શ્રદ્ધા ઉપાય સદ્ગુણો વચનનું શ્રવણ કે સંતોષાણનું વિચારણ એ છે. > કોઈ જુદુ ખની નિવૃત્તિ છૂટે. હોય સ્વ યા દુ ખથી મુક્તિપણ જેને પ્રાપ્ત કરવું હોય—તેને એ જ એક માત્ર આ પદ્ય સિવાય અન્ય બીજો કોઈ ઉપાય નથી. માટે એ સર્વ પ્રકારના મતમતાતરની કુળધમનો લોકસંહાર ધમનો આત્મસંહાર ધમનો લોકસંભાર બજ એકાત્મ વિચાર કર્તવ્યરૂપ ધમ ભજવો ચોચ્ય છે.

એક મોટી નિનયની વાત તો મુમુક્ષુ જો એ જ કરી વાચ્ય છે. સંસાર જેવું કલ્યાણનું કોઈ બંધનવાન કારણ નથી અને તે સંસારમાં નિરતર સંનય સમય નિવાસ છૂટે. અસંસારનું કાલે કાલે વિષદિલામ વિચારણ એ શ્રવણ છે. બુદ્ધ કરીને આ વાત અનુભવમાં આપવા જેવી છે.

મયાપ્રારબ્ધ નિયતિ છે એવો બંધનવાન ઉપાધિયોગો વિષમતા આવતી નથી, કમળો અત્યંત આવી જતા છતાં ઉપસનનું સમાધિનું મયાદિપ રહેવું યાય છે તથાપિ નિરતર ચિત્ત ॥ સંસારની ભાવના વર્ષા કરે છે. સંસારનું અત્યંત માદાત્મ્ય પૂરજામે વે ન કેવું છે તે ફરી ફરી રત્નવિરૂપ યાય છે અને નિરતર મસમજાવું તે ભાવના મુરિત ગદ્યા કરે છે.

જ્યાં મુખી આ ઉપાધિયોગનો ઉદય છે ત્યાં સુધી સમવસ્થાને તે નિવાલે. એવું પ્રારબ્ધ છે તથાપિ જે કાલે વય છે તે તેના ત્યાગના ભાવમાં ધણું ફરી મયા કરે છે.

નિવૃત્તિ જેવા ક્ષેત્રે ચિત્તસ્થિતિમાં હોય સૂત્રક્રાંત સૂત્ર નું શ્રવણ કરવા છૂટે. હોય તો કરવામાં બાધ નથી. માત્ર જીવને ઉપમામાં તે કરવું યોગ્ય છે. કયા મતનું વિશેષણ છે. કયા મતનું નૂતન છે. એવા અન્યાય મા પડવા અવ તમ કરવું યોગ્ય નથી. તે સૂત્રક્રાંત ની રચના જે પુરુષોએ કરી છે, તે આત્મસ્વરૂપ પુરુષ હતા એવો અમારો નિશ્ચય છે.

આ કર્મરૂપ ક્લેષ જે જીવને પ્રાપ્ત થયો છે, તે કેમ ત્રુટે? એવો પ્રશ્ન મુમુક્ષુ શિષ્યને કહી શકે. જોય ધમતાની ત્રુટે એવું ॥ સૂત્રક્રાંત નું

પ્રથમ વાક્ય છે તે બધન મુદ્દા અને શુ બલપાત્રી તુડે? એવો બીજો પ્રશ્ન ત્યાં સિધ્ધાને સબરે છે, અને તે બધન વીરસ્વામીએ શા પ્રકારે જુડે? એવા વાક્યથી તે પ્રશ્ન નૂપ્ત છે અથવા સિધ્ધાના પ્રશ્નમાં તે વાક્ય નૂડી અથવા એમ કહે છે કે આત્મસ્વરૂપ એવા શ્રી વીરસ્વામીનું કહેતું વચને કહીશું કેમકે આત્મસ્વરૂપ પુરુષ આત્મસ્વરૂપાને અલ્પવ પ્રતીતિયેવ છે તે બધનનું સ્વરૂપ ત્યાર પછી અવકાર છે છે ને ફરી ફરી વિચારવા યોગ્ય છે ત્યાર પછી તેના વિશેષ વિચારે અવકારને સ્મૃતિ યર્ક * આ > સમાધિમાય તે આત્માના નિશ્ચય વિના થઈ નહીં બન જન્મત-વાલી એએ અજ્ઞાની ઉપદેશકોથી નનુ સ્વરૂપ અથવા વલી કલ્યાણનું સ્વપ અન્યથા બલી અન્યથાનો અથાપ પત્રે નિશ્ચય કર્યો છે તે નિશ્ચયનો બન થયા વિના તે નિશ્ચયમાં સદેહ પાપા વિના બને > અનુભવે છે એવો સમાધિમાય તેમને કોઈ પ્રકારે સમજાવે શી રીતે ફરીમૂલ થશે? એવું વલી નવકાર કહે છે * આવા માર્ગનો ત્યાગ ની માર્ગનેક અનલ્પ કાલક્ષ અનલ્પપત્રે વખર વિચાર્યું-અન્યથા પ્રકારે-માર્ગ દે છે એન કહેવા લેવા તે અન્યથા પ્રકાર પછી અવકાર નિરેહન કરે છે કે પચનપાનનું જ માર્ગ અસ્તિત્વ માને છે-આત્માનું કલ્પન થકુ તેથી મને છે એમ થકુ નરી એમ જણાવી આ માનુ નિમજ્જુ પ્રવિષ્ઠ ન કરે છે ને જીવે મોલનું નિલ્પપત્રું લેવું નથી તે પછી નિવાણનો યત્ન શા અથે થાય? એવો અભિપ્રાય દશાવી અથાપ અભિપ્રાયનો મેલ કરી અથાપ માય વિના પ્રશ્ન નથી મર્મપદ્ય હોય નહીં જ મ હોય નહીં અલ્પ હોય નહીં કુખ હોય નહીં આધિ વ્યાધિ ઉપાધિ કઈ હોય નહીં અને અમે ઉપર જે કહી આવ્યા છીએ એવા મતવાળીઓ તે સૌ તેવા પ્રકારને વિષે વલ્યા છે કે જેથી જ ન-ન-ન-મરણાનો નારા થાય નહીં એવો વિશેષ ઉપદેશરૂપ આગ્રહ કરી પ્રથમાધ્યયન સમાપ્ત થઈ જ ત્યાર પછી અનુભવે તેથી અધ્યાત્મ પરિણામે ઉપરામ-સ્વાલ્ આત્માય માર્ગ છે તે હજુમા સખી વાચન અવલ થઈ છે કુશલમાર્ગ સુરકૃપાનું વાચન નવલ્પ નિફળ છે

ની કાળ સુદી અથાપ બોધનો પરિચય થવાની બોધબીજની પ્રાપ્તિ હોય છે અને એ બોધબીજ તે પ્રાપ્તિ નિધન સમ્યક્ત્વ હોય છે

જેને બાવીસ પ્રકારના પરિણામ કહ્યા છે તેમજ દશન પરિણામ નામે એક પરિણામ કહ્યો છે તેમ જ એક બીજો અજ્ઞાન પરિણામ નામનો પરિણામ પણ કહ્યો છે એ બંને પરિણામનો વિચાર કરવા યોગ્ય છે એ વિચાર કરવાની

તમારી શુભિકા છે અર્થાત્ તે શુભિકા (ગુણગ્રામક) વિચારવાથી કોઈ પ્રમાર તમને ચચાર્ય ધીરજ આવવાનો સંભવ છે

કોઈ પણ પ્રમારે પાતે કઈ મનમાં સકલ્પ હોય કે આવી દશામાં આવીએ અથવા આવ્યા પ્રકારનું જ્ઞાન કરીએ તો સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થાય તો તે સકલ્પેનું પ્રાયે (જ્ઞાનીનું સ્વયં સમજાયે) ખોટું છે એન જણાય છે અથાય બોધ એટલે શ્રુતિ તેની વિચાર કરી અનેક વાર વિચાર કરી પાતાની ક પના નિવૃત્ત કરવાનું જ્ઞાનીઓએ કહ્યું છે

આત્મસાર નું વાંચન નવાનું વાંચે છે ને સાં છે અનેક વાર અથ વાંચવાની ચિંતા નહીં પણ કોઈ પણ પ્રકારે તેનું અનુપ્રક્ષ્ણ હીરં કાળ સુધી રહ્યા કરે એમ કહેવું યોગ્ય છે

પરમાય પ્રાપ્ત થવા વિશે મહા જ્ઞાન પ્રકારનું આજ્ઞા-આકૃતિપદ્ય સમગ્ર તેને દશનપરિસદ્ધ કહ્યો છે એ પરિસદ્ધ ઉપજ નાય તે તોત્રુખદામક છે પણ એ ધીરજથી ને વેદાય તો તેમાંથી દશનની ઉત્પત્તિ થવાનો સંભવ થાય છે તમે દશનપરિસદ્ધમાં કોઈ પણ પ્રકારે વર્તો છો એમ જે તમને લાગતું હોય તો તે ધીરજથી વદવા યોગ્ય છે એમ ઉપદેશ છે દશનપરિસદ્ધમાં તમે પ્રાપ્ત છો એમ અમે જાણીએ છીએ

કોઈ પણ પ્રકારની આકૃતિના વિના વનન્ય ભારનાએ વીતરણભાવે જ્ઞાની વિશે પરમ ભક્તિભાવે સંત્યાગાદિક અને સ્વલક્ષના પરિચય કરવો હોય તો યોગ્ય છે કોઈ પણ પ્રકારની પરમાય સંભવે મનથી કરેલા સકલ્પ પ્રમાણે ઇચ્છા કરવી નહીં અગાત્ કોઈ પણ પ્રકારના કિન્નતેજ્યુક્ત પદાર્થ દત્ત્યાદિ દશાના વર્તીતની ઇચ્છા મન દક્ષિત આનાદિ એ સર્વ સકલ્પની ભેમ અને તેમ નિવૃત્તિ કરવી માનપ્રધાનસ મા કહેલી વ્યવના આત્મસાર મા કહેલો આત્મનિશ્ચયાધિકાર એ ફરી ફરી નનન કરવા યોગ્ય છે

દ્વિમધ્યુ ૨ માથા ૨ આ કાળ તથા તેમા ગોદાની મળાવતા —

હિદુધમ મા ભેમ સાથે બાપર વેણ કવિ એવા હુગની માન્યતા છે તેમ જનમત પ્રમાણે કાવચકની કલ્પના છે એ ચક્રને બાર બાર છે, જે થ તી જિતરતી કળાના સૂચક છે (ચેદુત્તમ મહાકવિ કાવિ રસે 'નીતોત્તરુપરિ ૨ દશા ચત્તમિત્તમ્મ' — વર્ણન ॥ ૪૬ ॥ એવું જે વર્ણન કર્યું છે એને આ આરાની ચક્રીજિતરતી કળા સાથે સરખાવી ચક્રાન) ભગવાન મહાવીરે એથા આરામાં યઈ ૧૫ સુધમાં નામન મહાવીરના એક સિધ્ધના સિધ્ધ જબુ સુધી

ચોથો આરો પ્રવત્તો હતો ત્યાર પછી પાંચમા આરોનો મન ડ તેથી વર્તમાનકાળમા ધર્મનું વલ્લ મહ પગ ગેરેલુ મનાય છે

મોક્ષમાન રામદુષ-અજ્ઞાનાદિનો અમલ કચ્છે એટલે માથ માગે એટલે ઉપાય

છત્રમા દુષ્મા મચ્છાદુનનનચારિણા મોક્ષમા ૧ ૧ ૩ ૪ એમ મોક્ષના ઉપાય-સાધન તરીકે સમ્યક્જ્ઞાન સમ્યક્જ્ઞાન અને સમ્યક્ચારિત્ર ઠાવ્યા છે આ વલ્લ ઉપાયનો સંદેષ વલ્લનું જ્ઞાન અને તેનું જ્ઞાનમા આવરણ (ક્રિયા) એમ કરવામા આવે છે

હિંદુવન સંજ્ઞિ કમ જ્ઞાન એમ વલ્લ મોક્ષના ઉપાયે જ્ઞાનવ છે જ્ઞાન મન પ્રમાણે શ્રદ્ધા (ભક્તિ) દ્વાન ચારિત્ર્ય (કર્મ) જ્ઞાન એવા મોક્ષના ઉપાયો છે પણ ચારિત્ર્ય જ્ઞાન કલ્યાણ સમ્યક્-સાચા દોષા ગેરેલો તે જ તે મોક્ષના ઉપાયે થઈ શકે વળી દ્વાન જ્ઞાન અને ચારિત્ર્ય અથવા જ્ઞાન અને ચારિત્ર્ય (ક્રિયા) એ બંને માર્ગે જ મોક્ષનો રૂપ ઉપાય છે તદિ ૧ કાર્ત્ત એક સુખાવો - રત્નકિશોરમા મોક્ષ ।

મોક્ષમાર્ગે બહુ લેખ મળી બહુ રામ મથાય છે મોક્ષમાર્ગ કહ નામ પાડે નથી પરંતુ મોક્ષમાર્ગ પૂરેપૂરા થઈ વિરત્તન જ જ્ઞાનમા આવ છે, એમ સમજવું

વળી જોન માન્યતા એવી છે કે મોક્ષ આરમા જન્મેડ દોષ તે તે જ જ નમા મોક્ષને મોક્ષ નહાય છે આ રીતે જજુ સુધી મોક્ષ નતાયો છે જજુ પગના બી ન તે જ જ નમા મોક્ષને મોક્ષ નથી મનાયા આ રીતે મોક્ષ યજ્ઞ યજ્ઞને મોક્ષમાન બહુ લેખ એમ લખ્યા છે

આ વલ્લ સમજવતા શ્રીનંદ નીને પ્રમાણે લખે છે —

જિનાયમમા ના કાગને દુસમ એવી સહ્ય કહી છે તે નામક જમાય છે, મ્મ કે દુસમ રાખેલો અથ દુષ્ટે રીને પ્રાપ્ત થવા મોક્ષ એવો થાય છે તે દુષ્ટે કરીને પ્રાપ્ત થતા મોક્ષ તો એવો એક પરમાર્થમાન મુખ્યથને કહી શકાય અને તેથી વિવિધ પ્રત્યય રેવામા નાવે છે તે કે નામ નાનનું દુલભપદ્યુ તો લવ કાગને વિષે છે પણ આવા કાગને વિષે તો વિરોધ કરીને કાગ પણ દુલભપદ્યુના કારણરૂપ છે

અત્રે કહેવાનો હેતુ એવો છે કે ધણ કરી આ લેને વળ નાનકાળમા રૂંદે એણે પરમાથ નામ આપ્યો છે તે દેહ ધારણ ન કરે અને તે સુખ

૩ ક્રમ કે એ તેજા જીવોને સમૂહ દેહધારીપણે આ છેવટ વલતો હોત તો તેમને તથા તેમના સમાજમય આવનારા એવા ઘણા જીવોને પરમાય માર્ગની પ્રાપ્તિ મુખે કરીને થઈ શકવી હોત અને તેથી આ કાળને દુસમ કહેવાનું કારણ રહેત નહીં આ રીતે આરાધક જીવોનું અપયગ એ આદિ છતાં પણ વર્તમાનમાને વિષે જે કોઈ પણ જીવ પરમાય માત્ર આરાધવા કચ્છે તો અવશ્ય આરંભી શકે કેમકે ૬ ખે કરીને પણ આ કાળને વિષે પરમાય માર્ગ પ્રાપ્ત થાય એમ પૂન જ્ઞાનીઓનું કથન છે

સવ જીવને વલમાનમામા માર્ગ ૬ ખે કરીને / પ્રાપ્ત થાય એવો નેકાત અભિપ્રાય વિચારવા યોગ્ય નથી, પણ કરીને તેમ બને એવો અભિપ્રાય સમજવા યોગ્ય છે તેના કારણે ૨ થણે દેખાય છે પ્રથમ કારણ ઉપર દર્શાવું તે એ કે ૧ નું વડું કરીને આરાધકપણ નહીં તે

બીજું કારણ તેડ આરાધકપણ નહીં તેને લીધે વર્તમાન દેહે તે આરાધકમાગની રીતિ પણ પ્રથમ સમજવામા ન હોય, તેથી અનારાધક માનને આરાધકમાગ માની લઈ એ પ્રવૃત્તિ કરી હોય છે

ત્રીજું કારણ આ કરીને કપાક સત્સમાગમ અથવા સદ્ગુરુનો યોગ બને અને તે પણ કવચિત બને

ચોથું કારણ અસત્સત્ આદિ કારણોથી જીવને સદ્ગુણાદિ તુ બોધમાણ થવું પણ દુષ્કર વર્તે છે અને ઘણ કરીને અસદ્ગુણાદિને વિષે સાચ પ્રતીતિ માની ત્યા જ રોકાઈ રહે છે

પાંચમું કારણ કવચિત્ સત્સમાગમાદિનો યોગ બને તો પણ બળ વીર્યાદિનું મેડુ સિચિત્પણ કે જીવ તથા પરમાર્ગ મદલ ન કરી થકે અથવા ન સમજી શકે અથવા અસત્સમામાર્ગ કે પોતાની ક/પનાથી મિથ્યાને વિષે મત્વપરું પ્રતીતિ કરી હોય

૬ કરીને વલમાનમા કા તો શુદ્ધક્રિયાના પ્રધાનપણમા જે મોક્ષમાર્ગ ક હોય છે અથવા બ્રાહ્મક્રિયા અને શુદ્ધ ચલહારક્રિયાને ઉત્થાપવામા મોક્ષમાગ કહાયો છે અથવા સ્વમતિકલ્પનાએ બાંધાત્મ એવો વારી કથનમાત્ર અચાત્મ પામી મોક્ષમાગ કહ્યો છે એમ કહવાથી જીવને સત્સમાગમાદિ દેહમા તો તે નાનાતાનો બાંધક આડો આવી પરમાર્થ પામવામા રથબનૂત યાય છે

જે જીવે શુદ્ધક્રિયાપ્રધાનપણમા મોક્ષમાગ કલે છે તે જીવને તથા પર ઉપદેશનું પોષણ પણ રવા કરે છે જ્ઞાન દમન, ચારિત્ર અને તથ એમ મોક્ષ

સમ સવેચાદિ શુભો ઉત્પન્ન થયે અથવા વચનવિરોધ નિષ્પ્રકાશતા થયે કાયાદિ પાતાળ પડયે તથા કઈ પણ પ્રજ્ઞાવિરોધથી સમ માની યોગ્યતા થયે > સદ્ગુરુમ્ને સમજવા યોગ્ય અન્યાત્મ મંથો ત્યા સુધી ધકૂ કરી રાસ જોવા છે તે પાતાની હ પનાએ જોમ તેમ ચારી લઈ નિધારી લઈ તેવો અતમેદ થયા વિના અથવા દયા કર્યા વિના વિશાળ મયા વિના પોતાને વિષે જ્ઞાન કહેયે છે અને ક્રિયા તથા શુભ વ્યવહારરહિત મઈ વતે છે એવો ત્રોળે પ્રકાર શુભ અધ્યાત્મીનો છે કામ કામ દવન આવા યોગ માટે તેણે સ્વ છે અથવા તે જ્ઞાનરહિત ગુરુ કે પરિવ્રજાદિ કચ્છક ગુરુનો માત્ર પાતાના માન દનદિની કામનાએ કરતા એવા જીવોને અનંક પ્રકારે અવળે રસ્તે નાવી દે છે અને ધણુ કરીને વચિત જ એવું નથી હોય તેથી તેમ જાણ્ય છે કે કાનુ દુસમપણ છે

આ દુસમપણુ લખ્યું છે તે જીવને દુરુણરહિત કરવા અર્થે વખતુ નથી પણ પુરુષાથ નૃતિ અથ લખ્યું છે અનૂલ સંયોગમા તે જીવને કઈક એાછી નૃતિ હોય તો પામ વખતે દાનિ ન થાય પણ જ્યા આવા પ્રતિફૂળ રોગ વર્તતા હોય ત્યા અવત્ય મુમુક્ષુ ટો વધારે નમ્રવ રહેવું જોઈએ કે જેથી તથાથ પરામન ન થાય અને તેવા મઈ પ્રવાહમા ન તણાઈ જવાય

વર્તમાનકાલ દુસમ કલો છે છતા તેને વિષે અનવત્તવને ઉઠી નામ એક ભવ જાણી રાખે એવું ચિંતાવતારીપણુ પ્રાપ્ત થાય એવું પણ માટે વિચારવાન જીવે તે લક્ષ રાખી ઉપર કલો તેવા પ્રવાહોમા ન પડતા યથારક્તિ વૈરાગ્યાદિ અવરંધ આરાધી ગુરુગુરુનો યોગ પ્રાપ્ત કરી કાયાદિ દોષ છે કરવાવાગો એવો અને અજ્ઞાનથી રહિત થવાનો સ યમાત્ર પ્રાપ્ત કરવો મુમુક્ષુ વમા રાખાદિ કલો તે ગ્રંથો અવત્ય સભરે છે અથવા તે શ્રોતા વિના મુમુક્ષુતા ન કહી શકાય

નિત્ય તેવો પરિચય રાખતા તે તે વાત અવલુ કરતા વિચારતા ફી કરીને પુરુષાર્થ કરતા તે મુમુક્ષુતા ઉત્પન્ન થાય છે તે મુમુક્ષુતા ઉત્પન્ન થયે દવને પરમાય નાજી અવરંધ સમ નય છે

દિપ્તિ ૩ : આથા ૩ —

ફરક ધનના અનુચાચીઓના બે વોા પડે છે કેલક બાહ આચરણ —
કર્મકાલ — મા જ રચાપચ્યા રહે છે અને તેને જ મોક્ષનો મા હ માન છે ન થા
તે ધર્મના મંથો છે તે ધનના પ્રવલકના પદો ભજનો ઉપદેશાદિનુ

પણ ક્યાં કરે અને તેને જ મોક્ષનો માન માને છે આમ બંને વર્ગ એકાનો નામ મંડવું કરે છે

આ પ્રમાણે આ બંને વચ્ચે જે ભવની શ્રાવણી સેવે છે —

(૧) બાહ્ય આચરણના ધર્મોપદેશના સિદ્ધાંત સમજી શકતા નથી, એ બાબતમાં તેઓ અજ્ઞાન રહે છે અને માત્ર શ્રદ્ધાદિનો અભ્યાસ કરનારા ૫ સિદ્ધાંતોનું આચરણ કરતા નથી આમ તેઓ બંને એકાનો છે

અને (૨) ધાતુધાતુના માર્ગનું મોપમાન માની રહે છે

હીલા માં પુનઃપ્રાપ્તિને માટે વચ્ચેના રાત્રીના સમયમાં આજ્ઞા છે અને રાત્રીની લાગણી વધારે નિસ્વ રહ્યાનો છે કારણ કે એ ક્રિયા / તા ૪ મુકવે છે

કરુણા અહીં બાવ કરુણા સ્વરૂપી

કરુણા એ પ્રકારની છે — (૧) બીજાના દુઃખને જોઈને નાર બહારથી ન કરવાની રૂઝિ થાય તે સ્વ - સ્વ કરુણા અને (૨) બીજાની અજ્ઞાનતા અવસ્થા જોઈને અતર નથી ઠોકે તે બાવ કરુણા સ્વ કરુણા બહારથી રહી છે ત્યારે બાવ કરુણા અહીં રહી છે અને તે અતિનાયકદિવ દોષ છે

દિપવલ્લ ૪ માધ્યા ૪ —

આ માધ્યામાં શ્રીમદ્ પાત્રની જિનાયા રચા કરે છે —

આચારના એ પ્રકાર છે (૧) અવરથી આવાર અને (૨) બાહ્ય આવાર ક્રિયાજડ લોકો બાહ્ય આચારમાં ગ્રમ્યપમ્યા રહે છે

અતરેક ન કાર્ક : અતરમાં જોયો એ — ફેર પડ્યા ની નાક ને એવી ને એવી જ રહી આચરણ ફર ન શકે

માનવી જે કાર્ક ક્રિયા કરે અને તે જ ખરેખર સ્વારી ક્રિયા દોષ તેના અતરની પડેલાની સ્થિતિમાં ફેર પડ્યા વિના રહે નહીં તે વિકાસ કરે જ પરંતુ માત્ર બાહ્ય આચારમાં ર-આચર્યા પડેનારા માણસો ભડે કરી ક્રિયા કરતા દોષ પણ તેનાથી તેઓના મન પર કરી અસર થતી નથી મનની સ્થિતિ તો એવી ને એવી જ રહી છે અને વધી તેઓ વધુમાં જ્ઞાન માર્ગ — સમ્યક્ જ્ઞાન કે શુદ્ધજ્ઞાનનો પણ નિષેધ કરે છે આવા લોકો ક્રિયાજડ કહેવાય

કનીર નરસિંહ મહેતા વૃક્ષાવમ બખા વગેરે સુતોએ પણ આ ક્રિયાજડ લોકોનો ઉલ્લેખ પોતાના પદોમાં કર્યો છે

દિષ્ટવ્ય ૫ આથા ૬

આ આથાના સાધનસાધ્યસબધ દશ્ય થો ૭

સમતિ પ્રકરણ મદ્ર મેના વાન અથવા એકરી ક્રિયાના અનુપથો ૧૧
૫ જાન કથન ૭ —

જાણ કિરિયાતદિય કિરિયામત્ત ચ દો વિ ણયતા ।

૧ જગમત્વા ત્તણ્ઝ તમ મરણદુક્ક મા માર્દ ૧૧

— ગીત્તે ૬૧ (૧૮)

(ક્રિયા વિનાનુ જ્ઞાન અને માત્ર જ્ઞાનશ્ચ ન ક્રિયા એ બને એકાંતો હોઈ
જ મમૂત્યુના કુ અમાથી નિખચપ્પુ આપવા અસમ્ભવ ૭)

શ્રી અરવિંદ પદ્ય The Synthesis of Yoga નામના એમના
પુસ્તકમાં યોગસિદ્ધિ મોટે નાર મહત્વના સાધનોનો સમાવેશ કરાવતા જ્ઞાન
અને ક્રિયા એ બે વસ્તુનો સમાવેશ એમાં કરે છે There is first the
knowledge of truths principles powers and processes
that govern the realisation — Shastra. Next comes a patient
and persistent action on the lines laid down by the
knowledge

દિષ્ટવ્ય ૬ —

૧ શ્રી કાણ્યામસૂત્ર ની એક એકાંગી એનો ઉત્તર શ્રી સોભાગનાર્દએ
વિરોધ સમજવા માગ્યો હતો તે સહેજમાં શ્રીમદ્ રાજચંદ્રે આ પ્રમાણે લખી
મેા યો હતો —

(૧) એક આત્માનો ભવાન્ત કરે પણ પરનો ન કરે તે નયેક્યુદ્ધિ
કે અરોચ્યા કેવળી કેમકે તેઓ ઉપદેશમાં પ્રવર્તવતા નથી એવા વ્યવહાર ૭

(૨) એક આત્માનો ભવાન્ત ન કરી શકે અને પરનો ભવાન્ત કરે તે
અચરમરારીર આચાર્ય એટલે કેને હજી અમુક ભવ બાકી છે પણ ઉપદેશ
નાર્દના આત્માએ કરી બાલ્ય છે તેથી તેનાથી ઉપદેશ સામળી સામળના
જીવ તે ભવે ભવનો અત્ત પણ કરી શકે અને આચાર્ય તે ભવ ભવાન્ત કરનાર
નહો હોવાથી તેમને બીજા ભવમાં ગ્રેષ્ઠા છે અથવા માર્દ જીવ પૂર્વ કાળે
જ્ઞાનાસાધન કરી પ્રારબ્ધકારે મદ્ર ક્ષયોજ્જમથી વર્તમાનમાં મનુષ્યદેહ પામી
જોડે માત્ર નથી નવો એવા માર્દ ઉપદેશક પામેથી ઉપદેશ સામળવા

પૂવસરમારથી પૂવના આરાધનથી એવો વિચાર પામે કે આ પ્રકૃતિ ૧૩૨ મોડાનો હેતુ ન હોય કેનકે બધાપણે તે માત્ર કહે છે અથવા આ ઉપદેશ દેનારો છવ પાને અપરિણામી રીતે ઉપદેશ કરે છે તે પ્રત્યક્ષનર્થ છે એમ વિમાસતા પૂવાચાર્યને હાલ યાત્ર અને ઉપદેશ બનાવતર કરે તેમજ નિમિત્ત રૂપ પ્રદક્ષ કરી તેના ઉપદેશનો પણ આ જાતને વિષે સમાસ નોંધે હોય એમ લાગે છે

(૩) એને તરે અને બીજને તારે તે શ્રી તીર્થ કરાદિ

(૪) મોડો ભા. એતે તરે પણ નહીં અને તીર્થને તારી પણ ન શકે તે અન્યથા કે દુભન્ય છવ

એ પ્રકારે સમાધાન હજુ હોય તો જિનાગમ દિશાધ નથી પામે

ટિપ્પણી ૭ આધ્યા ૧૦

શ્રીમદ્ આ આધ્યા સમ નવવા નીચે પ્રમાણે લખે છે —

(૧) સ ગુરુ મોક્ષ આ અમલો મુખ્યપરે મ્વા મુક્ત્યસ્થાન સ્થાવરે / અને (૨) સનદિષિતા એવે શુ?

ઉત્તર (૧) સદ્ગુરુ રામ એ અમલો દર્શાવે તે મુખ્યપરે વિરોધપો ઉપદેશક અર્થાત્ માત્રપ્રકાશક સદ્ગુરુના લાક્ષણિક છે ઉપદેશક મુક્ત્યસ્થાન હું અને તેરમું છે વચલા સાતમારી બારમા મુરીના મુક્ત્યસ્થાન અલ્પમાળવર્તી છે એવે ઉપદેશપ્રવૃત્તિ તેમા ન હોયે માત્ર ઉપદેશપ્રવૃત્તિ હુંધી રાત્ર યામ

હું મુક્ત્યસ્થાનકે સપૂજી વીતરામ શા અને જ્ઞાનજ્ઞાન નથી તે તો તેરમે છે અને યથાવત્ માર્ગ ઉપદેશપ્રદા તેરમે મુક્ત્યસ્થાનકે વવતા સપૂજી વીતરામ અને દેવદમ્બસપન્ન પરમ સદ્ગુરુ શ્રી જિન તીર્થ કરાદિ ને વિષે ધર્મ ન્યાયિ હું મુક્ત્યસ્થાનકે વર્તતા મુનિ જે સપૂજી વીતરામતા અને દેવદમ્બદશાના ઉપાસક છે તે દશા અથે ગેના પ્રવર્તન કુરુણ છે તે દશાને સપૂજીપણે જે પ્રાપ્ત્ય નથી વ્યાપિ તે સદ્ગુરુ દશા પામવાના મા. સાધન એતે પરમ સદ્ગુરુ તો તીર્થ કરાદિ આપ્તપુરુષના આનંદવચનથી મેલે નવ્યા છે પ્રતીત્યા છે અનુમત્યા છે અને એ માત્રસાવનની ઉપાસનાએ એની તે દશા ઉત્તરોત્તર વિશેષ વિશેષ પ્રમાણથી વચ છે વ્યા શ્રી જિન તીર્થ કરાદિ પરમ સદ્ગુરુને તેના સ્વરૂપનુ આગ્રહાણુ એના નિમિત્તે યાત્ર છે તે સદ્ગુરુને વિષે પણ માત્રનુ ઉપદેશકપણુ અવિરોધપુ છે

તેથી નીચેના પ્રાચ્યમા યોગ્ય ગુણસ્થાનકે માનવુ ઉપદેશકખડુ થવું કરી ન થઈ કેમકે ત્યાં બાહ્ય (દૃઢરથ) વ્યવહારનો પ્રતિબંધ છે અને બાહ્ય અવિરતિરૂપે દૃઢરથ વ્યવહાર છતાં વિરતિરૂપે માનવુ પ્રકાશવત્ એ માગેને વિરોધરૂપ છે

યોગ્યાથી નીચેના ગુણસ્થાનકે તો માનવુ ઉપદેશકખડુ થઈ જ નહીં કેમકે ત્યાં માગની આત્માની વત્વની જ્ઞાનીની ઓળખાણ પ્રતીતિ નથી તેમ જ સમ્યક્ વિરતિ પ્રાપ્તી અને એ મોગખાણ નહીતિ અને સમ્યક્ વિરતિ નહીં છતાં તેની પ્રરૂપણા કરવી ઉપદેશક થવું એ પ્રજા મિથ્યાત્વ કુશુલપણ અને માગવુ વિરોધપણુ છે

યોગ્ય પ્રાચ્યમે ગુણગ્યાને એ ઓળખાણ પ્રતીતિ જ અને આત્મજ્ઞાનાદિ ગુણો અરો વતે છે અને પ્રાચ્યમામા દેશવિરતિપણુને હર્ષ યોગ્યાથી વિરોધના છે તથાપિ સ્વ વિરતિના બેઠવી ત્યાં વિરુદ્ધ નથી

આત્મજ્ઞાન સમદશિતા આદિ જે લક્ષણો દશાવ્યા તે સમતિધર્મે રિચત પ્રતિભા રાસાનક ઉપદેશક ગુણસ્થાનકે વર્તવા સદ્ગુણના લક્ષ મુખ્યતાએ દર્શાવ્યા છે અને તેમના વિષે તે ગુણો પણ અરો વર્તે છે તથાપિ તે લક્ષણો સર્વારો જ પૂણ પ્રતિ તો તેરમા ગુણસ્થાનકે વર્તવા સદ્ગુણ વીતરાગ અને કલંકમય પલ્લ દર્શ મુક્ત સંયોગિકેવ મી પરમ સદ્ગુણ શ્રી જિન અરિહંત તીર્થ- નરને નિરે વતે છે તેમના વિષે આત્મજ્ઞાન અધ્યાત્મ સ્વરૂપરિચિતિ મદ્ગુણપણે વતે છે તે તેમની જ્ઞાનદશા અર્થાત્ જ્ઞાનાતિશય સૂચ્યે તેઓને વિષે સમદશિતા અધ્યાત્મ હંજારહિતપણુ જ સૂચ્ય થશે વતે છે તે તેમની વીતરાગ આરિન્દશા અધ્યાત્મ અપામાપમાતિશય સૂચ્ય થા મપૂરપણે હંજારહિત હોવાથી વિચરવા આદિની તેઓની દૈહિકાદિ મોગક્રિયા પૂર્વ પ્રારબ્ધોદય વગેરે તથા પૂરતી જ જી મારે વિચરે જ મપ્રયોગ કરી સદ્ગુણ નિર્મળ અનુભવરૂપ તેમની વાણી અજ્ઞાનીની વાણીથી વિલક્ષણ અને એકાત આત્માર્થજોષક હોઈ તેમને વિષે વાણીતુ નિર્મૂલપણુ હતુ તે તેમનો વચનાતિશય સૂચ્યના વાણીવમે વતવુ થુન પણ તેઓને વિષે કોઈ પણ નય ન બાય એવુ સાધે દાખાએ વતે છે તે તેમનો પરમનુભવ ગુણ સૂચ્ય થો અને પરમશુભ બેને નિરે વતે તે દુષ્ટા મોગ હોઈ તેમનો તેથી રૂઢતિશય નય થો

આથી જિન અરિહંત તીર્થ પર પરમ સદ્ગુણ પલ્લ ઓળખાવનારા વિદ્યમાન સ્વ વિરતિ સદ્ગુણે જ એવું એ સદ્ગુણના લક્ષણો મુખ્યતાએ દર્શાવ્યા છે

(૨) સમ સિદ્ધા એટલે પદાર્થને વિષે હજઅનિષ્ટગુહિરદિવપદ્ય હમ્મા
રદિવપદ્ય મમત્વરદિવપદ્ય સમ સિદ્ધા ચારિત્રદશા સુચરે છે સમજપરદિવ પદ્ય
ને ચારિત્રદશા છે હજઅનિષ્ટગુહિ, નનત્વ ભાવાભાવનુ લેખ/૧૭ એ સમજ છે
આ મને પ્રિય છે આ મને છે, આ મને અપ્રિય છે આ નમતુ નથી એવે.
બાવ સમ શી ? વિષે ન હોય સમજર્થ જાણ પદાર્થને, (તથા) તેના પદાર્થને તે
પાથ તથા પદાર્થ એવા બાવે દેખે બલે જણાવે પણ તે પાથ કે તેના
પદાર્થને વિષે મમત્વ કે હજઅનિષ્ટપદ્ય ન કરે

આત્માને સ્વાનાવિઠ ગુણ દેખવા નજરનાં હાથથી ને હં. પદાર્થન
દશામરે દેખે બલે પણ ને આત્માને સમ શી પદ્ય પ્રગટ થતુ છે તે આત્મા
તે પદાર્થને દખવા નજરના હજ તેમ મમત્વગુહિ, તાદા અગુહિ હજઅનિષ્ટ
ગુહિ ન કરે વિષન શિ આ નાન પદાર્થને વિષે તાદા અગુહિ ચામ સમ શિ
ઓ માને ન પાથ

શર્ક પાથ કાવો દોષ તેમ અમદશી તેન કાવો દેખે બલે જણાવે
કાર્ક એવ દોષ તો તેને તેવો દેખે બલે જણાવે શર્ક મુચ્ચિ (મુચ્ચી)
તોય તો તેને તેવો દેખે બલે જણાવે શર્ક દુરનિ (દુરની) દોષ તે તેને
તેવો દેખે બલે જણાવે કાર્ક ડચ્ચ દોષ શર્ક નીવો દોષ તો તેને તેવો તેવો
દેખે, બલે જણાવે સર્કને સર્કની પ્રતિષ્ઠ દેખે, બલે જણાવે વારને
વારની પ્રતિષ્ઠ પે દેખે બલે જણાવે હજઅનિષ્ટ પ્રકારે વમુમારને ને રૂપ ?
બાવે તે તોય તે રૂપ તે બાવે સમજરૂ દેખે બલે જણાવે હેય(હાડવા
સાચ)ને હેયપે દેખે બલે જણાવે હજઅનિષ્ટ(આદરવા યાચ)ને વપાદય પે
દેખે બલે જણાવે પણ સમ શી આત્મા તે બધામા આગપદ્ય હજઅનિષ્ટ
ગુહિ, રામદન ન કરે મુચ્ચિ દખી પ્રિયપદ્ય ન કરે દુનધ દેખી અપ્રિયતા
દુમ્મહા ન આપે (બ્યવહારથી) સાદું મળાતુ દેખી આ મને તોય તો શીક એવી
જમ્મ ગુહિ (રામ, રતિ) ન કરે (બ્યવહારથી) માફ નમતાતુ દેખી આ મને
ન હોય તો શીક'એવી અનિમ્મહા ગુહિ (દંષ નવરતિ) ન કરે પ્રાપ્ત રિયતિ
સતેતના સાદુ માફ અનુમુલ પ્રતિજ્ઞ હજઅનિષ્ટપદ્ય આગ-વાગપદ્ય ન કરવા
તેમ સમજતિએ અર્થાત્ પાનાના અબાવે સમજપરદિવપદ્યને રદેડુ એ સમ સિદ્ધા

શાતા અશાતા હવન મૃત્યુ મુચ્ચિ દુનધ મુત્વર-દુત્વર, રૂપ-રૂપ,
ગીત કષ્ટ આદિમા હજ-સોડ રતિ-અવરતિ હજઅનિષ્ટપદ્ય આર્જધાન ન વતે
તે મનસિંધા.

હિ સા જમત્ય અદ્વિત્યાદિ, મેયુન અને પરિચયનો પરિહાર સમદર્શીને વિષે અવરય દેશ્ય. અદ્વિત્યાદિ નવ ન હોય તો સમદર્શી પણ ન સ્વયં સમદર્શિતા અને અદ્વિત્યાદિ પ્રતોને દાય કાન્ત્ય અવિનાશી અને ન યો યાત્રય સખ્યે ડ એક ન હોય તો મીનુ ન હોય અને મીનુ ન હોય તો પદ્મુ ન હોય

સમ સિવા હોય તો અદ્વિત્યાદિ નવ હોય
સમદર્શિતા ન હોય તો અદ્વિત્યાદિ પ્રત ન હોય
અદ્વિત્યાદિ પ્રત ન હોય તો સમદર્શિતા ન હોય
અદ્વિત્યાદિ પ્રત હોય તો સમદર્શિતા હોય
તેડે અગે સમદર્શિતા તેડે અરો અદ્વિત્યાદિ પ્રત
અને તેડે અરો અદ્વિત્યાદિ પ્રત તેડે અરો સમદર્શિતા

સદ્ગુરોમ્ય લગ્નસ્થ સમદર્શિતા ગુણ્યવાર્જ્ય સ્વ વિરતિ ગુણસ્થાનકે હોય પછીના ગુણસ્થાનકે તે ઉત્તરોત્તર જહિ પામતી તથ વિરોધ પ્રગટ થતી નવ ફીપ્પોમોધ્યાને તેની પરાકાષ્ઠા અને પૌ સપક્ષ પીતલતા

સમ રીપાપુ એટલે લૌકિક ભાવનો સમાન ભાવ અનેક ભાવ, એક સરખી બુદ્ધિ, નિવિરોધપ્રતુ નહી અર્થાત્ કાચ અને લીંબ એ બે સમાન ગણવા અથવા સશ્રુત અને અસશ્રુતમા સમપાણુ ગણુ અથવા સદ્ધર્મ અને અસદ્ધર્મમા અલે માનવો અથવા સદ્ગુરુ અને અસદ્ગુરુને વિષે એક સરખી બુદ્ધિ રાખવી અથવા સદ્દેવ અને અસદ્દેવને વિષે નિવિરોધપ । ખવતુ અર્થાત્ જનને એકસરખા ગણવા હત્યાદિ સમાન જતિ એ સમ સિવા નહી એ તો આત્માની મૂલ્ય વિવેકવંન્યતા વિવેકવિદ્યતા સમદર્શી સત્તને સત્ નલે યોધે અસત્તને અસત્ નલે નિષેરે, સશ્રુતને સાનુત નલે યોધે શ્રુતને કુશ્રુત નલે નિષેરે સદ્ધર્મને સદ્ધર્મ તલે ત્રોધે અસદ્ધર્મને અસદ્ધર્મ તલે નિષેરે સદ્ગુરુને સદ્ગુરુ તલે યોધે અસદ્ગુરુને અસદ્ગુરુ તલે નિષેરે, સદ્દેવને સદ્દેવ નલે ત્રોધે અસદ્દેવને અસદ્દેવ નલે નિષેરે હત્યાદિ જે જેમ હોય તેને તેમ દેખે તલે પ્રરેષે તેમ સમત્વ હજઅનિદ્યજુદ્ધિ ન કરે તે પ્રકારે સમ રીપાપુ સમજુ ”

દિખ્યજુ ૮ ગાથા ૧૧

ની સોહાગલાઈને એક પત્રમા આ બાબતના અનુસંધાનમા શીમદ્ધ લખે ડ —

શ્રી મહાવીર સ્વામીથી હાવનુ જેવ સાસન પ્રવલ્યુ છે તેનો વધારે ઉપકારી કે પ્રત્યક્ષ હિતમા પ્રસનાર અને અહિતથી નિવારનાર એવા અધ્યાત્મ મૂર્તિ સદ્ગુણ વધારે ઉપકારી તે પ્રક્ષ માપુભાર્થ તરફથી ■ અત્રે એટલે વિચાર રહે છે કે મહાવીરસ્વામી સુવલ્યુ છે અને પ્રત્યક્ષ આત્મજ્ઞ—સમ્ય— હિ છે અથાન્ મહાવીરસ્વામી વિશેષ ગુણરસાનકે વળતા એવા હતા મહાવીરસ્વામીની પ્રતિમાની વતમાનમા ભક્તિ કરે તેટલા જ ભાવથી પ્રત્યક્ષ સદ્ગુણની ભક્તિ કરે એ જેમા હિતયોગ્ય વિશેષ કોણ કહેવા મેઘ્ય છે તેનો ઉત્તર તમે અને વિચારીને સવિસ્તર લખશો.

તિષ્ઠાણુ ૬ ૥થા ૨૦ વિનયઃ

વિનય—માનવ જીવનનો મૂળ પાયો જ વિનય છે વિનય વિના માનવીય ચારિત્ર્ય ખીડે જ નથી કલ્પાન્યયન મા એટલે જ પ્રથમ અન્યયન વિનય નામનુ છે એમા ધિશે ગુણ સાથે કેમ વળતુ હત્યાદિ ઉપદેશ જીવનમા ઉત્તરવા મેઘ્ય આપેલો છે બૌદ્ધ ત્રિષ્ટિકોમા જનુ વિનયપિઠ્ઠ મા સિદ્ધુ-સિદ્ધામીઓના આચારધર્મનુ નિષ્પલ્લુ છે

વિનય કોડે આચાર, વળી વિનયનો અર્થ માત્ર સુશ્યતા કે નમ્રતા નથી જેનારી આત્માને સિદ્ધિ પ્રત્યે હોરવામા આવે—વિનીયત તે વિનય એવો વ્યાપક અર્થ સુમળ્યો

વળી જ્ઞાનૈકાલિક સૂત્ર મા વિનયસમાધિ નામે નવમા અન્યયનના દ્વિતીય ઉપદેશમા પલ વિનય વિશે સવિસ્તર કહેવામા આ યુ છે વિનયનુ મહત્ત્વ અંક ૨૫૬ ક્ષેત્ર સુમળ્યુ ■ તે મનનીય છે

નૂતન સ્વપ્નમવો દુમસ્ત

સપાઠ પચ્છા સમુર્થિતિ માહા ।

સાદ્ગુણાહા વિરુહિતિ પત્તા

તજા સિ પુષ્ક ચ પત્ત રમા જ ॥ ૧ ॥

અથ ધમ્મસ્સ વિણજા

મૂલ પરમો સ મુક્ત્યા ।

અથ કિર્તિ સુઝ સિમ્બ

ગીનેમ તામિગચ્છદ ॥ ૨ ॥

(નૃપમારી જેમ જુદાનુ થક થાય છે, થકમાથી શાખાઓ થાય છે શાખાઓમાથી પ્રશાખાઓ થાય છે, પ્રશાખાઓમાથી પાત થાય છે, અને પછી ગુણ ફળ અને રસ થાય છે તેમ ધર્મરૂપી જુદાનુ મૂળ વિનય છે તેના વડે ગૌરવ મિતિ અને સ હજુ શાસ્ત્રજ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે અને ફળના રસરૂપ મોક્ષ પણ પ્રાપ્ત થાય છે)

દ્વિપચ્છ ૧૦ આચાર્ય ૪૩ ૭ ૫૬ —

આ વસ્તુ સ્મૃતિ પ્રકરણ માં પૃથીય ખડના ૫૬-૫૫ શ્લોકમા દર્શાવ્યું છે આત્મા વિશે નાસ્તિત્વ આદિ ૭ પદાનુ મિથ્યાપદ્ય અને અસ્તિત્વ આદિ ૭ પદોનુ સમ્યક્પદ્ય દર્શાવતાં એમા બધાનું છે —

જતિય જ જિજ્ઞ્સો જ કુણદ વય જ વેણદ જતિય જિવાણ ।

જતિય ય મોક્ષાવાચો છ મ્મિચ્છત્તસ્સ ઠણાદ ॥ ૫૪ ॥

જતિય જિજ્ઞાસમચ્છમ્મી કરદ વેણદ જતિય જિવાણ ।

જતિય ય મોક્ષાવાચો છ સ્તમ્મત્તસ્સ ઠણાદ ॥ ૫૫ ॥

(આત્મા નથી તે નિષ નથી તે કાંઈ કરતો નથી તે કદેલ કરને વહતો નથી તેને નિર્વાણ — મોક્ષ નથી અને મોક્ષનો ઉપાય નથી એ ૭ અતો મિથ્યાજ્ઞાનના ગ્યાનો છે

આત્મા છે તે અવિનાશી છે તે કદે ૭ અનુભવ છે તેને નિર્વાણ છે અને મોક્ષનો ઉપાય છે એ ૭ અતો યથાર્થજ્ઞાનના રચાનો છે)

આ ૭ પદોનુ વધારે સ્પષ્ટીકરણ શ્રીમદ્ સાંન્યદે અન્યત્ર કર્યું છે એ નીચે મુજબ છે —

પ્રથમ આત્મસ્વરૂપને ધારના છે એવા જ્ઞાની પ્રરૂપોએ નીચે લા છે તે ૭ પદને સમ્મ દુશનના નિવાસના સર્વોદ્દેશ રચાવક દર્શા છે

“પ્રથમ ૫ — આત્મા છે એમ ઘડાટ આદિ પદાર્થો છે તેમ આ મા પદ્ય છે અમુક ગુણ હોવાને લીધે એન ઘડાટ આદિ હોવાનુ રમાણ છે તેમ અવરત્રમારા જેવી ચૈતન્ય સત્તાનો પ્રત્યેક શુદ્ધ એને વિશે છે તેવો આ મા હોવાનુ રમાણ છે

બીજુ ૫૬ — આત્મા નિત્ય છે ઘડાટ આદિ પદાર્થો અમુક કાળવર્તી ૭ આત્મા ત્રિકાળવર્તી છે ઘડાટાદિ સર્થો કરી પદાય છે આત્મા સ્વભાવે કરીને ૫૧૫ છે એકે તેની વ પતિ માટે કાંઈ જણ સંવેગો અનુભવ

દેવ્ય થતા નથી માર્ગ ખણ સુધી નથી ચેતનસુતા પ્રાપ્ત થવા દેવ્ય નથી
માટે અનુભવને કે અસુચોની દોવાથી અવિનાશી કે કમકે જેની કોઈ
સુચાથી ઉત્પત્તિ ન હોય તેનો કોઈને વિશે હવે ખણ દોવ નહીં

“ત્રાથુ ૫૬ — આત્મા કર્તા છે સવ પાપ અપ ક્રિયાસ પન્ન છે
કર્મ ને કર્મ પરિણામ ક્રિયાસહિત જ સવ પાપ મેવામાં આવે છે આત્મા
પણ ક્રિયાસ પન્ન છે ક્રિયાસ પન્ન છે માટે કર્તા છે તે કલાપણુ ત્રિવિધ મોજિને
વિવેચ્યુ છે પરમાર્થથી સ્વભાવપરિણતિએ નિજ સ્વરૂપનો કર્તા છે અનુપ
ચરિત (અનુભવમાં આવવા મોલ્ય વિશેષ સળધે સદિત) વ્યવહારથી તે
આત્મા દેવ્ય કર્મનો કર્તા છે ઉપચારથી પર નમર આદિનો કર્તા છે

“ચોથુ ૫૬ — આત્મા ભોક્તા છે ને કે ક્રિયા છે તે તે સવ સફળ
કે નિર્લક નથી ને કર્મ ખણ કરવામાં આવે તેનું ફળ મોતવવામાં આવે
મેવો પ્રત્યક્ષ અનુભવ છે વિષ ખાવાથી વિષનું ફળ સ્પષ્ટ ખાવાથી સાકરનું
ફળ અનિરપરાથી અનિરપણનું ફળ હિમને રમ્પ કરવાથી દિમરપણનું કેમ
ફળ થવા વિના રહેતું નથી તેમ કપાયાદિ કે અકપાયાદિ ને કર્મ ખણ પરિણામે
આત્મા પ્રવેતે તેનું ફળ ખણ થવા મોલ્ય જ છે અને તે થાય છે તે ક્રિયાનો
આત્મા કર્તા દોવાથી ભોક્તા છે

“પાંચમુ ૫૬ — મોપપદ છે ને અનુપચરિત વ્યવહારથી છવને કમતુ
જતાપણુ નિરપણુ કરું કરતાપણુ દોવાથી ભોક્તાપણુ નિરપણુ હવે તે કર્મનું
સ્વભાવપણુ ખણ કે કમકે સ્વરૂપ કપાયાદિ તીનપણુ દોવ પણુ તેના અનભ્યાસથી
તેના અપરિચારથી તેને ઉપચન કરવાથી તેનું મદપણુ દેખાય છે તે ફોણ
થવા મોલ્ય દેખાય છે ફોણ થઈ પડે છે તે તે બધામાં ફોણ થઈ પડવા
મોલ્ય દોવાથી તેથી સદિત એવો ને દુલ્લ આ મરુભાવ તે રૂપ મોક્ષ છે

“છઠ્ઠુ ૫૬ — તે મોખનો ઉપાય છે કે કેવી નબલ મદત થવા
કે એમ ને દોવ તો તેની નિરૂત્તિ માર્ગ કામે સુભવ નહીં પણ કર્મબધથી
વિપરીત સ્વભાવવાળા એવા જ્ઞાન દેવન સમાન વૈરાગ્ય ભક્ત્યા સાવન
પ્રત્યક્ષ છે કે સાવનના જમે કર્મજન રચિયિત થાય છે ઉપચન પામે કે ફોણ
થાય છે માટે તે જ્ઞાન દેવ સુભાદિ મોખાપના ઉપાય છે

નો જ્ઞાની પુરુષોએ સમ્યક્ ધનના મુખ્ય નિવાસનૂત કલા એવા આ
૧૫ અત્ર સંકેપના બધામાં કે સમીપમુક્તિપ્રાપ્તિ છવને સદા વિચારમાં
તે સમમાણ થવા મોલ્ય છે પરમ નિશ્ચય જણાવા મોલ્ય છે તેના સદા

વિભાગે વિસ્તાર થઈ તેના આત્મામાં વિવેક થવા શેષ છે આ ૭ પદ આવત સદેહરવિત છે એન પરમ પુરુષે નિરૂપણ કયુ છે એ ૮ પદનો વિવેક જીવને સ્વસ્વરૂપ સમજવાને અર્થ થયો છે અર્થાત્ સ્વખંડલાને લંબે કાપના થયો એનો જીવનો અલ્પભાવ નમરભાવ—તે નિરૂપણ થવાને અર્થ આ ૯ પદની નાની પુરુષેએ દેશના પ્રકાશી છે તે સ્વ-નદસાથી રવિત નાત્ર પોતાનું સ્વ પ છે એન જે જીવ પરિભ્રમ કરે તે સજ્જ માત્રમાં તે ભયુત થઈ સન્ધ્યુ દશનને પ્રાપ્ત થાય સન્ધ્યુ દશનને પ્રાપ્ત થઈ સ્વન્ધભાવરૂપ મોક્ષન પાને કાઈ વિનાશી અશુદ્ધ અને અત્ય નેરા ભાવને વિરે તેને ૧૫ શોક લખાઈ છે પદન ન થાય તે વિચારે સ્વસ્વ પને રિપ જ સુકષ્મજ્ઞ—સ ૧૫ પદ અધિનાશી પદ આવત આવક છે અતરરહિત તેના અનુભવમાં આવે છે સ્વ વિભાવશ્યા થમા માત્ર પાનાન અધ્યાસથી એકરતા થઈ ૭ તેથી કેવળ પાતાનુ મિત્તપદ્ધ જ છે જે ૧૬ પ્રથમ અત્યવ પ્રથમ અધ્યાસ તેને અનુભવ થાય છે વિનાશી અથવા અત્ય પાથના સંગ્રામને વિર તેને દહ અનિષ્ઠપદ્ધ પ્રાપ્ત થત નથી જ મ જ હ મશમ રોનાદિ બાસ રહિત સંપૂર્ણ માત્રા અનુ ટેમાણ અનુ નિઃસ્વરૂપ ભાગી વેગી તે સ્વાય થાય છે એ ૭ પુરોને એ ૭ પ (નો) સપ્રમાણ એવા પરમ પુરુષના વચને આ મામા નિશ્ચય થ ૧ ૭ તે ૧ પુરો સ્વસ્વરૂપને પામ્યા છે આધિ બ્યાધિ ઉપાધિ સ્વ સત્યથી દિત થયા છે થાય છે અને ભાવિકાળમાં સ્વ રેમ જ થશે

૭ સાદુરૂપીને જ મ જરા મલમુને નાસ કરવારાણે ન્વરૂપના સદ્ગુણ અવરથાન થવાનો કપડેલ કહ્યો છે તે સાદુરૂપને આવત નક્તિથી નમરભાવ ૭ તેની નિમ્મરૂપ-પરુણને નિત્ય પ્રાર નિરતર રતવવામાં જન આત્મસ્વભાવ પ્રગટ છે એવા સ્વ સાદુરૂપ તેના ચ હાનિદ સ યદ્યદ્યને વિષે રથાપન રહો !

એ ૭ પ ૧ી સિદ્ધ છે એનુ આત્મસ્વરૂપ તેના વચનને અન્યકાર કર સદ્ગુણ પ્રગટ ૭ એ આત્મસ્વરૂપ પ્રગતવાથી સ્વ કાળ જ સ પૂણ બાનદને પ્રાપ્ત થઈ નિભય થાય છે તે વ જનના કહેનાર એવા સદુરૂપના શ્રુત્તી બ્યાખ્યા કરવાને અશક્તિ છે કેમકે તેને પ્રત્યુત્તર ન થઈ શકે એનો પરમાત્મભાવ તે તણે કાઈ પણ કષ્ટ વિના માત્ર નિષ્કારણ કરુણાવીવતાથી આપે એમ કતા પદુ તેણે અત્ય જીવને વિરે આ મારા શિષ્ય છે અથવા ભક્તિનો કર્તા છે નાટે નાનો છે એમ કહી રેલું નથી એવા એ સદુરૂપ તેને અમત ભક્તિએ ફરી ફરી નમરભાવ દો !

જે સત્પુરુષોએ સદ્ગુણની ભક્તિ નિરૂપણ કરી છે તે ભક્તિ માત્ર દિગ્વિજયના હલ્લાશ્વને ચાલે કહી છે જે ભક્તિને પ્રાપ્ત થવાથી સદ્ગુણના આત્માની રેશને વિષે શક્તિ રહે આદ્ય ગુણ દષ્ટિએતર થઈ અન્ય સ્વચ્છદ મટે અને સદેવ આત્મચોવ થાય એમ વખીને જે ભક્તિનું નિરૂપણ કયું છે તે ભક્તિને બીજાને તે સત્પુરુષોને ફરી ફરી ચિંતાગ નમસ્કાર હો ।

તે કની પ્રજાપણે વવ માનમાં જે જ્ઞાનની ઉત્પત્તિ થઈ નથી પણ જોના વચનના વિચારનાં શક્તિપણે જે જ્ઞાન છે એમ સ્પષ્ટ નયનું છે એમ નિર્ભયે કેવળજ્ઞાન થયું છે વિચારનાં જે જ્ઞાન થયું છે હલ્લાશ્વનાં જે જ્ઞાન થયું છે મુખ્ય નયના દેહથી કેવળજ્ઞાન વર્તે છે કેવળજ્ઞાન સર્વ અન્યાયાન મુખનું પ્રજા કરનાર જેના ચોરું સહ / માત્રમાં જીવ પ્રામવારોઅ થશે તે સત્પુરુષના ઉપમારને સચોટ ભક્તિએ નમસ્કાર હો । નમસ્કાર હો ॥

દિગ્વિજય ૧૧ ગાથા ૫૭ —

જા જ વસ્તુ શ્રીમદ્ સત્ચરદ્રે એક પ મા સચિસ્તર સન વચી છે —

જડ ને ચેતન્ય બંને દ્રવ્યોનો સ્વભાવ બિન્ન
સુપ્રતીતપણે બંને જેને સમનય છે
સ્વરૂપ ચેતન નિજ જ છે સજવ નાત
અથવા તે જોય પણ પરદ્રવ્યભાવ છે
એવો અનુભવનો પ્રગટ હલ્લાશ્વિત થયો
જડથી હાસી તેને આત્મશક્તિ થાય છે
કાયાની વિસારી આયા સ્વરૂપ સનાયા એવા
નિમ્ન થનો પણ બવઅતનો ઉપાય છે
હક જીવ એકરૂપે ભાસે છે અજ્ઞાન વડે
ક્રિયાની પ્રવૃત્તિ પણ તેની નેમ થાય છે
જીવની ઉત્પત્તિ અને નેમ સોઠ દુષ્ક મૃત્યુ
ટેહનો સ્વભાવ જ પ મા જણાય છે
એવો જે અનાદિ એશ્વરનો મિથ્યાસ્વભાવ
જ્ઞાનીના વચન વડે દૂર થઈ વચ છે
ભાસે જડ ચેતન્યનો પ્રગટ સ્વભાવ બિન્ન
બંને દ્રવ્ય નિજ નિજ રૂપે દિશત થાય છે

દિગ્ધર્મ ૧૨ સમકિત અને કેવળજ્ઞાન —

શોનદ્વ સજ્જત્રે એક પત્રના સમકિત સ્વનત્વતા નીચે નીચે પ્રમાણે લખ્યું છે

આત્મસિદ્ધિ માં કહેલા સમકિતના પ્રકારના વિરોધાથ અધ્વજાની ત્રિપાસાના કાચળ મળે છે

આત્મસિદ્ધિ માં નહિ પ્રકારના સમકિત કષ્ટદેશ્ય છે —

(૧) આત્મપુરુષના વચનની પ્રતીતિ ૫ આવાની મધુર ડુચ્છિદ્ધ અવ્યક્તિરોધપણે આત્મપુરુષની ભક્તિરૂપ એ પ્રથમ સમકિત કહ્યું છે

(૨) પરમાત્મ ની સ્પષ્ટ અનુભવાગે પ્રતીતિ તે સમકિતનો બીજો પ્રકાર કહ્યો છે

(૩) નિવિ કલ્પ પરમાત્મ અનુભવ તે સમકિતનો ત્રીજો પ્રકાર કહ્યો છે.

પહેલું સમકિત બીજા સમકિતનું કારણ છે બીજું સમકિત ત્રીજા સમકિતનું કારણ છે ત્રીજું સમકિત વીતરાગ પુરુરે માન્ય કથા છે ત્રણે સમકિત ઉપાસના યોગ્ય છે સંકાર કરવા યોગ્ય છે ભક્તિ કરવા યોગ્ય છે

કેવળજ્ઞાન ધિપંજવાના છે-લા સમય સુધી સત્પુરુષના વચનનું અવગળન વીતરશે કહ્યું છે અર્થાત્ આરમા ફીલ્મોહકગુણસ્થાનક પદ્ય ત શ્રુતજ્ઞાનથી આત્માના અનુભવને નિમળ કરતા કરતા તે નિમળતા સપૂણતા પામ્યે

કેવળજ્ઞાન ઉપાન, થાય છે તે ઉપાન થવાના પ્રથમ સમય સુધી સત્પુરુરે ઉપદેશોલા મામ આધ્યારમૂત છે એમ કહ્યું છે તે નિઃસંદેહ સત્ય છે

દિગ્ધર્મ ૧૩ ગાથા ૧૧૭૩—

કર વિચાર તો પ્રમ. માધ્વત ભડે કેટલુય જ્ઞાન કે યોગ પામે પરતુ ઉવટે તેણે ભતે પ્રમલ કરવાનો રહે જ છે એ વાતનું મહત્ત્વ આ ગાથામા દર્શાવ્યું છે એની સાથે સરખાવો મનાધિગ્રહક મનો મ્યોહ —

‘ગુણતપ્યયત વામ વદન્તપિ વલ્લગત ।

નાત્માત માવયદ મિન્ન યાવત્ તાવન્ન માલમાક્ ॥’

(સદ્ગુરુ પાસેથી આત્મા દેહથી જિન્ન છે એ વિરે ધ્યુ સાધારતુ હોવાની ને હી પશુ બતાવતો દોષ જવા ન્યા સુધી દેહથી આત્મા જિન્ન છે તેની સાવના કરે નહિ ત્યા સુધી શુદ્ધ આત્માનો અનુભવ થાય નહિ અને મોયને યોગ્ય તે જ્ઞ થાય નહિ)

શુદ્ધિ-પૃષ્ઠિ

પાન	લીટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૧	૨૪	ત્રે ઘડ	ત્રે ઘડ
૨૧	૨૧	શ્રી રામચંદ્ર -	શ્રી રામચંદ્ર
૩૭	૩૮	અનુક્રમે આસવ	આસવ

પાન ૪૭, લીટી ૬ ના કાપાન નો ૭ પાક નથી મુકાયો તે નીચે પ્રમાણે ૩ —

તત્તારિ પુનિસજાયા — (૧) આતતકરે નામમગ જો પરતકરે
(૨) પરતકર નામમગે જો આતતકરે (૪) એ આતતકરેવિ
પતકરવિ (૬) એ જો આતતકરે જો પરતકર । સૂ. ૨૮૭ ॥

પુરુષના પ્રકાર ચાર છે — (૧) એક પાતાનો ભવાન્ત કરે પણ પરનો
ભવાન્ત ન કરે (૨) કોઈ પરનો ભવાન્ત કરે પણ પાતાનો ભવાન્ત ન કરે
(૩) કોઈ પાતાનો ભવાન્ત કરે અને પરનો પણ કરે (૪) કોઈ પાતાનો
ભવાન્ત ન કરે અને પરનો પણ ભવાન્ત ન કરે

